

Петър Бобев
Мечът на Атила

„Като напълвал кесии със златни и сребърни пари, (хан Тервел) ги раздавал на войниците, пръскайки с дясната си ръка злато, а с лявата сребро.“

СВИДАС

Преданието

Хан ювиги Исперих, син на Тангра-Небето и на Земята, поставен да владува над поверения му народ от Слънцето и Луната, велик първожрец и прорицател, когото Тангра е осенил с дарбата да чете бъдещето, беше събрал своите хранени хора на царско угощение в аула си – хем да ги нагости щедро, по хански, хем да чуе какво мислят най-мъдрите и най-добрите от боилите му.

А дължен беше да ги чуе, макар че негова щеше да бъде последната дума, след като преценише какво са му казали смъртните хора и след като изслушаше волята на бога.

Важно решение му предстоеше, тежко, съдбовно. От него зависеше и бъднината на народа му, и бъднината на рода му Дуло, та и неговата собствена бъднина. Премереше ли неправилно, не успееше ли да разгадае вярно божествената воля – това значеше край на рода му, на народа му. И най-първо негов край. Недостоен хан, който не умее да предвижда бъдещето и да побеждава, няма право да владее Светената чаша на Тангра. Жреците и боилите ще побързат да го изпроводят в отвъдния свят с помощта на копринено въже, без проливане на кръв, тъй като ханската кръв е свещена.

Исперих, както се полага, седеше отделно от другите върху малък каменен подиум, застлан с пъстри български китеници, седнал на покрития с лъвска кожа стол пред широка маса, отрупана с ястия. Невисок, но широкоплещест и мускулест, с мургаво, обрулено от слънце и вятър лице, с вече посребрена брада, с орлов нос и стоманено-сиви очи, почти скрити под нависналите гъсти вежди, той сякаш бе забравил къде и защо е събрал тия люде около себе си.

Боилите, хранените му хора, пък бяха заели ниските столчета до кръглите софри около него в търпеливо очакване, без да посегнат към гозбите, без да промълвят ни дума. Тук бяха събрани първите, най-личните ратници, представители на всички родове: начело канар тикинът, младият наследник на ханството, Тервел от царския род Дуло; кавханът Умар, вторият по сила след хана; ичиргу боилът Сивар от рода Угаин, богатур боилът Окорс от Цакагар, зара тарканът Охсун от Киригир, Ослан от Ерагар, тарканът Баян от Кувиар, Орхан от Ермиар и останалите вътрешни и външни боили, един от друг по-знатни и по-властни.

Облечени в къси, препасани с бели ширити кафтани, от които се

подаваха извезаните им ризи, с тесни гащи, натикани в жълти чизми, без ризници и шлемове, само с по една сабя на кръста, отрупани с гривни, пръстени и огърлици, гологлави, те сега съвсем не приличаха на страшните воители, които вдъхваха ужас у съседите си. Бяха различни по ръст и по изглед. Едни високи, други ниски и набити, кестеняви или чернокози, с прави носове или сплескани, с присвити монголски клепачи или с широко отворени очи като сланините. Затова и те самите се наричаха „българи“, което на техния тюркски език значеше „смесени“.

Приличаха си по едно – по склонността си да се кипрят със злато и по обръснатите си темета, на които бяха оставили косите си на плитки само отзад. По прастар български обичай челата им бяха сплескани от нарочните превръзки, с които ги пристягаха още като пеленачета, за да изразят и с външност знатния им произход.

Същото сплескано чело имаше и ханът. Само че при него то не личеше така явно, прикрито от буйната му коса. В цялото ханство единствен той има право да си пуска коса. Боилите и дребните благородници багаините я бръснат наполовина, а простият народ – изцяло. Затова и ромейците понякога на присмех вместо „българи“ казваха „бръснатите“.

Ханът внезапно тръсна, глава, сякаш чак сега се бе сетил какво му предстои. Той напъна мускулестите си ръце, препасани над китките с навити златни гривни, и разкъса поставения върху златен поднос печен глиган.

Един подир друг боилите пристъпваха към него поред, по сан и възраст, начело с канар тикина, да получат от господарската ръка полагаемия им се къс месо. Нали бяха „хранени хора“? Така, с тоя ритуал, те потвърждаваха, че наистина зависят изцяло от неговата воля.

Тогави ги обходиха виночерпците с големите лъскави български стомни – тъмнокафяви с черни ивици, дето никой друг народ не ги прави. Започнаха, то се знае, от хана, напълниха ханската му чаша, знак на ханска власт и могъщество. После, все така поред, обиколиха останалите.

Не бяха преполовили още виното си, когато ханът положи шумно своята чаша върху масата. Боилите вдигнаха към него очи.

И той се обърна към тях:

– Е, мои хранени хора! Изтекоха трите дена, що ви бяха нужни да размислите, да се посъветвате насаме със себе си какво да сторим и как да отговорим на императора. Да приемем ли предложението му? Да му се подчиним ли и срещу злато да се бием там, където той ни прати, да се заселим там, където той ни отреди? Казвайте, пък аз ще слушам. А

сетне ще се обърна към Тангра за неговия съвет... Хайде да чуем най-първо таркан Баяна!

Старият боил неволно почервения от гняв. Не беше на добро това – дето начеваше от него. Да не остане последна тъкмо неговата дума. Но нямаше да мълчи, щеше да каже всичко, честно, както си го мисли, за доброто на народа и на хана самия. Не като ония, дето все се докарват, дето все чакат да подразберат какво мисли ханът, та да му го потвърдят.

– Нищо ново нямам за казване, ювиги хане! Дано Тангра нареди да тъпчеш с крака враговете си, додето съществува Имай, и да проживееш в радост и веселие сто години... Но... За това е нужно да се оварди народът, да се наплоди, та да има воини да воюват и да бранят земята, да бранят и нас с теб. Сега ни е нужен мир, господарю!

– Ти и тогава за мир говореше – прекъсна го кавхан Умар. – Когато нахлуха хазарите.

– А лошо ли говорех! – дръпна се тарканът. – Ако хановете, братята, не се бяха разделили, дори подвластни на хагана, пак щяха да са силни и да вдъхват страх. Като снопа с пръчки, що им посочи баща им Кубрат на смъртното си ложе...

В очите на хана блесна едно пламъче. Разбра какво намекуваше тарканът. Защото Исперих беше той, който захвана разпрата, който престъпи бащината си воля и не се подчини на по-стария си брат Батбаяна. Не искаше да признае Исперих хазарска власт над себе си. Пък и не само хазарската. А Батбаян се примири с това – мир на всяка цена. Ей заради хазарите се скараха петимата братя. Затова Исперих пое на юг, в свещената посока, затова Котраг се засели на река Итил и основа там аула си, наречен Болгар, затова Кубер отседна в Панония, а Алцек достигна Италия.

И той път Исперих се овладя. И рече почти благо:

– Тъй, тъй! Говори!

Но канар тикинът Тервел не се стърпя:

– Пръчките са слаби, таркане, затуй се събират на снопове. А я погледни хана! Като дъб! Има ли нужда и можеш ли върза дъба в сноп с другите?

– Ти си хан – обърна се Баян към Исперих, а не към сина му. – Теб Тангра е просветлил да виждаш по-далеч. Аз казвам само каквото мисля – както ти ми нареди, господарю. И моята мисъл е тая. Ако се подчиним на императора, дори и привидно, ще получим същото, което можем да вземем и с бой. А при боя може да загубим и това, което вече имаме. Припомни си, ювиги хане, дружбата между баща ти и Ираклий,

праядото на Константина. Та нали Ираклий помогна на Гостун и Кубрат да отхвърлят аварското иго? Нали цял живот Кубрат и Ираклий живяха в нечувано приятелство...

И тъй като баща му мълчеше, пак Тервел се обади:

– Какво друго му оставало на Ираклия, нападан отвред: от араби, авари, славяни и перси? Мир поне с одного – с Кубрат.

Сякаш не чул насмешливото му подмятане, Баян додаде:

– И злато му плащаше. Както и нам обещава Константин...

– Народът ни търси родина! – избухна Тервел. – Не злато! Ако ханът мислеше да става наемник, щеше да се подчини на хазарите.

Таркан Баян се огледа гневно и безпомощно. От нийде не зърна ни поглед, ни знак, ни намек на съгласие. И приведе глава.

– Ювиги хане, аз и на баща ти служих така. Нека Тангра не го лишава и горе, при себе си, от своето благоволение. И често го гневях с откровени думи. И тебе казвам: единствена Византия може да ни бъде приятел. Сред хазари, авари, турци, унгарци. Единствена Византия не ламти за чужда земя, Помисли си, ювиги хане! Помисли за отговорността, която поемаш пред историята!

Исперих кимна безучастно.

Нима не мислеше само за това? Денем и нощем, Но нямаше право да го изрича. Народът не бива да вижда колебанията на водача си, защото ще престане да му вярва.

Той му говори за Кубрат. А нима някой друг е познавал Кубрата по-добре от синовете му! Та на кого приличаха те? Не ли на баща си? Кубрат, който обедини всички български племена в една мощна държава, наречена от всички Велика България. Родината, увенчана с бялата корона на Кавказ. Закаднъл бе Исперих за снежни планини след толкова години странствия през голите степи. За планини, каквито имало и на юг, натам, където го зовеше сърцето му сега. И където сочеше невидимата ръка на Тангра. Кубрат, който умееше да си служи еднакво добре с меч и с прегръдката, когато се отнасяше за свещената му цел – да достигне могъществото на Атила, цел, що бе завещал и на синовете си. Кубрат, когото ромейците считаха за християнин, понеже не преследваше едновременните им в страната си, докато не се бъркаха в светските му работи. Кубрат – християнин! Той, който знаеше отлично, че Разпнатия е най-верният съюзник на ромейците – троянският кон, с който те проникват сред всеки противник, преди да го унищожат.

А незапомнената дружба между Ираклий и Кубрат... Както Ираклий, така и Кубрат нямаше друг избор. Длъжен беше да приеме тоя

съюз, да опре о някого гръб, щом се бе наел да премерва сили с толкова много врагове: авари, хазари, турци...

Не, Баяне, не разбираш ти какво става в душата на един хан. И надали ще разбереш...

Исперих посочи с поглед кавхан Умар, И она отсече, сякаш замахна с меч:

– С бой ни взеха родината, само с бой ще се сдобием с нова!

Подир него каза кратката си реч и ичиргу боилът Сивар:

– Наемник не ставам!

После – и багатур боилът Окорс, и зара тарканът Охсун, и Ослан, и останалите.

Единствен Исперих не каза нищо, ни дума. А когато се изредиха всички – кой с по-дълго слово, кой с по-кратко – да изразят що мислят, той плесна с ръце.

– Да влезе певецът!

И в душната зала робите въведоха висок, сух и костелив старец с дълга бяла брада. С протегнати напред ръце, в които държеше тамбурата си. С вирната глава и черни дупки вместо очи.

Сляп роб не става певец. Сляп роб само върти хромела или вади вода от кладенеца.

– Кой си ти, старче? – запита Исперих. Слепецът отвърна:

– Севин ме наричат, ювиги хане. Нека Тангра те къпе във вечна светлина, от която лиши мен, теб и людете ти! Воин бях, господарю, при баща ти, великия Кубрат. В рат загубих най-ценното. Затуй, кога мечът ми стана безполезен, с друго оръжие го замених, за да ти служа, ювиги хане, теб и народу. Със слово и песен, потомъко на Тангра. За минала слава, за по-славни бъдни победи.

– А какво ще ни изпееш сега, Севине? Певецът се поклони ниско в посока на гласа:

– За меча на Атила, повелителю!

И като рече това, присви треперещи колена, та приседна на земята, опипа леко струните на тамбурата с приведено към шийката й ухо.

Залата притихна. Спряха да мляскаат пълните уста, заглъхна звънът на чаши и посъда.

И певецът подръпна с пръсти струните.

Песента му започна тихо като шепот, повече като сподавена въздишка, преминала над множеството, подобно полъх на вятъра над смълчана гора, който неусетно се усилва, зашумява.

И разказва, сякаш не белобрадият старец, а самата гора занарежда

отдавна забравени предания, отдавна неприпомняни спомени – заглъхнало ехо на отминала слава.

Че кой не знаеше великия Авитохол, когото ромеите назовават Атила – бич божи, и само при чието име потреперват? За него подхвана песен певецът, за неговите подвизи. И за приказния му кон, що прескачачал реки и планини. И за битките му със злите великани: седем на изток, седем на запад, седем на юг и седем на север...

И за вълшебния му меч, спуснат му от Тангра по дъгата, който Атила запасвал само пред бой. Меч, що не знае несполука, що не знае отстъпление. Зрящ меч, както пееше песента – що сам води ръката на хана в боя...

И Исперих, и боилите му помнеха тая песен, стара и престара, слушана и от бащите им, и от дедите им, преди да ги връхлети голямото зло, преди да смутят мирния им живот хазарските орди. Там, в далечната родина, между Бористен, Танаис и Куфис от една страна и Меотида, Евксинския понт и Българската планина, която ромеите наричат Хипийска, от друга.

Те всички помнеха родната Българска планина, зад която в далечината на юг се издигаха белоснежните зъбери на двуглавия Елбрус, откъдето полита към небето белият кои, който отнася при Тангра душите на загиналите в бой воители. На тая планина, където според митовете на ромеите бил прикован приятелят на хората, великанът Прометей.

А слепецът не спираше. Равно и тихо, уверено и спокойно разказваше за неочакваната смърт на Атила, когато се готвел да нанесе последният, съкрушителният удар върху прогнилата ромейска империя. И за незапомненото му погребение в три саркофага, вместени един в друг: железен, сребърен и златен, заровени в дъното на нарочно отбитата река Тиса, която след това отново пуснали в леглото ѝ. И за избиването на хилядата роба, които го били погребали, за да не остане никой, който знае тайната му.

И за разпрата между синовете и боилите му, за кървавата междуособица, която беше сложила край на хунското могъщество.

И за похода на Ирник, наричан от ромеите Ернах, на изток в Малка Скития. След като братята му заграбили скъпоценностите на баща си, той успял да запази само меча му, да го отнесе със себе си и преди смъртта си да го скрие там, където не би могла да го достигне чужда ръка. И да го завещае на онзи свой наследник, който се окаже достоен да го заслужи, който ще довърши делото на Атила, който ще забие тоя меч в сърцето на ромейската империя.

Певецът сниши глас и песента се превърна в шепот, тайнствен и загадъчен като прокоба на прорицател, тежко предопределение, дума след дума, сурови и неотменими, подобно падащите капки на клепсидрата, водния часовник:

– Мечът на Атила стои и сега там, чака ръката на воина, която ще го освободи от бездействието и ще го понесе на юг. Скрит в пещерата, където сушата се вдава в морето като кама, насочена срещу Константинопол. Пазен от седмоглав змей, що бълва огън и смърт. И той, този меч, ще покажеш бъдната родина на народа ти, избрана от Ирнак. Ще го направи отново велик, ще му придаде прежната хунорска слава...

Севин багаинът постоя неподвижен само за миг, после се отпусна на колене и опря чело в пода.

– Това съм научил от дядо си, ювиги хане; това ти изпях. И толкова мога...

Исперих сякаш се сепна от някакъв унес. После плесна с ръце.

– Донесете стол за Севин! Настанете го до мен! И когато слугите отведоха стареца до ханската трапеза, Исперих рече тихо:

– Слепи багаине, ти виждаш по-добре от мнозина зрящи. Ти разчете волята на Тангра. Сам Тангра я изрече чрез твоите уста. Бъди благословен!

Боилите мълчаха, очакваха още нещо, още думи, за да проумеят мислите на хана. Само таркан Баян ги бе разгадал докрай. Затова очите му помръкнаха, раменете му се отпуснаха, цялото му едро тяло някак се сгърчи, смали се.

Не успя да отклони кръвопролитие от народа си, не успя да заварди господаря си от участта, която той сам си бе избрал.

Мълчал дотогава, с наведени към пода очи. Тервел се изправи:

– Ювиги хане – гласът му беше пълен с решителност. – Позволи ми аз да намеря Свещения меч!

Баян вдигна отново глава – в нов отчаян опит да защити малобройния си народ от погибел.

– Ювиги хане, ти ще можеш да вземеш атиловият меч и без война, когато с мир получиш от императора Малка Скития.

Исперих помълча тоя път по-дълго, преди да отговори. И отговорът му, както винаги, беше ясен, неоспорим:

– Таркан Баяне, ти си стар. И знаеш много. Знаеш и това: българинът не чака подаяния. Той взема, когато поиска.

После се обърна към Тервел:

– Върви, сине! Такава е волята на Тангра!

Баян стисна устни. Млъкна. Какво друго му оставаше? Думата на хана на две не се пречупва.

Ала нямаше да го изостави. Както бе служил предано на баща му, така и нему. Дори против волята му щеше да го отклони от погрешната стъпка.

Пък ако ще би за това да загубеше и живота си...

Византийци

Въпреки съдбовността на решението си императорът изглеждаше поне външно доволен. А може би с право. За пръв път от толкова време насам се бе почувствувал свободен, без тягостното задължение целият му ден и цялата нощ да протичат по строгото, непоклатимо разписание на дворцовия церемониал.

И сега вместо да се задушава под разкошните си одеяния, затиснат от гривни и пръстени, под тежката корона, със златния жезъл в ръка, приемайки ежедневно сутрешно поклонение на лицемерните си савонници, той се бе изтегнал удобно в мекия си стол на терасата, що гледаше към лъсналия под лъчите на утринното слънце Одесоски залив, и се радваше на живота, на красотата му, на цялото благоволение, с което го бе обсипал Всевишния. Наистина, от какво би могъл да се оплаче младият Константин, който почти момче стана император, а в разцвета на мъжката си сила владееше най-мощната империя на света? Повелител над имота, над живота и честта на милионите свои поданици.

Покрай зъберите на крепостните стени се разминаваха с тежки стъпки часовете, чиито излъскани брони искряха като злато. Чуваха се тръбите на строяваните в казармите войници, заглушили за малко гълчавата на доскоро тъй оживения, а напоследък явно западащ град. Все повече от жителите му го напуснаха, пренасяха се по-близо до столицата, за по-сигурно, или в самата нея. Защото съвсем неспокойна бе станала Малка Скития. И за богатството, и за живота. И за имащите, и за ония, дето си нямат нищо. Нали и те мъкнат със себе си тяло, което може да се плени и да се продаде в робство?

Все по-рядко кънтяха в Одесос чуковете на ковачите, секирите на дърводелците, кроената на тъкачите, скърцането на грънчарските коле-ла, подвижванията на рибарите. А с приближаването на зимата утихна и връвата на кресливите чайки, които се стягаха за есенното си преселение на юг, и те като хората – към Константинопол.

Сега, притворил очи, императорът предвкушаваше насладата от предстоящата победа и триумфалното си завръщане в родния Константинопол, Втория Рим, Окото на вселената, както го величаеха летописците му.

След мъчителната четиригодишна обсада на столицата от фанатизираните пълчища на сарацините, които той бе успял да разкъса с

толкова бойни и дипломатически усилия, сегашният поход му изглеждаше едва ли не разходка, просто военно учение.

Нима тая малобройна варварска орда можеше да се сравни с многохилядната, отлично въоръжена византийска армия? И то след като за още по-голяма сигурност Константин бе заблудил варварския главатар с привидното си предложение да му отстъпи Славинията, която по-рано се наричаше Малка Скития, като федерат (формално съюзник, всъщност наемник), да го успокои, та да го удари после с изненада, когато най-неочаква. И ако скритът се поддадеше на уловката, императорът щеше да го пресели на юг, към границите със сарацините, все още опасни съседи.

Нали с тая цел, да заблуди врага, бе пуснал слуха, че прехвърля сухопътната си армия от Мала Азия в Европа, за да усмирява непокорните славински племена, които все по-често заплашваха втория му по значене град – Салоники.

Що си е право, сега славяните наистина бяха главната му грижа. Защото докато дядо му, баща му, та и той самият се биеха със сарацините, тия едри, недодялани, полуголи варвари бяха залели като скакалци цялата европейска част на империята: от Истрос, та чак до Егея, а и още по на юг, в Пелопонес и по островите, откъдето върху своите лодки еднотръвки се прехвърляха и в Мала Азия, безчинствуваха като пирати по морето. Прекъснали бяха търговията му със северните страни, откъдето идваха скъпи кожи, восък и роби. Ако бяха сами, славините можеха да бъдат укротени лесно. С подкупи, с клевета. Каквито бяха своеволни и несговорни.

Но сега българите се бяха сдушили с тях, примамваха ги, насочваха ударите им. Макар и варвари, „стригани глави“ – както ги наричаха на подбив, не може да отрече отличното им устройство, редът им, дисциплината им. Ако тоя порядък обхванеше славинските множества, още по-тежки дни очакваха империята. Ей това предвиждаше Константин, ясно и безспорно, и бързаше да го предотврати – съюза между варварите.

А войната трябваше да почне и да свърши тая зима. Длъжен беше да превари техния удар. Ако император Теодосий беше преварил Атила, ако не беше го изчакавал, историята щеше да вземе друг обрат. Силата на българите – това са техните коне, не напразно конската опашка е бойното им знаме. Конете за тях са и превозно средство, и подвижна кухня. Прежаднее ли конникът, с кобилешко мляко се набозава; огладнее ли, с месото на убития кон се нахранва. Късове конско месо под седлото носи всеки за себе си и не чака да му предложат готови ястия от обоза. А през зимата няма трева, която да пасат конете им. През зимата и сланините

губят бойните си предимства. Храстите се обезлистват и няма къде да нагласяват обичайните си засади. Снегът пък издава следите им. Езерата, в които се крият, захапали кухи тръстики, са замръзнали.

Сухопътната армия на византийците вече приближаваше Одесос, където след няколко дни щеше да пристигне и императорската флота. Тогава с изненада Константин щеше да нанесе съкрушителния си удар срещу самозабравилите се скити, щеше да ги отхвърли назад, натам, откъдето бяха дошли, в степите на дивата Скития, за да не се мярват повече насам, да не смущават мирния живот на народа му, който най-сетне опитваше да си откъдне.

Тогава изведнъж се сети, че бе обещал да приеме тая сутрин стратег Леон по негова молба и както бе заявил молителят пред логотета на дрома – от изключителна важност за империята.

Той плесна с ръце. И протовестиарият, сякаш чакал пред вратата, излезе на терасата с поклон. Разбраха се с един знак. И след минута спалните служители внесоха с почитание символа на императорската власт – пурпурната мантия, която бавно и тържествено наметнаха върху раменете му.

И така, придружен от логотета и телохранителите си, Константин слезе в приемната зала на одесоския стратег, който бе отстъпил изцяло двореца си на императора при престоя му в неговия град.

Стратег Леон, който, изглежда, го бе очаквал дълго, при влизането му коленичи чинно с наведена глава. И не я вдигна, докато господарят му не го подкани:

– Стани, стратеге! И изложи молбата си!

А продължаваше да го разглежда изпитателно и с нескрито недоумение. Не бе свикнал да приема небрежно облечени посетители. Наистина стратегът бе спазил в общи черти етикета, бе се явил с предписания лимонен хитон, препасан с жълт пояс, и наметнал върху слабото си тяло лилава хламида. Но, явно, остарели, износени, поизбелели. И с неоправени, някак немарливи гънки. С невчесана, както се полага за динат, коса. Мустаците и брадата му, личеше си, въобще не бяха мазани по обичая с черен восък и най-важното, явно, бе забравил да си сложи определените за ранга му благовония.

Би могъл въобще да не го изслуша. Но не, щеше да го изслуша. Днес се намираше в добро настроение. А дали щеше да удовлетвори молбата му – това беше друг въпрос.

– Августейши господарю – започна просителят с някаква неподходяща за външността му самоувереност. – Моля за съгласие да спася

империята от най-страшния ѝ враг сега!

Пристъпи, та целуна ръката му. Константин го изгледа с присвити очи. Още един маниак – помисли си той. Но не го прекъсна.

– Говори, говори!

– Божествени василевсе! Ти знаеш, мръсните скити унищожиха крепостта, която ти бе благоволил да ми повериш. Убиха сина ми. И по техния дивашки обичай отрязали главата му за доказателство при подалбата на плячката. И трупът му остана непогребан, неопят, както е редно за християнин. От мъка майка му, клетата, полудя. От тоя ден аз дадох обет пред бога, че ще отмъстя. И Христос ми се яви насън. Смили се над злочестия баща. И ми нареди какво да сторя. Ей за това съм дошъл при теб. Разреши ми, божи помазанико, да премина в страната на хуните, за да убия Антихриста. Да изпълня и божата воля!

Императорът трепна. Виж, това не беше лошо хрумване. Такова е устройството на варварските господарства, че съществуват и са силни, докато е жив предводителят. Умре ли – и се разкапват. Така се разпаднала турската държава на Силзивул, пък и Атиловата, и Теодориховата, та и Кубратовата България. Преждевременната смърт на Исперих би решила отведнъж въпроса.

– Божествени императоре! – продължи Леон. – Никой не може да обвини стратег Леон в липса на воинска смелост. Тоя път не това е нужно. За бранни подвизи, за битки, за победи всеки ламти. Хиляди ще изпълнят волята ти на бойното поле. Но за подлост, за срам, за унижение – това е то истинският подвиг: да пожертваш и достойнството си. Ей това ти предлагам, господарю – достойнството си. Най-тежката жертва за един воин. Да погубя с измама проклетия от бога главатар на бръснатите кожоносци. Византия е единствена и недостижима, наследница на римската слава и културата на древните елини, люлка на православието. Край нея се раждат държави и държавици като морски вълни, които се пенят, налитат и се оттеглят разбити, а тя все си стои твърда и непоклатима. Опора на цивилизацията сред варварското море. И на истинската вяра сред езичниците.

Прочел в очите на стратега безграничната му вяроност и себестойност, тъй неприсъщи на обграждащите го користолюбци, за пръв път на императора му хрумна тая мисъл. Защо пък да не направи главнокомандващ – друнгарий на флотата, тоя честен човек? Вече не се съмняваше, разполагаше с достатъчно доказателства, че досегашният друнгарий Григориас е направо злоупотребител; че непрекъснато купува нови въжа и платна за корабите, а сменените още съвсем здрави, неизносени,

продава за своя сметка. Но за сега му се налагаше да го търпи. Поне докато привършеше походът. За да не разколебава духа на войската.

Сега беше длъжен да мисли само за похода.

И неволно се увлече по мисълта на молителя си. Та всъщност нали и той самият заряза охолството на блестящия Константинопол, удобствата, разкоша, великолепие то му, за да се заеме лично с войната? Нали все заради тая империя – такава, каквато няма друга по света, ни по-устойчива, ни по-просветена, ни по-богата. Византия беше предопределена от бога да властвува над света, за да го просвещава, за да го насочва към правата вяра. Константин пък беше поставен все от същия бог, за да я ръководи мъдро, да укрепва силата ѝ, да затвърждава първенството ѝ навред, с нейната сила да насади христовото слово сред неверните езичници. Иначе, без божа помощ, би ли успял да смаже узурпатора, който беше заклал баща му, императора Констант наред банята му в Сиракуза? И той щеше да изпълни възложената му от Всевишния роля. На земята да има бог, една империя и – един василевс. В името на тая велика цел средствата нямаха значение. Рицарите могат да се бият в честни турнири – защото и едните, и другите са християни. Исперих е езичник, враг не само на Константин, но и на истинския бог, чийто слуга е император Константин. И в борбата срещу него всяко средство е благородно.

Доскоро Константин се двоумеше дали не е по-добре да приложи старото правило, което гласеше, че е по-изгодно да платиш на варварите данък, за да те пазят те от другите варвари зад тях, отколкото да правиш разходи за война. Но не и сега. Тия варвари бяха различни от другите. Вече не налитаха само за грабеж. Те протягаха ръце към земята му, останала в наследство от римското величие.

Предшествениците му пък бяха опитвали упорито да прилагат старата римска формула: „Разделяй и владей!“ като насъскваха анти срещу славяни, славини срещу българи. Но сега, явно, скитите почваха да се сдружават, да се наговарят за голяма плячка.

Нямаше друг изход. Само това – решителен, съкрушителен удар. В сърцето на врага. За да спаси империята, да спаси цивилизацията. И христовата вяра. И църквата, и историята щяха да му зачетат това велико дело.

Вече се готвеше да благослови стратега, като му обещае подкрепата и застъпничеството си пред патриарха за опрощение на греха му, когато на прага застана логотетът на дрома – този, комуто е подчинена цялата връзка на императора със света: посланичества, съобщения и разузнаване. Той се изправи почтително с наведена глава, но лекото по-трепване

на ръката му, която стискаше пергаментовия свитък, издаваше, че не за маловажна работа се е одързостил да смути разговора на владетеля.

Константин вдигна недоволен поглед.

– Какво има, логотете?

Сановникът пристъпи напред и му връчи пергамента с поклон.

– Няма да го чета! – махна с ръка василевсът. – Каж ми ти какво пише в него!

И логотетът предаде набързо съдържанието му:

– От оня хун, какво беше туй варварско име? – погледна, та го прочете отново. – Таркан Баян. Пише, че Исперих е решил да воюва. Но за да поведе народа, му е нужен някакъв Свещен меч, скрит в пещерите на Акра Кастелум. Затова щял да изпрати там сина си, престолонаследника, да го вземе. Ако ние сме успели да го пленим, така, с него като заложник, сме щели да отклоним скитите от войната. Умен е тарканът, знае, че ордата му няма да устои срещу твоята мощ, затова опитва някак да отбие справедливия ти гняв от главите на нечестивите си съплеменници...

Константин посегна рязко, дръпна писмото и почна да го чете, спирайки се и препрочитайки това, което му се виждаше по-важно.

После вдигна глава.

– Стратеге – обърна се той към него. – За сега се налага да поотложим твоята работа!

Но като забеляза как помръкнаха очите му, добави:

– Отлагане не значи отхвърляне. То само намеква за изчакване по-голям час. А дотогава ще останеш край мен, в свитата ми!

И се обърна към логотета:

– Два дромона към Акра Кастелум! Веднага! С единствена задача – да заловят тогава Тервеля! На всяка цена!

Завъртя се, та се изкачи отново на терасата, загледа се в искрящата синева на залива, по който прииждаха от безкрая дълги прави вълни. Те се блъскаха с бели взривове о вълнолома, зад който стояха закотвени, но с неприбрани весла, както е редно на война, десетина кораба, малкият авангард на идващата подире им многобройна флотилия.

Гръцкият огън

Исперих окачи върху гърдите на Тервел, над плетената ризница, изготвена от най-добрите му оръжейници, малкия амулет, изобразяващ сребърен кръст вместен в златна окръжност.

– Варди се, сине! – рече му той. – Сега очите на цял народ са обърнати към теб с очакване да му донесеш меча на славата. Да му донесеш с него вярата в победата. Но това съвсем не означава, че трябва да бъдеш непредпазлив към себе си. Знай, не забравяй, че за тоя народ ти си по-нужен и от меча. Наистина, имаш братя. Родът Дуло няма да се свърши без теб. Раждал е и ще ражда ханове. Но ти си по-добър от братята си.

– Не говори така, ювиги хане – възрази скромно Тервел, – Токту върти по-чевръсто меча, Асен мери по-точно с лъка не само от мен, а и от най-добрите ти стрелци.

– Вярно е. Но нямат чувство за дълг. Живеят ден за ден. Кога е за бой – бият се като истински българи, но кога няма бой – удрят го на безделие. А ханът – това е само дълг. Той няма право на обич, на доверие, на благодарност, на омраза – всичко онова, що дава наслада и самоудовлетворение на обикновения ратник. Ханът е и жесток, когато сърцето му се къса; и лукав, когато се черви от срам. И всичко това – в името на народа, който Тангра е поставил да води; в името на голямата цел, която Тангра е възложил върху плещите му. Безчувствен, над любовта и омразата...

– А ромеите? Не ги ли мразиш и ти, както аз? Щом като ще воюваме...

И ханът отговори тъй както Тервел никога не би очаквал:

– Защо да ги мразя? Та те са по-начетени, по-богати, къде по-напреднали от нас. Осигурили са си по-добър, по-спокоен, по-сносен живот. С труд, с умение, в мир. А ние? Видял ли си българин да работи? Това вършат робите и жените. Ние само воюваме или се готвим за война. Винаги върху седлото. А от седлото може да се плячкосва, може да се заграбва земя, но не може да се запази тая земя, не може да бъде наказана да те храни. Оплячкосаш я, опустошиш я и връхлетиш срещу друга. Ние, българите, имаме нужда от такава земя, върху която да заседнем, да пуснем корени. За да пребъде народът ни. Че какво е той сега? Да се не мамим сами! Племя без родина – отбрулен лист, който

ветровете отвяват накъдето им скимне. Кубрат, дядо ти, казваше същото „Стига плячка! Да заработим, да строим. За да устоим, да не изчезнем, както изчезнаха всички, що не успяха да се застоят.“ Ей затова трябва да бия ромеите, безстрастно и трезво, защото тая земя ми трябва. За нова родина...

Той положи десница върху рамото му:

– А ти върви! И се върни със сполука! За да чествуваме като победители големия празник на Новата година, в най-краткия ѝ ден.

Тервел целуна ръката му:

– Да даде Тангра на този ден да пиеш виното си от чаша с черепа на Константина!

– Ако е рекъл Тангра, и това ще бъде! – Исперих кръстоса длани върху гърдите си – А сега върви!

И си помисли: А защо пък не? Нима вестготите не погубиха в бой императорите Деций и Валенс? Нима българите не убиха лангобрасия крал Ателмунд и ромейския пълководец Юлиан?... И Юстин... И колцина други... Нима при бунта на Виталиан в Малка Скития не плениха те императорския военачалник Хипатий?

И поклати глава.

– Пък да не мислиш, че ми е леко, като те провождам? Но трябва! Защото съм хан. За да не рекат Вокиловци, Угаиновци, Ермиаровци, Кувиаровци и другите родове: „Ето, нас праща, а синчето си варди!“ Ханът получава най-много, най-много е длъжен да дава!

Тервел излезе с поклон от бащиния чертог. На двора сред аула, вътрешната каменна крепост на Агъла, го очакваше дружината му, която щеше да го придружи в неизвестността. Все млади левенти, облечени в плетени или люспести ризници и панталони, натикани във високите бутуши, с криви саби на кръста отляво, с колчани дълги стрели отдясно и двойно извити български лъкове през рамо. С дълги мустаци, отпуснати заплашително надолу като рога на бик кога се готви да нападне. Брада носят само старите, видели и патили воители, щом космите почват да посребряват.

И ги поведе. Изведе ги от яката порта на аула, прекоси начело целия Агъл – оградения стан на българите, по прекия път към Дунава.

Наоколо животът не спираше. Само тук-там някоя жена или девойка ще погледне крадешком през входа на юртата си – овално надземно живелище от оплетени пръти, измазани с глина, ще пръсне зърно на пилците или хляб на кучетата и мигом ще се шумгне в сянката ѝ. На всяка юрта, редом със знака на кръста в кръга – символът на единението

й с управляваната мъдро от Тангра вселена, се виждаха окачени според рода, към който принадлежеше, ту череп, ту кожа на животното-тотем. А пред входовете на занаятчиите – според умениято им: ботуш, стрела, меч, подкова, кожух. Мъже почти не се виждаха. Те сега правеха бойните си учения извън Агъла и между юртите се мерваха рядко забързани роби или занаятчия, излязъл пред работилницата си да изправи превития от работа гръб. Само децата, прекъснали за малко игрите си, всъщност безкръвни войни, се струпваха покрай минаващия отряд, стиснали в ръце детските си лъкчета.

Агълът беше обграден отвред с дървен стобор от набити една до друга яки дъбови греди върху висок насип зад дълбок, засипан с вода ров. С дървени кули и бойници. На излаза вратарите бяха спуснали подвижния мост и застанали чинно пред бъдещия хан, изчакваха да се изтегли дружината му, за да вдигнат отново моста.

Извън града се виждаха налитащите едни срещу други конни отреди, които ту се пръсваха във вериги, ту се сбираха в куп, ту изведнаж обръщаха назад в отстъпление под свирките на багаините си.

Канар тикинът присви доволно очи. Тази чудесна бойна машина, самоотвержена и дисциплинирана, при това въоръжена отлично, можеше да излезе срещу която и да е армия.

Отстриани, по още зеленеещите се пасища, пасяха чардите говеда, отарите овце, свинските стада и хергелетата бойни коне, неприкосновени пред страх от смъртно наказание през мирно време.

До дървения пристан на реката ги очакваха дванадесет славински лодки, издълбани от цели дънери. И във всяка от тях – по десет снажни светлокоси славини от съюзнически род с гребла в ръце и с препасани на пояс тежки мечове и брадви.

По десет българи се сместиха между сланините в еднодръвките ведно с вързопите храна за из пътя: просени погачи, пастърма и пушени свински бутове, после малката флотилия начело с лодката на Тервел заплува по течението на изток.

Отначало Исперих беше замислял да изпрати сина си само с една лодка, да не буди подозрения. Но когато съгледвачите му донесоха, че в Одесос почва да се подрежда идващата от Константинопол ромейска флота, та да изчака пехотната армия, която вече преминаваше Хема, по славянски Верегава, той реши друго. То се знае, нямаше да се откажат от решението си. А и вече не можеха. Ала вместо с една, предпочетоха да тръгнат с дванадесет еднодръвки. За успех. Дванадесет е божествено число, числото на Тангра. Дванадесет са месеците в българската година,

дванадесет са и годините в календарния цикъл, дванадесет са и тотемите на българския род, на чиито имена са наречени дванадесетте колони в храма на Тангра. Хем да не са много, да не приличат на боен поход, хем да са достатъчни, за да се справят при случайна среща с отделна вража галера.

Тогава бе изпратил Исперих и вестоносци до боилите си в северните предели на страната със заповед да се стегнат за война и да тръгнат тутакси към Агъла. Подготвяше се от всички страни. А след три дни при него щяха да дойдат за преговори и князете на недоволните от ромеите славински племена отвъд Дунава.

Тервел разглеждаше лицата на другарите си по път. И славяните – едри, светлооки, с широки плещи и яки ръце, с открити усмихнати лица, които все още му изглеждаха еднакви; и своите багаини – по-мургави, по-дребни, но със също такива възлести мускули, със сурови лица, насечени от белези. Българите не ценят мъжете по заслугите на бащите им, а по личните им качества, по участието им в битките. И колкото повече следи от рани има мъжът, толкова е по-достоеен за уважение. Чисто лице, без белези – това е позор за истинския българин. На тези можеше да се довери изцяло. Нямаше да го изоставят в начинанието му.

Движеха се по-близо до левия бряг да не ги съгледат случайни ромейски доносници, като не допускаха, че и походът им, че и целта му бяха вече известни на ония, от които се вардеха, и че двата изпратени от императора дромона ги дебнеха, скрити в залива на Акра Кастелум.

Някъде, навръх височините по брега, се виждаха изправени каменни изваяния, грубо загатнати очертания на воин, стиснал свещената чаша до гърдите си – знак върху гроба на знатен бранник, ограден с няколко редици обикновени камъни – толкова, колкото врагове е убил саморъчно покойникът. И сред тях, подпрян на забитото си в земята копие – часовой, който оглеждаше околността. Да не проникне враг, да не погегне роб или българин, примамен от ромейските обещания.

Дълго плава малката флотилия по криволичещите ръкави на Дунавската делта, попресъхнали и блатясали, докато най-сетне навлезе в морето и пое към юг успоредно на брега – отначало нисък и блатист, проточил дълги пясъчни откоси в плитчините, после – постепенно издигащ се нагоре в равното Скитско плато, което вече наричаха „Стоте хълма“ поради множеството надгробни гетски могили.

Редуваха се на веслата – ту славини, ту българини. И кога се уморяха българите, отстъпваха местата на съюзниците си, а те надигаха меховете с кумис, както си го викаха „багатурско мляко“ или пък „жива вода“. И

предлагаха на славяните да вкусят, ала те все се гнусяха. Как тъй, конско мляко вкиснато ще пият, кога си имаха медовината? Ако е за сила и бодрост, тя ободрява не по-лошо.

Спряха за сън в една лагуна, обрасла с папур и гъмжаща от готвещи се за есенен отлет жерави, пеликани и рибари. Не слязоха на сушата, та каква суша всъщност в тая подгизнала местност, а се отпуснаха така с оръжията, с ризниците и шлемовете си на седалките, облеgnати върху веслата.

И уж само канар тикинът трябваше да знае целта на начинанието им, а то един подир друг славинските гребци почваха да подмятат думи, от които ставаше ясно, че ако не друго, поне се досещаха за него.

– В пущинаците на Акра се крие двуглав змей – подхвърли белококславинин, стареят на еднодръвката.

Тервел му се сопна:

– Ти видял ли си го?

– Аз и Перун не съм видял, но значи ли това, че не съществува?

– Страшен змей – додаде друг, навярно синът му, дотолкова си приличаха. – Като вдишва, летящите птици сами влизат в устата му.

– Огнен змей! – прибави третият гребец. – Убива само с поглед. За защита ти трябва огледало. Да се види сам и сам да се убие с поглед. Ако ли пък не го поглеждаш, увива се около теб и бие с опашка до смърт.

Най-младият, с най-рядката руса брадица, се намеси смутен.

– Не бе, не било истински змей, а магьосница, що се превръща в змей. Ту жена – ту змей...

Стареят отново взе думата:

– Змей е, истински – що бълва огън и жупел. А магьосницата му е пленница. Пленил я и не я пуска...

Тервел неволно се замисли. Не току-тъй шушукаха хората. Славини живееха и на север, и на юг от Дунава. Разнасяха слуховете. Не току-тъй. Имате нещо на Акра. Но каквото и да бъдеше, Тервел трябваше да стигне там, да изпълни задачата си. Защото не само за проста разходка бе го проводил нататък и Тангра.

А за да не всяват смут във войскарите му, се сопна сърдито на славините:

– Я стига врели-некипели! Ами да спим, че утре нов път ни чака...

Но и той не заспа дълго. Дълго се въртя в клашника си – и не само от есенния хлад, не само от крякането на птиците. Повече от смут, та и от несдържано нетърпение. Да стигне, да види, да победи...

На заранта, още по тъмно, та колко са есенните дни, потеглиха отново. На юг, ведно с отлитащите орляци. Отново поред на веслата. Свикнали бяха отдавна едни с други българи и славини. И в мир, и в битки. Толкова плячка бяха награбили в съюзни набези. Та и по море – със славянските еднодръвки.

От тогава има-няма пет български годишни цикъла. И не друго, Константинопола бяха обсадили. Аварите – по суша, българи и славини – по море. Воювали бяха заедно, още дълго все тъй заедно щяха да воюват.

Кога приближиха Томи – яката твърдина, дето все още се удържаха с последни сили ромеите, отбиха вляво, навътре в морето, да ги не видят стражниците, да ги не срещне случаен кораб.

Сетне пак свърнаха към брега.

Вече се смрачаваше, когато съзряха в избистрения предзалежен небосвод проточеното в морето черно очертание на скалистия нос.

Вдясно брегът, обрасъл с омотани в повет гъсти гори, се издигаше все по-стръмен, по-насечен, надупчен с пещери и ями, нащърбен от хилядолетната борба на морето със сушата в безброй заливчета, островчета и подводни скали, в които се пенеха вълните.

Загледани в помръкващата вода да не се нанижат върху някой коварен риф, лодкарите късно забелязаха измъкналите се иззад каменната грамада на Акра дромони. Пък и да ги бяха открили по-рано, пак нямаше да им избягат. Де можеха да се мерят с платната и трите реда весла на тежките бойни кораби! Нямаше изгледи за спасение. Към брега препречваха пътя им щръкналите сред вълните скали, а в открито море ромеите щяха да ги догонят скоро.

Тервел стисна устни. Грозно подозрение се зароди в главата му: сякаш само тях бяха чакали, а отде знаеха...

Но нямаше време да си изяснява. Трябваше да решава.

И той реши единственото, що му оставаше – да приеме боя. Всъщност, не само да го приеме, а да нападне пръв...

Той даде заповедта си за атака. И за да не се озове между двата врага, изтегли колкото можеше малката си флотилия до опасните плитчини, та и двата кораба да му останат откъм едната страна, отляво.

Противниците скоро се сближиха. Огромните бойни дромони с по сто и петдесет войника вътре и толкова приковани към веслата роби – срещу дванадесет еднодръвки с по двадесетина българи и славини във всяка от тях. Все едно – котка и мишки. На бойниците им вече бяха запалили сигналните борини, чиито пламъци огряваха ясно нарисуваните

върху платната християнски кръстове.

Ала славините, та и българите умееха да се сражават в такъв привидно неравен бой. Колкото и да бяха опасни, колкото и добре да бяха въоръжени, византийските кораби не можеха да се мерят по пъргавина и повратливост с леките еднодръвки. Ей това предимство реши да използва канар тикинът.

Наближили на около триста разкрача, дромоните спряха с неподвижни, настръхнали водоравно весла, готови всеки миг да загребат и да връхлетят. Току пред лодката на Тервел се изсипа градушка от копия, метнати от балистите им.

И оттам прогърмя мощен глас, усилен от фунията на разговорната тръба:

– Ей, скити! Предайте се!

Тервел не ги остави да заредят повторно бойните си машини, а се изправи и извика:

– Напред! Върху кораба!

Славините, разколебани от превъзходящия ги неприятел, се заозъртаха, готови да почнат обичайните си съвещания. Ала българите, привикнали от рождение към своята желязна, безпрекословна дисциплина, не ги оставиха да умуват. Насочиха първо към тях стрелите си. И когато гребците разбраха, че нямат друг избор, натиснаха веслата.

После стрелците опънаха мощните си лъкове, двойно извити, многослойни, способни да поразяват на разстояние над две стадии. И по знак на канар тикина си, сега единствен техен заповедник, отпуснаха тетивите. Облак стрели полетя към по-близкия кораб и покоси с верния си прицел мнозина от прислужниците на машините. Додето византийците успеят да ги заместят, додето леките им стрелци, не очаквали такъв обрат на нещата, се приготвят и те за бой, отгоре им се изсипа втори залп, после – трети.

Само българите бяха способни на такива светкавични действия. Още след третия залп еднодръвките достигнаха борда на дромона. Бойците им, сякаш без да забелязват обсипващите ги отгоре стрели, копия и вряла вода, метнаха въжетата си с куките, славините пък забиха брадвите си в дървената корабна обшивка и пъргаво се изкатериха нагоре: българите с острите си саби, славините – с тежките секири.

И ръкопашният бой започна. На дромона бяха сместени три пентаконтархии. Останалите, гребците, не вземаха участие в сражението. То се знае, никой им нямаше вяра. Роби са, отде да знаеш на чия страна ще се отметнат. Затова стояха безучастно, приковани към веслата. А

българите и славините наброяваха повече от две стотни. И то какви бойци! Не принудени от гладорията селянци и градски плебеи да станат войскари, а – мъже, готвени цял живот за бой, израсли в бой, ненаситни на бой.

Счепканите врагове се биеха навред: по палубата, на мачтите и въжетата, върху бойните кули, между робите, в трюма. И по-голямата численост, по-доброто бойно умение явно надделяваха. Българите, по-дребни, но по-пъргави, сякаш неуязвими, размахваха сабите така, че не се виждаха и само падналата ромейска глава или бликналата кръв по тялото на врага издаваше, че е минало смъртоносното острие. А славините, наистина по-бавно, дори тромаво размахваха секирите си, както когато секат дърва, и така неусетно си проправяха път сред вражите редици.

Вторият дромон се въртеше съвсем наблизко. Виждаше се как навкльрът – капитанът му се суети възбудено по мостика, слисан от неочаквания обрат, незнаещ какво да предприеме. Изпращаните от неговите бойци стрели не избираха, поразяваха и врагове, и сънародници. Затова заповяда да прекратят стрелбата.

А трудно беше да се реши на това, което налагаше здравият разум. Съседният кораб вече се намираще във вражи ръце, значи – по същество вражи кораб. И с него трябваше да постъпи като с враг.

Въпреки християнските кръстове по платната и флагите.

И той най-сетне се реши:

– Огън! – прогърмя отчаяната му команда. Минавайки покрай тържествуващите българци и славини, дромонът му изригна през сифоните си огнени струи, които заплюсяха по палубата, по бордовете и платната на завладения кораб. Мигновено лумнаха огромни пламъци, които ползиха навред, като обхващаха във всеизгарящите си пипала пристройки, мачти и хора.

Гръцкият огън! – мярна се в съзнанието на Тервел.

Ужасът овладял и него. Не бе виждал действието му досега, но се бе наслушал достатъчно за него. На тоя чуден огън, изобретен наскоро от ромейските алхимици, се дължеше може би победата на Византия над арабите при последната морска обсада на Константинопол.

Славяните се хвърлиха да гасят пожарите с вода. Напразно. Водата като че ли още повече ги разпалваше.

Тогава някой роб извика:

– Не вода! А пясък!

Всички се втурнаха да засипват огнищата с пясък от натрупаните

край фалшборда торби.

Уви, безполезно!

Отдалечил се малко, византийският дромон започна да обстрелва жертвата си с гърнета, мятани от катапултите му, които при падането си върху палубата се пръсваха, разливайки наоколо същата неугасима пламтяща смес.

Целият кораб вече се бе превърнал на една огромна клада, из която изплашените, още здрави или леко ранени хора се хвърляха с подпалени дрехи във водата.

Но ужас! Водата, облята от същото сатанинско гориво, и тя гореше. И сякаш не море, а огнедишач кратер, чиято пламтяща лава изпепеляваше всичко: дъски и хора.

Задушен от отровните пари, обгорен от цвърчащите му пръски, Тервел едва успя да издаде отчаяната си заповед: – Напред! Срещу дромона!

Оцелелите гребци натиснаха веслата. И преди византийският навлир да проумее какво става, горящият кораб се прилепи до неговия, с допира си обръсна веслата му отляво. Въжетата с куките, канджите и абордажните мостове, метнати от невероятно дисциплинираните български воители, сцепиха двата кораба във вечна прегръдка.

Оцелелите българи и славини наскачаха в здравия дромон, начевайки нова битка – така, с горящите си дрехи подобни на огневи демони. Отклонени от вятъра, огньовете лизнаха здравите платна, прехвърлиха се върху мачтите и пристройките. Пламна и другият дромон.

В този миг падаща обгорена рея се стовари върху главата на Тервел. Пред очите му притъмня...

Свести се във водата.

Но каква ти вода! Това бе пламтящо масло – картина, каквато бе виждал само във византийските черкви, изобразяваща Ада, където техният бог, уж всемилостив, пращал на вечно наказание душите на тези, които не му се подчиняват.

За да се предпази от огъня, почти несъзнателно се гмурна надолу. И когато въздухът му се свърши, изплува само за да вдъхне. После повторно потъна.

Тоя път вече излезе сред чиста вода, без огън. Загреба замаян, с почти ослепели очи, към нависналата пред него скалиста грамада на Акра. Гребеше, гребеше със сетни сили. А сякаш стоеше на едно място. Ясно, нямаше да достигне брега. Нямаше...

Губеше свят. И отново се опомняше, учуден, че още съществува,

дори в безсъзнание продължаващ да се бори за живота. После пак потъ-
ваше в небитието...

А това?

Какво беше това прекрасно женско лице, което се подаде над въл-
ната пред него и му протегна ръка?

Дали пък магьосницата от Акра?

И отново го обгърна мракът.

Несговорният Славун

Щом като и седмината князе от Малоскитската Славиния пристигнаха вкупом при Исперих – значи, дошло им бе до гуша; и от външни врагове: авари, ромеи и преселени от ромеите сирийци и арменци и какви ли не, пък и от собствените неразбории, та сами бяха подбирали силно крило, под което като подплашени пилета да се подслонят; желязна ръка, която да обедини силите им, че да се опазят.

Ханът ги прие в Агъла, в чертога си сред каменния аул, седнал в разкошния си трон, обкован със злато и обшит с лъвски кожи, в бойното си одяние със златен шлем, на който личеше символът на доброто начало в света: кръстът, що означава четирите световни посоки, вмесен в кръг – слънце, светлина, съвършенство. В ръката си държеше Свещената златна чаша – знак на божествена власт, а зад гърба му бяха подредени ритуалните чаши, за всеки обред отделна, и свещените конски опашки, едновременно фетиши и бойни знамена.

От двете му страни седяха на по-ниски столчета шестте вътрешни боили и те в бойните си доспехи, сурови, мълчаливи, със замръзнали лица, сякаш не живи хора, а желязни изваяния, подпрели длани о сабите си.

Князете влязоха безредно в залата и след несръчните поздравления насядаха и те в отредените им столове. Бяха все едри, снажни мъжаги, светлокоси и брадати, облечени скъпо, но пъстро и безкусно, натруфени с коприна и всякакви задморски платове. Обичай беше у славините да нахлуват в ромейските предели само за лов на пленници, които после обменяха срещу дрехи и платове. А оръжието им, също разнообразно и то все ромейско, бяха ограбили направо при битките.

Исперих изчака мълчаливо колкото го изискваха обичаят и санът му, после запита:

– Кажете, скъпи гости, какво ви води в моята страна и в моя аул! Пък аз, ако е рекъл Тангра, ще опитам да ви помогна според силите си.

А се досещаше кое беше главното, що ги бе събрало. Дочули бяха, види се, за готвения поход. И не знаеха: за тяхната ли черга ламти Исперих или само щеше да я прегази. Но каквито и да бяха замислите му, по-добре да минеше като приятел, а не като враг.

Славините взеха да се споглеждат и да си шушукат, да се побутват един друг.

Накрай един от тях, жупан Рад, както изглежда, най-старият и най-вещият, с рано оплешивяла псе още непосребрена тъмно-руса коса, се надигна, пооправи копринения си пояс и тъй заговори:

– Право е, хан Исперихе! Не от добро сме сега при теб. Много грижи са ни налегнали. Тъй си е – дошло е време да решаваме: да бъдем или да не бъдем. От север аварите, от юг ромеите. Да не изчезнем, да се не стопим и ние както братята ни при аварите, както другите при ромеите. За аварите какво да ти приказвам? Ти ги познаваш по-добре от нас. А ромеите? Божем по договор, само да ги пазим от враговете им, а то кога им хрумне, искат от нас наемници, та да ги провождат ту срещу сарацини, ту срещу авари, ту срещу други славини.

Останалите зашумяха безредно:

– Тъй си е! Не шем да ни разкарват където им скимне. Договорили сме се – само тук!

И когато поутигнаха, Рад отново заговори:

– Пък като са плъзнали едни. Черноризци, проповедници. Тръгнали бащината ни вяра да променят. И простия народ да размиряват. От старата си вяра почва да се отмята и на ромеите да се докарва.

Хорът отново потвърди:

– Тъй си е! Объркват народа. Рад продължи:

– А ние! С вас сме свикнали, отколе заедно воюваме. Перун не се меси на Тангра; Тангра не се меси на Перун. А Исус не понася други богове. Както ромейският император не търпи други царе...

– А и данък опитват да събират – вмъкна някой. – И то по няколко пъти.

И Рад се разпали:

– Данък искат! Защото земята била на императора. И на договора ни се позовават. А пък ние, нали сме хора неуки, може и да са ни измамили. Ромеите са хора лъжливи. Ние туй знаехме – че императорът ще ни плаща дето му вардим царството.

Сви рамене:

– Ей това е... И седна.

Исперих подметна тихо:

– Князе, а безкнижни! Щом е тъй, ще ви мамят...

Тогава от стола си, без да става, избоботи с гръмоподобния си глас огромен червенокос великан със сипаничаво лице и необичайно за славинин суров израз на очите:

– Защо ми е да пиша, като мога да говоря?

– Ей затуй, да те не мамят при преговори!

– Ако е само за това? Защо ми е да си губя времето, та да уча? Аз съм силен и богат. Ще си взема учен роб, и то не един, а няколко. Да ме не лъжат и те. Която ръка свикне с писалка, забравя да стиска мечка...

– А моята? – прекъсна го Исперих. – Дето умее да държи писалка. Смяташ ли, че е слаба с мечка?

– То си е твоя работа! – прогърмя отново басът. – Който иска, нека учи, нека си губи времето.

Някой се обади:

– Славуне, пак ли почваш? И се обърна към Исперих:

– Не му придирай, хане! Такъв си е той, Славун Мечката. Несговорчив като мечка. То ние, славините, май всички сме си такива, ама като него втори няма...

Исперих махна с ръка, без да отговори.

Славините се умълчаха. Само Славун продължи да се върти като мечок на стола си, който проскърцваше мъчително под тежестта му. Пак опита да каже нещо, но другите го задърпаха за ръкавите.

Исперих дълго ги измерва с присвити очи, дълго ги оглежда поред. Най-сетне повече на себе си проговори:

– Гледам ви и ви се чуда! Мъже планини. И много. Не можеш ги изброи. А негодни да си опазят правата...

– Несговорни сме, хане! – изпъшка друг княз, жупан Десислав. – Затуй. Всеки към себе си дърпа чергата...

– Знам го – поклати глава Исперих. – За пръв път ли славини и българи за общо дело се захващат?

И вдигна поглед.

– Чух ви грижите, а сега кажете що очаквате от мен!

Пак се надигна жупан Рад:

– Мислихме, умувахме. И решихме на помощ да те викнем. Договор да сторим. Както и друг път. Заедно да бием ромеите, плячка да им вземем, та на мира да ни оставят. Ето ги, и сега са се надигнали насам. Срещу теб ли, срещу нас ли? Но както и да бъде, все е за беля.

Исперих замълча. Обърна се поред към боилите си, сякаш с поглед ги запита готови ли са да подкрепят ханската му воля.

Тогава на входа се изправи челникът на дворцовата охрана. И с поклон, и със знак показва, че има да съобщи нещо много важно. А когато ханът му кимна да дойде, боилът приближи приведен надве, наклони се към ухото му и пошепна:

– Лоша вест, ювиги хане!

Исперих усети как сърцето му се сви. Но промълви твърдо:

– Говори!

– Завърнаха се само неколцина, господарю. Два ромейски дромона нападнали еднодръвките...

– А канар тикинът?

– Канар тикинът сега препуска върху белия жребец по Млечния път към Тангра.

Ханът се изправи.

– Къде са?

Боилът отново се поклони.

– Вън, ювиги хане! Чакат справедливото ти наказание, заедно не са могли да го опазят.

Без да погледне никого, без да каже ни дума, Исперих прекоси набързо залата и излезе в преддверието.

Двадесетина измършавели от глад и преумора хора, в накъсани на дрипи дрехи се проснаха по очи пред краката му.

Исперих процеди през зъби, с болка и злоба:

– Говорете!

И първият от тях, ниськ, набит багаин с още кървящи рани по тялото, както бе коленичил, само вдигна глава и заразпрява. Кратко, с по няколко думи, по войнишки, описа пътуването, срещата с галерите, битката, гръцкия огън. И гибелта...

– Цяла нощ и целия ден прекарахме на брега, велики господарю. Славяните избягаха. Не рачиха да останат през нощта, страх ги бе от нечисти покойници, от удавниците. Колкото наши трупове изхвърли морето, погребяхме. Канар тикина ни морето не щя да ни върне...

Исперих мълчеше. Смръщен, страховит. Значи тъй, и без меча и без Тервел – наследника, опората му, надеждата му. Сам. И трябваше сам да довърши наченатото дело... Сам...

До него застана почтително кавхан Умар:

– Ювиги хане, князете чакат. Недоволствуват...

Исперих, зашеметен от страшния удар, от жестокото изпитание, на което го подлагаше Тангра, като пиан се върна в приемната си, седна с невиждащ поглед в трона си. И отново потъна в мъката си.

Славинските князе, то се знае, не подозираха дори каква злочестина го бе слетяла. Виждаха само смръщения му вид, явното незачитане.

Жупан Рад се колебаеше да стане ли, да продължи ли речта си. Но като гледаше намусения българин насреща си, все не се престащаваше.

Ала Славун Мечката бързо се решаваше – и кога е за добро, и кога е за зло. Пък и обидчив беше, и свадлив. При това и такава

неуважение... В същото време неспокойна беше душата му. Все си мислеше за селото, което остави почти беззащитно, досами ромейския друм, помъкнал със себе си най-добрите си бойци. За важност. Пък там беше жена му Недана, там беше дъщеря му хубавелката Марица. За Марица най-се боеше жупанът. Досами друма, по който сега се мъкнеха ромейските войскари...

А му беше съвсем ясно, пропадна мисията им. С тоя самовластник, дето всички му треперят, кой може да се спогоди? Защо ли пък и Славун се повлече по другите? Знаеше си го, че тъй ще стане. От заранта му играеше лявото око. А всичко лошо идва отляво. Защото зад лявото ти рамо стои бяс, а зад дясното – добър дух. И макар че плю три пъти през рамо, види се, не бе успял да прогони беса. Не му бе помогнал и пръстенът от Перунов камък, що пази от всяко зло. Някои го наричат гръмова стрела, защото го намират там, дето е паднала Перунона мълния.

И каквото си беше буен и невъздържан, взе, че отприщи пороя на гнева си.

– Хане! – той се изкашля тъй, сякаш в залата тресна гръмотевица, и избоботи с мощното си гласище. – Ти нас за какво ни смяташ – князе или божеци?

Исперих се сепна, вдигна очи.

– Що рече?

– Ние тук за договор ли сме се домъкнали или по просия?

Ханът опитваше да овладее мъката си, да стане отново хан, след като плати дан на човешката си мъка.

– Така, за договор, храбри князе. Ще го сторим. Заедно ще се надигнем, заедно ще ударим ромеите, заедно ще ги бием.

Ала Славун като мечка, кога си е наумила нещо, никой не можеше да го възпре. Не го спряха вече кротките думи на хана.

– Кога прогоним ромеите – изръмжа той, – как ще поделим земята? И ти, на нашата ли земя ще останеш или ще продължиш на юг?

И преди да изчака отговора на Исперих, продължи да пита заядливо:

– Кога ще ударим? И къде? Исперих поклати глава.

– Туй сега не мога да ви кажа. Когато реша, че е станало време...

– Та само ти ли ще решаваш? – сонна се Славун.

– А как! – изгледа го Исперих така, сякаш светкавици излетяха от зениците му. – Като вас ли, да се събираме, да се джавкаме – да почваме ли или да не почваме, оттук ли да ударим или оттатък? Да се крием ли из горите и блатата, докато вятърът отmine, след като е опустошил

домовете ни? А ромеите ще чакат да се намъдруваме, така ли? И на хоро като се хванеш, пак един води. Камо ли на война. Вие на бой ред не признавате. А без ред няма победа, без ред има само отмъщение при отстъпление. За победата е нужна една воля. Поведат ли хорото няколко души, и хорото се разваля...

– Не го усуквай! – наежи се мечешки князът. – Всичко ще решаваме общо. Като съюзници. А не като твои поданици. Не признавам началство над себе си: нито византийско, нито българско...

Исперих също се надигна:

– Затуй сте на тоя хал!

– Какъв хал! – опъна се Славун. – Пазим си земята. И ще я опазим. И без теб. Знаеш ли какво е отговорил нашият княз Доврент на Баян, аварския хаган? Ще ти го повторя, та да го запомниш: „Никой под слънцето не може да ни надвие. Ние сме свикнали да завладяваме чужда земя, а не други – нашата.“

Той удари с пестник по ръкохватката на меча:

– И ние сме сигурни в това, докле има война и мечове.

Рече тъй и тръгна да си отива. Останалите князе се втурнаха да го разубеждават, да го успокояват.

– Славуне, е, стига вече! Ти все така! Потрай малко де! В беда сме!

А той не искаше и да ги чуе:

– Я ме оставете на мира! Пък вие правете каквото щете! Ваша си работа. Аз и преди туй си знаех, че нищо няма да излезе. Че какво ни беше при ромеите – лошо ли? Искали данък. А кой е рекъл, че трябва да го плащаш? Колко ти струва да ги надхитриш? Отмъкнеш кръстците в гората, закопаеш делвите с жито в земята. Па да търсят. А за войната – който иска да се бие, отива в ромейската войска. Слуша чужда воля, ама получава номизми...

– Получава! – сопна се Рад. – Тъй говориш, защото не си ходил. Понякога нищо не получава, защото хазната на василевса вече е празна.

Славун сякаш не го слушаше:

– И пълководец можеш да станеш даже. Малко ли славини до страбези стигнаха. В злато и коприна. А който не ще да воюва, оре си земята.

– С оран се не богатее – прекъсна го някой. – И ти го знаеш. А от бран и плячка. Ей на, Исперих ти предлага плячка.

– Не му я ща! – изрева Славун. – Не ща властник над себе си: ни ромеец, ни българин, ни славинин... Рекох...

Някои взеха да се съгласяват с него, други горещо завъзразваха. И

така, в увещания, се скараха, почнаха да се ругаят, да посягат към мечовете.

Исперих ги изгледа надменно от трона си.

– Вървете си – рече им той накрай с ясен глас. – И ако се спогодите, ако проумеете смисъла на моето условие, елате пак! Ако пък не можете... Сам ще се оправя. На вълка вратът е силен, защото сам си върши работата...

Вълкът – тотемът на рода Дуло, а според преданието – прародител на хунорския род, баща на десет сина, родени му от жена. И неговото име беше такава: Исперих – приятел на вълка, а на баща му Кубрат – Курт, Вълко.

И добави:

– Ако не подпишете сега договор за приятелство с мен, утре ще трябва да подписвате договор за подчинение.

Това беше явна заплаха.

– То за теб е все едно! – изръмжа язвително Славун.

Исперих не счете за нужно да му отговори, преценил го бе вече, а с една крачка напусна помещението. Сам... Вече и без Тервел...

Таркан Баян го настигна в преддверието и пошепна в ухото му:

– Добре стори, ювиги хане! Що ни трябва съюз със славините? Все едно сплав от желязо и ръжда...

Доволен беше старецът. Тъй, без съюзници, Исперих щеше, трябваше да стане по-отстъпчив, да се откаже от гибелното си начинание.

Ала Исперих се извърна, та го сръза грубо:

– Таркане, питал ли съм те за одобрение на делата си! Дали съм прав или не – ще прецени Тангра...

И се прибра в покоите си.

Фанатици

Дали беше още на земята или – вече при Тангра? Но не, при Тангра е светло, ослепително светло. Не както тук, в този полумрак, огряван боязливо от бледите пламъчета на окаченото за каменната стена кандило.

Тервел ту се събуждаше, колкото да се запита още веднаж къде се намира, ту отново пропадеше в своя болезнен полусън, смазан от треската на мъчителните рани.

И всеки път, при всяко отваряне на очите виждаше как се дръпваше в мрака зад тясната пролука в стената едно женско лице. Едно прекрасно лице, восъчно бледо и призрачно недействително.

И всеки път след неговото изчезване той откриваше, че раните му са отново превързани, че до главата му има нова чаша, налята с лечебна отвара или вино.

Постепенно спомените се възвръщаха в съзнанието му: за пътуването, за битката, за разгрома, за огъня... И за чудното моминско лице, което му се бе мернало, преди да изгуби съзнание; същото лице, което сега бързаше да изчезне от погледа му при неговото събуждане. А ведно със спомените – и чувството за неизпълнения дълг. За баща му, който го очакваше; за целия народ, който имаше нужда от Свещения меч, за да получи надежда и воля за победата.

Няколко пъти той опита да заговори странната непозната, но тя винаги изчезваше безмълвно, все едно не жив човек, а – сянка от другия свят.

А дали не беше, както загатваха славините, магьосницата, пленницата на змея, двойницата на змея!

Той отново се унесе. Но когато се събуди тоя път, не отвори очи. Продължи да лежи престорен, все едно още безсъвестен, заслушан в лекото шумолене около себе си.

Тя беше. Изтрака паница, звънна кана. Със звучно бълбукане напълни чашата му.

Една нежна ръка досегна челото му, почна да отмотава превръзката. Тогава той отвори очи и с бързо движение улови ръката ѝ.

Ала не можа да я задържи. Силите му все още не се бяха възстановили.

Жената отскочи да се скрие в пролуката – черна сянка, развяла

черното си расо в мрака.

– Не ме докосвай! – пошепна тя. – Аз съм обречена! Обрекла съм се богу...

Тервел знаеше нещо за ромейската вяра. От походите, от посещенията си в Константинопол с пратеничество на баща си.

Тъй думаше Исперих: „За да го победиш, трябва да познаваш врага си.“

Ромеите го заведоха да види много черкви. Да смаят младия варварин с блясъка им. И в Света София. Когато я построил, императорът Юстиниан възкликнал: „Соломоне, надминах те!“ Пък, ако им се удаде, да го приобщят към своята религия. А тяхната религия обвързва по-яко и от робска верига.

Тогава научи и за монасите. За християните – свети хора, за него – направо бегълци от живота. Не, не е за българите тая вяра. Ако всеки, щом му хрумне, вземе, та се завре в манастир или в пещера и там цял ден и цяла нощ прави метани и се кръсти, кой тогава ще воюва, кой ще граби плячка, кой ще крепи силата на ханството?

Видя и манастирите. По двата бряга на Босфора. Казаха му и колко са – четиринадесет хиляди! Малки и големи. С четиридесет хиляди отшелници, все божи люде. Нищо не правят, а ядат. И държавата ги храни.

Знаеше, не само покрай Босфора, и по цялото Черноморие – от Константинопол до Томи, навред, дето се мерне пещера, гъмжи от калугери. И не само във Византия. И в Славиниите са се навъдили, та и в България...

Значи, монахиня го бе спасила, монахиня се грижеше за него. А монаси и монахини – това са хора, които са се отказали от всички житейски радости: от дом, от семейство, от любов.

Когато повторно се събуди, същият ли ден беше или следният, той пак зърна лицето ѝ в пролуката. И побърза да я запита:

– Как се казваш?

– Елена – отвърна тя с топлия си глас. – А ти? Тервел се сепна. Имаше ли право да се издаде тук, в Ромейската страна, макар и пред спасителката си?

И отвърна:

– Сега не мога да ти го кажа, Елена. Когато оздравея...

– Виждам – рече тя. – Българин си, от знатен род. С това изтеглено назад теме, с полуобръснатата глава, с плитките.

– А ти? – прекъсна я той. – Ромейка ли ся?

– Да, но по произход тракийка. От племето на тиризите. Тия, що да-доха името на тая крепост – Тиризис.

Този въпрос го мъчеше отдавна, не му даваше покой. И той не можа да го задържи:

– Елена, знаеш ли къде е мечът на Атила? Тя трепна. Но побърза да се овладее:

– Аз съм слугиня на бога, на мира и на братската обич. Не на войната...

– Отговори ми направо – знаеш ли го? Монахинята въздъхна:

– Обрекла съм се на мира и на хората. На живота, не на смъртта...

Разгневен от уклончивостта ѝ, той опита да се надигне.

– Отговори ми! Трябва да го намеря!

– Сега лежи! – пошепна Елена. – Докато оздравееш!

– Нямам време! – изхриптя Тервел.

Не успя да стане, силите му се бяха изчерпали. Тялото му рухна върху леглото.

– Елена, моля те, кажи ми къде е! Тя почти изплака:

– Остави ме на мира! Аз съм монахиня... Ей това той не можеше да проумее.

– А защо си станала такава? Въпросът му я свари неподготвена.

– Защо ли... Аз... Та какво друго ми оставаше... Само битки, откак се помня. Само битки, откак се помнели родителите ми... А кога варварите досринаха Тиризис, дето ромеите я наричат Акра Кастелум, когато избиха и заробиха всички, след смъртта на майка ми и баща ми, аз се посветих богу.

Тервел не можа да се стърпи:

– И сега палиш свещи. И се кръстиш. Денем и нощем...

Не беше в състояние да си представи нещо по-безсмислено.

Отшелничката поклати глава.

– И не само това. Оброкът ми е още по-тежък. Седем години ще паля огън на Тиризис. Та заблуден кораб да се не блъсне в подводните скали. Болният се учуди искрено:

– А няма ли си императорът фар и хора, що поддържат огъня му?

– Откак съсипаха Тиризис, никой ромеец не се решава да остане тук. Заради варварите. Само аз. Защото и по-рано баща ми палеше фара на Тиризис.

Гласът ѝ прозвуча като плач:

– И защото нямам от какво да се страхувам! Тервел не чу края на разказа ѝ. Отново го обори треската.

А когато пак се събуди за кой ли път от допира на ръцете ѝ по превръзката, Елена запита:

– А ти? Християнин ли си?

И посочи амулета на врата му. Тервел поклати глава.

– Това не е вашият кръст, Елена, оръдието на палача. Това е нашият символ на доброто...

Тя неволно се отдръпна като погнусена.

– Значи, езичник!

– За нас езичниците сте вие – усмихна се леко той. – Ние имаме само един бог, Тангра, единствен и неделим, а вие – трима: бог отец, бог син и бог свети дух. И друго – Тангра е по-стар от вашия Исус. Той е бог на нашите прадеди от хилядолетия, не отпреди седем века...

– Не богохулствуй пред мен! Отшелничката закри очи с ръце и се дръпна в тъмнината.

Тервел я чака дълго, докато тя отново се появи, но като разбра, че е буден, не влезе, остана в преддверието, където в здрача се провиждаше само лицето и нежните ѝ ръце, в които държеше подноса с храна: маслини, хляб, сушена риба и смокини.

Устните ѝ пошепнаха изглежда отдавна замисления въпрос:

– А отде знаеш, че Тангра е по-стар от Исус?

– От нашия календар, Елена. Дори ромеите признават, че е по-точен от техния. За вас сега е шестстотин и осемдесета година от раждането на Христа, а нашето леточисление започва четири хиляди седемстотин шестдесет и осем години преди вашето. А Тангра и тогава е съществувал.

– Кой ти го каза?

– Записано е.

– Къде?

– С нашите писмена.

Елена не можа да прикрие изненадата си:

– Вие... С книжнина... Скити...

– Вярно е – отвърна тихо Тервел. – Нямаме пергамент, не пълним с многословия дебели свитъци. Записваме само онова, което е важно, което трябва да се знае. И то не от нас, а от внуци и правнуци. А нашите руни, издълбани върху камък, ни стигат. С малко думи – много мисли...

Ей тъй, през час ли, през ден ли, в кратки пробуждания след тревожните сънища Тервел чувствуваше как силите му се възвръщат. Не само благодарение на здравето му тяло. И от друго. Чудодейни бяха нейните настойки, с които обилно го поеше. А той не се учудваше

твърде много. Всеки народ си има лечители. Българите също – жреците, отделни за всяка болест, за всяка мъка. Техните церове се добиват от животни: против простуда – мечешка мас, за сила след болест – костен мозък пак от мечка, кости от бик – против болки в ставите, кръв от костенурка – против бледост, жлъчка от мечка – против лоша кашлица. Но славата на тракийските врачове все още се носеше навред по света. За разлика от българите те лекуват с билки. Пък и страната им е богата на билки. Това не е еднообразната степ. В тяхната страна има и степи, и ливади, и хълмове, и гори, и планини. И билки за всичко...

С оздравяването му разговорите им ставаха все по-смислени и по-продължителни. Въпреки това Елена нито веднаж не се приближи към него: винаги, щом усетеше, че той се събужда, отскачаше предверието и оттам започваше разговора, като неусетно го насочваше все за бога, все за вярата, все за истината, за доброто и злото, за силата на човека и силата на вярата.

И най-често – за божествената душа и грешната, уродлива човешка плът...

Уродлива! – повтаряше си на ум Тервел и недоумяваше, като се възхищаваше от красотата на лицето и.

Понякога и за самотата...

– На самотност ме е обрекъл бог – прошепна тя веднаж. – От рождение...

– Нима не ти си си избрала отшелничеството? – удиви се Тервел. – Нима не по своя воля...

Тя сведе поглед:

– Аз също имам тайна, както и ти... Жестока тайна...

И след дълго мълчание додаде:

– Но вярвам! Бог ще се смили над мен, ще ме освободи от проклятието. Нали затова му се обрекох... Седем години – всяка нощ, лете и зиме, в пек и мраз, в буря, в сняг... Да помагам на ближните...

– Какви ближни! – прекъсна я Тервел. – Съвсем чужди моряци. Може и врагове.

– Христос ни учи, че всички сме братя.

Тервел все не щеше да проумее тая верска всеотдайност.

– Елена, от кога си приела ромейската вяра? Та така...

– От светото кръщение при раждането.

– А родителите ти?

Тя се забави малко, преди да отговори:

– Майка ми, преди да се покръсти, е била езичница, жрица на

Сабазий. И прорицателница. Чувал ли си за тоя бог? Ние, траките, сме по начало пригодни за христовата правда. Узрели отколе за нея. Защото много сме страдали. Сякаш и като езичници бог ни е подготвял за своето дело. Имало е сред траките хора, капнобати, които не ядели месо, и други, ктисти, които не се женили – все едно днешните монаси. А така също и поклонници на Орфей – Певеца, които вярват в двете същности на човека: висшата – божествената и нисшата – титаничната. И в задгробната справедливост. Идването на Орфей бил провъзгласил самият пророк Исай. Такъв е и Асклепий-Добротвореца, Изцелителят. Древният мит твърди, че той можел да съживява и умрелите. Тогава Плутон, владетелят на подземното царство на мъртвите, се оплакал на Зевс, че Изцелителят нарушава установения от боговете ред. И Гръмовежецът убил с мълния Асклепия... А Сабазий... Самото му име означава също-то като Христос – Спасител. Носител на доброто и безсмъртието на душата. Ето го!

Тя посочи един малък барелеф, издълбан в скалистата стена.

– Виж, и пръстите му са свити като християнски благослов. Ако не го знаех от майка ми, щях да мисля, че е самият Христос.

Тя го загледа с очаровани очи.

– Всъщност за мен той си е Христос. Отначало опитах да го изкъря от стената, защото всяка икона, всеки образ на бога или на светец е идолопоклонство. Но не успях. Рекох си тогава, че то съвсем не е икона или идол. Че е само спомен от миналото, от тракийското величие. Та и в Константинопол, макар и средище на православие, са оставили по площадите и на хиподрума статуите на някогашните езически богове. Защото днес никой не вярва в тях. И защото са спомен от миналото. Днес Христос-Победителят на старите богове вече се бори със себе си: ариани, манихейци, несториянци, монофизити. Всеки нарича другия еретик...

Тервел се мъчеше да я слуша, по-право приятно му беше да чува сладостния тембър на гласа ѝ, но размислите ѝ за религията и за ересите не го засягаха. Той си имаше един Тангра и един хан, които му бяха поставили задача. И тази задача трябваше да бъде изпълнена. Безпрекословно, без никакво колебание...

Вече му се струваше, че оздравява, че е дошъл часът, когато трябва да се надигне, за да изпълни повелята на дълга си.

Тогава усети как болестта пак се завръща, с още по-голяма настървеност. Тялото му отново пламна, разтресе го, по главата му сякаш се посипаха секирени удари. И потъна в безпамятството...

Събуди го някаква глъчка. Викове и писъци. Тревогата стисна душата му.

– Елена! – позова я той тихо. После – все по силно:

– Елена, Елена! Никой!

А трябваше да разбере! Защото тук, в тая страна, отвред можеше да го връхлети опасността.

Опита пак да се изправи. Не успя. Затова се повлече по лакти и по колена.

Изпълзя от своята килия в тъмното преддверие и оттам – в друго пещерно помещение, по-обширно, в едната от стените на което грееше тесният излаз към света.

А на противната страна, в дъното, като двери на олтар се издигаше тънка стена от каменна резба, зад която се чуваше някакво странно заплашително съскане.

Ала Тервел не провери какво може да бъде то. Защото шумът отвън се усилваше, приближаваше. Виковете ставаха все по-силни, по-ярошни, придружени от бързо, неравно топуркане.

И някакъв женски глас, дали на Елена, опитваше да надвика гълчавата:

– Който е безгрешен, да хвърли пръв камъка! А болният продължи да лази нататък.

Ето, подаде се от изхода навън. И се дръпна неволно. Неиде под него, на замайваща дълбочина, морето се блъскаше с бели гривни в проядената основа на канарата. А до нея, между надигащите се от синята бездна рифове, прозираха кристално чисти вирове, чиито бели стени бяха облечени с кафяви и зелени водорасли – някаква неправдоподобна мозайка от ахат, изумруд и планински кристал. Отвисоко вълните изглеждаха дребни като повърхността на езеро, набръчкана ситно от лек ветрец, и пълпеха неестествено бавно, едва-едва, сякаш от друг свят. Над водата се полюляваха гларуси, а покрай скалите прелитаха гълъби и лястовици. Никъде другаде по света Тервел не беше виждал повече море и повече небе.

Море и небе – и той, увиснал между тях...

Ала нямаше време да се наслаждава на тая неправдоподобна красота. Обърнал поглед надясно, по тясната и стръмна пътечка, която водеше нагоре, към развалините, той видя побеснялата тълпа. Двадесетина селяни, славини и готи, предвождани от пет-шест чернооризци, възбудени, разрошени, с развети бради и раса, ругаеха настървено и замерваха с камъни някакъв паднал на пътеката човек подобен на захвърлена черна

дрипа.

Тервел зърна лицето. И я позна: Елена!

– Магьосница! – крещяха озверените монаси. – Змеица! Вещица!
Еретичка!

И продължаваха да я замерват.

Не само защото беше Елена. И за всеки друг, щом справедливостта го изискваше, Тервел щеше да постъпи така. Жестокостта е нужна в боя, срещу равен противник, там тя е добродетел, но тук, срещу една беззащитна жена, тази жестокост му изглеждаше направо гнусота.

И набрал последни сили, с върховно напрежение на волята и на възмущението си, той успя да се надигне и да изтича няколко крачки напред, като крещеше до прегракване:

– Назад, негодници!

Отначало, при неочакваната му поява, тълпата се сепна, но като го видя безоръжен, се окопиха и насочи сега срещу него каменната си стрелба.

Един добре премерен камък го улучи в старата рана на главата. Раненият се олюля и се строполи напред сред пътеката. Вече губеше съзнание, когато пред очите си видя нещо, което го изуми повече от всичко друго.

Значи – е вярна... Легендата... За змея...

От пещерата изпълзя огромна змия с две глави, която се хлъзна бързо напред, подобно на поток от стомана и бронзови люспи, към проснатата отшелничка, като удряше с опашка и съскаше ядно.

Тоя път фанатизираната паплач не устоя. Първи удариха в бягство подстрекателите, монасите, като припкаха, спъвайки се в расата си, и се кръстеха в ужас, следвани по петите от вярващите си последователи...

После Тервел изгуби напълно съзнание. Потъна в мрака.

Прорицателката

Проточила се от кръгозор до кръгозор, опънала платната си с изписаните черни кръстове, императорската флота, начело с дромона на друнгария се носеше плавно и тържествено на север. В походен строй – защото в това Гостоприемно море, Евксинския понт, нямаше сила, която би дръзнала да пресече пътя ѝ. Макар че небосводът беше забулен с тежка облачна пелена, морето отдолу, и то заплашително потъмняло, някак черно-зелено, оставаше необичайно спокойно. Гларусите, накацали във водата, се поклащаха плавно над вълните. И най-опитните моряци не предвещаваха буря. До края на корабоплавателния сезон, през който бяха разрешени пътуванията по море, оставаха още два месеца. След това започваха зимните бури, с които малцина навклири се решаваха да се преборят, защото при злополука през зимата ги очакваха разпавии и съдилища.

Императорът Константин седеше в трона си на горната палуба под балдахин от червена коприна, обкръжен от любезните си, угоднически усмихнати придворни, сред които веднага биеше в очи намръщеният и мрачен, съвсем не на място сред тях, стратег Леон, когото единствен не радваше честолюбивото съзнание, че е сред най-приближените на божествения василевс, а само очакваше заповедта му, за да се впусне в опасното си начинание.

Пъргави роби разнасяха подноси с най-изискани ястия: печени агънца, специално хранени кокошки, свински вимета и всякакви плодове: портокали, грозде, фурми, стафиди и смокини. И кани с вино – бистро като сълза или тъмно като кръв, което при наливането смесваха с вода от хидриите, защото само напълно пропадналите пияници пият чисто вино.

Ведно с повелителя си придворните бяха радостно възбудени, убедени, че им предстои не война, жестока и изтощителна като наскоро привършилите сражения със сарацините, а – прост наказателен поход, военна разходка, с цел да сплашат някаква си вироглава варварска орда. И тяхната весела глъчка заглушаваше бумтежа на тъпана, в чийто такт размахваха трите реда весла прикованите под палубата гребци, и плющенето на надзирателските бичове по оголените робски гърбове, и болезнените им простенвания. Още Аристотел го бе казал – робът е говорещ добитък.

Когато иззад кръгозора на север изплава червената скала на Акра, корабите постепенно забавиха ход, като свиха платната и вдигнаха двата реда весла, после един след друг, по установения порядък спираха съвсем, лягаха на рейд, оставяйки една тясна пролука помежду си, по която продължиха да плават императорската галера и двата охраняващи я кораба.

Постепенно, избързала напред, охраната навлезе в западния залив на Акра, където пристана към още недоразрушения каменен вълнолом. По спуснатите мостове преминаха с шумно подрънкване на тежките си брони и оръжия наемниците гвардейци, които забързаха нагоре по стръмните пътеки и буренясалите пътища към развалините.

Макар сигналните огньовете по брега да бяха известили на флотата, че сухоземната армия вече е прекосила Малка Скития и приближава стана на Исперих край Истъра, гвардейците имаха заповед да обградят полуострова, за да премахнат всяка вража засада, ако някои, славини или българи, са си наумили. От излишна предпазливост никога няма вреда.

Императорът избърса омазнените си от пиршеството ръце в косата на виночерпеца и се изправи.

– Чухме благосклонния хороскоп на придворния астролог – рече той. – Сега нека изслушаме и предсказанието на тая свята отшелничка!

И когато друнгарият на флотата Григориас се завърна от пещерата да извести, че ясновидката е готова да го приеме, Константин се прибра в каютата си, за да се преоблече като обикновен стратег, та да не се досети пророчицата кому прокува.

И така слезе на брега, после пое пеш, без носилка, по каменната стълба към пещерата, следван от друнгария, от логотета на дрома, от стратег Леон и от астролога си Василий, най-смутения от всички сега. И то с право. Ами ако пустинницата предскажеше друго? Нима трябваше да спори с нея? И да уязви престижа си?

Константин се изкачваше бавно, оглеждайки отгоре морето, където строената мощна флота му изглеждаше като детски играчки.

Над него се възвишаваше страхотна и заплашителна, сякаш всеки миг щеше да се сгромоляса отгоре му, червеникавата грамада на Акра – разядена в едра сипаница от стихииите – ще речеш побъркан великан резбар е буйствувал по нея с длетото си.

Императорът размисляше. Отдавна се колебаеше. Толкова нужно ли беше той самият да предвожда похода срещу малобройните варвари? И да остави Константинопол, където през неговото отсъствие враговете му безсъмнено щяха да надигнат глави?

Трябваше ли?

Наистина там бяха останали двамата му братя съимператори, Ираклий и Тиберий, но той като че ли тъкмо от тях трябваше най-много да се варди. Най-опасни са най-приближените.

Божият помазаник, всесилният император, всъщност е най-слабият, най-уязвимият срещу коварството в цялата империя. Трябваше да се пази, за да изпълни ролята, която му бе предначертал бог; да не разчита само на неговата защита.

Ако и тая провинциална ясновидка, чиято слава бе достигнала и до столицата, потвърдеше успеха на похода му, той би могъл и да не го довърши сам, а да го остави на стратегите.

Би могъл...

Враговете му безспорно щяха да се възползват от това, че отива да се съветва с магьосница. По закон знахарите, врачките и гледачките се преследват наравно с еретиците. Но само по закон. Защото всички, от императора до последния плебей, жадуват да надникнат отвъд завесата на бъдещето.

А отшелничката Елена при това беше християнка, божи човек. Нима трябваше да отрекат така славата и на пророците: на Исая, на Илия, на Йеремиа?

В пещерата вече се бяха изправили неподвижни и сурови десетина от телохранителите му, едри, снажни, облечени в желязо атлети, които сякаш подпираха като кариатиди свода ѝ.

Императорът се приведе, за да влезе през ниския вход. Стори му се, че в православно светилище би трябвало да има поне кръст или икона, а не само голи стени, както при еретиците, но преди да сподели съмнението си с някого от свитата, иззад каменната дантела в дъното на залата прозвуча ясният женски глас.

– Бъди добре дошъл в божие убежище ти, най-първият сред първите!

Императорът се сепна. Макар и преоблечен, тя го позна. Това беше добър знак, потвърждаващ дарбата ѝ на предсказателка, за която се говореше, че притежава кой знае как придобита тайна Сивилина книга с всякакви предсказания, написана върху палмови листа. И тая книга ѝ давала власт да чете бъдниците на хора и народи хиляда години напред.

И той отвърна:

– Бъди благословена, божа служителко! Застана почтително пред невидимия оракул, отложил от глава шлема си, както се стон в черква.

Гласът отново запита:

– Каж ми, земни господарю, за какво си дошъл в дома на небесния господар!

В него все още се бореха от една страна съмнението и от друга вярата в способността на отделни хора да проникват в тайните на бъдещето – това, което според древните елини не е било достъпно дори за безсмъртните богове.

И отговори:

– Свята жено, както ме позна, тъй ще познаеш и защо съм тук.

Гласът иззад олтара проговори след кратко мълчание:

– Не аз, августейши, не аз гадая бъднините, не аз разкривам тайните им, а Оня, Който всичко вижда и всичко може. Аз, бедната божа робиня, само опитвам да разгълкувам волята Му. Според силите, с които Той ме е сподобил...

Тя замълча и добави:

– А сега, усмири гордостта си, преклони глава пред Него, за да бъдеш напълно достоен за благословието Му. Защото Той не само вижда бъдещето, Той изгражда бъдещето.

През каменната плетеница се процеди тежък благононен дим, който изпълни пещерата с мирис на тамян и восък. И на други непознати ухания.

После, едва доловимо, се дочу тихо църковно пеене, което бавно се усилваше, запълваше пещерата с галещи ухото кънтения, вливаше вяра и успокоение в сърцата на събраните под опушения свод сурови мъже.

Отначало – само музика, мелодия, като свирната на флейта, после в песента започнаха да се различават отделни думи, все по-ясни, поразбираеми:

– „Който има уши да слуша, нека слуша“.

И всички се превърнаха на слух, а песента продължаваше да ехти между каменните стени:

– „Няма нищо скрито, което да не се открие; и тайно, което да не се узнае“.

И продължи, без да спре, без да сниши глас или да го извиси, равно и отмерено, като приглушения плисък на вълните, които шумоляха дълбоко долу в подножието на скалите:

– „И ето, има последни, които ще бъдат първи; и първи, които ще станат последни... Защото ще въстане народ против народ и царство против царство... И, казвам ви, че мнозина ще дойдат от изток и запад и ще насядат на трапеза с Авраама, Исаака и Иакова в царството небесно. А синовете на царството ще бъдат изхвърлени във външната тъмнина;

там ще бъде плач и скърцане със зъби“.

Императорът нещо недоумяваше. Това бяха все откъси от Светото писание, но някак тревожно, заплашително подредени.

Усетил смута му, астрологът поклати успокоително глава, със знак да изчака, защото все още не всичко беше изказано.

А песента не спираше, вече някак безучастно, сякаш пъта несъзнателно, в някакъв чуден унес:

– „Тогава Исус каза на учениците си: Жетвата е голяма, а жетварите – малко... И секирата лежи вече при корените на дърветата: всяко дърво, което не дава добър плод, бива отсичано и хвърляно в огън...“

Започнал вече да пропуска покрай ухото си познатите му текстове от Свещените книги, императорът неволно се заслуша.

Гласът се бе променил, по-ясен, по-отчетлив:

– Благородникът ще се възнесе върху крилата на Нике-Победата... А недостойният пълководец ще побегне от полесражението...

Константин не можа да съдържи въпроса си:

– А кой? Кой ще победи?

В мисълта му звънна гласът на съмнението. Така и Пития някога бе предсказала на Крез, преди да нападне царството на Кир, че ще загине едно голямо царство... Без да уточни кое...

– Кой? Аз ли? Или оня, езичник?

А оракулката, сякаш без да го чува, продължи с безстрастния си, унесен глас:

– „Защото права е думата: Един сее, друг жъне... Сега князът на този свят ще бъде изпъден вън... Защото бяха обикнали повече човеческата слава, отколкото божията слава...“

И въздъхна тежко, уморено, с изчерпани от напрежението сили. Замлъкна. Само ароматните пари, навявайки дрямка и забрава у поклонниците, продължаваха да се прецеждат откъм светилището, смесени с някаква неясна тревога, недоизказана, недоизяснена.

Константин стоеше озадачен. Не толкова успокоен, колкото по-рано тревожен. Всъщност различаваше ли се това предсказание по нещо от Крезовото? Значеха ли нещо тия външно безсмислени думи?

Астрологът Василий сякаш беше изчакавал тъкмо този миг. Знаеше, ако го пропуснеше, можеше да загуби всичко. Десетки други като него дъбнеха да се докопат до благоволенieto на василевса.

И той се обърна към него шепнешком:

– Не се съмнявам, че си разбрал всичко, божи помазанико. И все пак се смятам длъжен да засиля у теб убедеността в добрия изход на

начинанието ти. Другото беше само литургия, молба към бога с извадки от Евангелията. Истинските думи на прорицателката бяха малко: „Благородникът ще се възнесе върху крилата на Нике-Победата... А недостойният пълководец ще побегне от полесражението“. Кой, господарю, е благородникът – мръсният варварин, роден в някаква воняща юрта или на път в каруца, или ти – видял божия свят в Пурпурния дворец? Нима можеш да се усъмняваш в това?

Константин кимна утвърдително. Всъщност той много-много не вярваше на предсказания. Повече се доверяваше на многохилядната си войска и на петстотинте кораба, които го чакаха долу. Както, впрочем, и астрологът. Правеше го повече за простите войници – те, те трябваше да научат, че предсказанието е благоприятно.

И запитва:

– Кажи ми, свята жено, как да ти се отплатя? Гласът отвътре отвърна пак с песен:

– „Даром получихте, даром давайте!“ Нищо не ща за себе си, повелителю, защото от нищо не се нуждая. Както птиците небесни. Ако искаш, нареди само на хората си да ми наскат малко дърва за огъня, що паля нощем да посочвам пътя на моряците.

Той се усмихна:

– Това е най-малкото, което ще направя за теб. Освен това ти обещавам, че след като прогоня скитите, ще възстановя града ти и ще го направя по-блестящ отпреди. И отново ще съградя истински фар на Акра, както предишния.

И си тръгна.

При излиза стратег Леон се приближи да му по-шушне:

– И все пак кръвопролитие то може да се избегне. Ако ме оставиш да свърша това, що сме намислили. При това не успяхме да заловим сина на хана...

Не подозираше, че само на няколко крачки от него, в съседната пещерна килия, проснат върху постелята си почти безчувствен след последния удар с камък по главата, този, за когото говореха, слушаше думите му, подсилени от чудната скална акустика.

Константин отговори още по-тихо:

– Добре, стратеге! Да бъде волята божия. А ние после ще разгласим навред, между верующи и езичници, че варваринът е бил пронизан от копието на изпратен от небето конник.

Леон целуна дръжката на мечта си:

– Божествени Василевсе, или ще изпълня всичко, или ще загина! И

ако загина, да се знае, че е за теб, за цивилизацията, за истинската вяра!

Императорът положи ръка върху главата му:

– Ако, недай боже, нещо стане с теб, то бъди уверен, че патриархът ще те причисли към светите мъченици!

И още по-тихо:

– А аз, като се върнеш здрав и читав, ще те направя магистър, друнгарий на флотата. Там ми е потребен честен човек... И верен...

Той погледна бегло към друнгария Григориас, който, като срещна очите му, се усмихна угоднически почитателно, но след това, след като императорът излезе, следван от свитата, съвсем естествено за сановник впери подире му поглед, изпълнен със зле прикрита ненавист. Досещаше се друнгарият, по-дочул беше за недоволството на василевса. А това го караше и той да крои своите си планове.

Флотата отново продължи пътя си към Томи, където щеше да преспи и след последния преглед на бойната си годност, на кораби и бойци, да поеме към делтата на Истър.

Само една лодка се отдели от императорския кораб, за да пристане на скалистия бряг, където от нея слезе стратег Леон, вече не като надменен патрикий, а като беглец от затвора, с обръсната глава – знак на публичния му позор, с рани и синини по тялото и с препилена желязна халка на глезена.

Лодката се върна назад, а мнимият беглец се изкатери на голото плато, без да се обърне назад, без да погледне, и закрета на север, следвайки своята цел.

Императорът го проследи, докато го изгуби от поглед, заел обичайното си място в трона на горната палуба. После се отпусна, сякаш го забрави, унесен в своите мисли, в сладостното видение на триумфа си, когато след разгрома на скитите щеше да се завърне в Константинопол през златните врати, увенчани с четирите кули с колони от зелен мрамор и барелефи на древни герои. Отпред в сребърна колесница, запрегната с бели коне, щеше да се вози украсената със златна нимба икона на Влахернската Богородица, а след нея щеше да крачи пеш императорът. За да потвърди, че победата не е негова, – а дарена от покровителката му.

Подире му, окован във вериги, щеше да се влачи Исперих, непокорникът, охулван и оплюван от тълпата, зад когото с тежка стъпка щеше да премине облечената в желязо победоносна армия, засипвана с цветя от ликуващите посрещачи.

За Константин това щеше да бъде лека победа, но триумфът му

трябваше да бъде блестящ, за да утвърди престижа му, тоя престиж, който мнозина опитваха да разклатят.

Престъпеният обет

След като се убеди, че и последният войник е напуснал полуострова и че отпавилата се на север флота няма да се върне, Елена забърза, доколкото ѝ позволяваха скованите от болестта нозе, към килията на Тервел. Забърза – така увита в черната си плащеница, в напразен опит да прикрие с нея уродливото си гърбаво тяло, на което съдбата в жестоката си изобретателност бе дала една прекрасна, божествено привлекателна глава.

Дълбоко под нея, по притъмнялото море, отгоре заприличало на току-що излъскана с пясък желязна ризница, кипваха бели гребенчета. Те се намножаваха бързо, нарастваха ведно с нарастващите вълни, които се устремяваха настървени към рифовете пред Акра, за да се разбият в тях във все по-високи и по-оглушителни бели взривове. И както става пред буря, гларусите и рибарките бяха изчезнали нанякъде. Само буревестниците се рееха плавно и уверено с неподвижно разперени криле, почти докосвайки остриетата на надигащите се водни грамади.

Тя премина с мъчително накуцване начупения пещерен коридор и застана до входа при болния, едва огряван от бледото мъждука не на кандилото. Нарочно ли беше турила тънък фитил, та да е колкото може по-тъмно, колкото може по-малко да вижда и нея?

Тервел лежеше, отново смазан от треската, с която след вчерашните рани здравето му тяло опитваше да се пребори. Светът ту изплаваше пред очите му, олюлявайки се като ладия в развълнувано море, ту отново се завъртваше в чудовищен въртоп, на да изчезне сред черното нищо.

Сега я видя – видя красивото лице, което единствено едва се открояваше в мрака сред опушените стени над черното широко расо.

– Кой беше тук? – пошепна той.

Елена отвърна:

– Василевсът.

Възбуден от отговора ѝ, той понеча да се надигне.

– Константин! Тъй близо! И да не го...

Не успя да се изправи на лактите си. Падна от ново сред постелята. Изгуби съзнание.

С нежни движения, коленичила, Елена смени превръзката му с прясна билкова настойка, наля в устата му засилваща отвара, като шепнеше тихо:

– По-добре, че не си знаел! „Защото всички, които се залавят за нож, от нож погиват.“

И се отпусна върху петите си. Замисли се, загледана в мъжественото му лице, съвсем необезобразено, а сякаш наистина облагородено от източеното назад теме.

Но трепя. Имаше ли право да го гледа така? Тя? Една монахиня, обречена богу? При това – недъгава, изрод...

Господи, господи! Защо я наказва тъй жестоко? За какъв грях – неин или родителски? С това безжалостно проклятие...

Ще се смилиш ли някога тъй, както беше казал чрез устата на сина си: „Милост искам, не жертва“. Ще ѝ помогнеш ли, както пише в Светото евангелие: „И ето една жена с немощен дух от осемнадесет години; тя беше прегърбена и не можеше да се изправи. Като я видя Исус, повика я и рече ѝ: Жено, освобождаваш се от недъга си!“

Нали за това, заради тоя недъг, се обрече и тя на тая служба: седем години сама, болна и здрава, гладна и сита, да пали фара? Така ѝ рече Исус, когото видя насън, подобен на Сабазий от скалния барелеф. С благославяща десница, с благ, нечовешки благ поглед и глас като музика:

– Седем години поддържай огъня на Тиризис! И ще бъдеш спасена!

И ето, шест години вече спазваше оброка. Защото искаше да оздравее. Не за съблазън, не за грях, не за обикновена женска радост, а за да му служи още по-добре, да печели нови души в негово име сред окръжаващите я езичници.

Нейното проклятие! Какво ли не преживя тя? И бран, и пожарища, и разрушение! И сеч! Варварите, които при всеки свой набег не пропускаха и Акра, накрай я сриваха съвсем, опожариха, събориха я до основи. И след страшното клане, в което загинаха и майка ѝ, и баща ѝ, отвлякоха оцелелите в робство. А нея захвърлиха. Нито посякоха, нито заробиха. С погнуса – недостойна нито за робство, нито за меч.

И все така – минават едни, минават други – грабят, пленяват, убиват. Само тя стои единствена, недосегаема с грозотата си.

А сега до леглото на болния варварин – още повече. И сладко, и мълчително. Отхвърляше го с гняв от мисълта си. Не, не за себе си, не за другиго – за бога искаше себе си здрава.

Сепна я шепотът на Тервел:

– Моля те, покажи ми къде е мечът! Отскочила мигновено вън, тя замълча разколебана.

– Нямам време! – додаде той. – Народът ми е в опасност, баща ми е

в опасност. Трябва да бързам...

И тя най-сетне се реши. Впрочем, защо да го крие? Българинът доказва, че го заслужава. Щом заради нея, от благородство, се хвърли сам, с голи ръце, срещу фанатизираната монашеска глутница...

– Добре, чужденецо! – рече тя. – Ще ти го покажа!

Тя самата познаваше всички пещери, всички подмоли на Тиризис. Но тази тайна, и двете тайни, бе научила от майка си, в смъртния ѝ час.

Тервел почти подскочи с доволно блеснали очи.

– Кога?

– Не сега! Сега си много слаб. Утре...

– А къде е той?

Елена посочи с поглед надолу:

– В пещера. Подводна пещера. Ще ти кажа къде. Има два входа: левият вода до богатство, купища от злато и скъпоценности...

– Неца злато! – прекъсна я той. – Злато си имам. А мен не ми трябва. Само за бранниците ми.

С дясната ръка да им давам злато, а с лявата – сребро... Искам меча, Елена... Пък и с меча мога да си завоювам колкото си ща злато... Искам меча...

– Десният отвор води към него.

Тервел беше притворил очи, сякаш повече не я слушаше. Мина дълго време, преди той отново да заговори:

– А какво предсказа на Константина? Победа или поражение?

Тя наведе глава.

– Не помня, българино. Не аз говоря тогава, а бог. Пророческата билка, що изпивам преди това, ме замайва. В унес говоря... И не помня...

Той продължи повече на себе си:

– Много от думите ти чух, почти всички, но нищо не проумях. Какво ли е искал да каже чрез устата ти твоят бог?

Изведнаж той се взря в нея:

– А отде знаеш да пророчествуваш? У нас само мъже имат право да бъдат жреци и оракули.

Елена сви рамене.

– По наследство, чужденецо. У нас е така, както някога и у елините. Жени – жрици, жени – оракули. И Делфийската Пития, и Троянската Касандра, и Кумската Сивила, с която Еней се съветвал, и тракийската предсказателка, предрекла славата на Александра, и Сивилата – известила идването на Христа... По наследство... От прабаби... Откак

съществуват траките – докато изчезнат траките, претопени от нахлуващите варвари... Може би с мен... Майка ми е била жрица-прорицателница на Сабазий. Приела христовата вяра и ясновидската ѝ дарба се удвоила... И аз... Последната...

– А на мен ще предкажеш ли? – запита Тервел.

Тя почти изплака:

– Не! На теб не мога...

Запрет съществуваше, строг, ненакърним: само не на близки, на любими хора.

Мина дълго време, преди той отново да се обади:

– А ония, дето мятаха камъните...

Тя сведе глава:

– „Прости им, господи, защото те не знаят какво вършат!“

И го погледна:

– Също отшелници. Уж все в един бог вярваме, а по-различни, дето се казва, от езичниците. Не искат да ми простят, че не признавам иконите и кръстовете, и светите им реликви. Защото сам бог е възвестил: „Не ми въздигай идоли!“ Иисус е казал: „Който от вас е без грях, нека пръв хвърли камък!“ И фарисеите, смутени, отстъпили. Защото у тях все пак имало нещо човешко. А у тези... Забравили думите на бога да прощават дори на враговете си. Заслепени от злоба. И завист...

Тервел неволно се усмихна:

– Да завиждат на теб! За какво? Та ти нямаш нищо.

– Завист за друго – отвърна Елена. – Верска ревност. Затова, че аз печеля за бога повече езически души, които ще ми се зачетат горе, при Страшния съд. Езичниците: славяни, готи, алани, авари, сармати, хуни идват при мен, защото аз лекувам не само душите, а и телата. Главно славините. А те на чуждите лечители повече се доверяват, макар че си имат и свои. И защото им предричам бъдещето. А то – едно бъдеще: сиромашия, войни, болести. Пък при другите отшелници отиват малцина. И така им преча на търговийките с иконки, с кръстчета, с реликви. Тая гнусна търговия цъфти от Рим и Константинопол, та чак до Томи. Само в Константинопол имало една дузина ръце на свети Прокопий и четири черепа на свети Георги. Четири манастира се карали кой от тях е истинският...

Тервел бе притворил очи, но тя продължаваше да му говори иззад пролуката, вледенена от страх – да не я види, да не разбере. Не се боеше от нищо – ни от омраза, ни от смърт, само от погнусата му. Дори и да бе заспал – имаше нужда да сподели с някого огорчението, обидата си от

тоя свят:

– След като Константин Великия прие християнството за държавна религия, преследваните проповедници за бедност и смирение изведнаж станаха богати властници; християнството от опора на онеправданите се превърна в опора на господарите. Пък и още нето – за тях жената е виновна за първородния грях. Подучена от змията, в чийто образ се прикрил Нечестивия, първата жена Ева дала на първия мъж Адам да вкуси от забранения плод на познанието... Ала това няма да трае вечно. Исус ще изгони търгащите от храма си, както някога ги изгони от Соломоновия храм. И еретици няма да бъдем ние, а ония богатеещи иконопоклонници, което е равностойно на идолопоклонници. Нашият учител Мани, вторият след Петър в Рим, ни показва правия път. Тъй каза той: „Видимият свят е дело на Злото начало, а душата – дело на Доброто“.

Ясно, Тервел я бе слушал, защото пошепна:

– Както и при нас, Елена, Тангра, небето, слънцето – това е положителното начало; земята – отрицателното.

Тя трепна. Дали можеше да спечели за бога още една душа? Да спаси тъкмо душата на тоя суров варварин!

И добавя:

– „И рече му дяволът: Тебе ще дам властта над всички царства и славата им, понеже тя е в мен предадена и аз я давам комуто поискам.“ Самото Евангелие потвърждава, че царствата и славата им е дело на Нечестивия.

И докато тя говореше така, ето че от съседното помещение изпъзля гигантската змия, та се сви до нея, като положи двете си глави в skuta ѝ, вече свикнали с присъствието на чужденеца.

Случайно Тервел отвори очи.

И се дръпна смутен. Та това не беше обикновен враг, с когото можеш да се сразиш; това беше нещо различно, свръхестествено.

– Змеят! – задъха се той.

Елена избута с ръка и двете змийски глави:

– Не, българино! Не е змей. Обикновена змия, стара, престара. Наследена от майка ми. Намерила я нявга, такова двуглаво изродче и я отгледала. Иначе щяла да загине – накъде така с два ума? У нас, траките, е така – от змиите черпим мъдрост.

Змията е символ на Асклепий, бога на лечителите. Тя олицетворява божествена мощ и власт. Всъщност тази не е една змия, а две, с две глави, с два ума, но свързани в едно тяло.

И неволно си помисли: „Змия изрод и жена изрод в една пещера!“

Но сподави мъката си и продължи:

– Двама са с едно тяло, но съвсем различни. Още майка ми ги нарекла Парис и Хектор. Дясната глава е на Парис. По-гальовен, покротък, по-доверчив, но и по-страхлив. А Хектор е свиреп, нападателен и самоотвержен. И вчера така. Сигурна съм, Хектор се е наложил над брат си, та спаси и мен, и теб...

Тервел Есе не можеше да се освободи от своята мисъл.

– Елена! – надигна се той. – Разбери, нямам време! Трябва да намеря меча... И да си вървя...

Изправи се на лакти, обърна се по колена, опря се в стената. И изгуби съзнание, строполи се отново безчувствен на пода.

Монахинята се спусна да му помогне – с нови превръзки, с нови билки.

И така, улисана в грижите по него, не усети как минават часовете.

По едно време, когато болният се поуспокои и задиша по-равномерно, тя дочу приглушения вой на разразилата се буря и тътена на блъсканите в основите на каменния нос вълни.

И още нещо...

Трясък! И удавени от грохота на стихията писъци за помощ!

Тя излетя навън.

Вятърът и шибачите дъждовни струи я пресрещнаха като стена пред пещерата. Но Елена продължи почти пълзешком, надникна надолу.

И видя. Не самият кораб, той вече потъваше пробит от подводната скала, а бойницата му, навръх която още гореше сигналната факла. И огряваше с бледи, зловещи сияния размятаните белогриви вълни и подхвърляните от тях борещи се с последни сили хора.

Досещането, злокобно, убийствено до полудяване я блъсна като чук.

Тя... Тя беше виновна... Единствено тя...

Заради нея корабът се бе ударил в коварните рифове... По нейна вина сега гинеха тия хора...

Обезумяла от това гибелно съзнание, разплакана, блъскана от бурята, тя се спусна надолу по разкаляната пътека, заплашена всеки миг да се подхлъзне и да полети в пропастта.

Не полетя. Достигна брега.

В този миг и бойницата потъна. Огнената факла угасна, настана мракът.

Очите ѝ бързо привикнаха, почнаха да различават и вълните, и подмятаните от тях корабни отломъци и отделни давещи се хора.

Ето един – заловен в някаква греда! До него имаше не повече от десет крачки. А за нея, родена кажи-речи сред морето, израсла в него, дори в тая буря тия десет крачки не представляваха нищо.

Монахинята издебна набъбналата пред нозете ѝ вълна и се метна в нея, облечена, с расото, остави се при отдръпването да я отвлече навътре и чак тогава, преди повторното ѝ връщане към брега, я напусна, размахала лудо ръце. Заплува навътре. И сякаш не предишната схваната нещастница, която едва се мъкнеше по сушата, а – съвсем друго същество, ловко и пъргаво, все едно nereida, дъщеря на добрия морски бог Нерей.

Тук, във водата, и тя самата се усещаше друга, силна и грациозна, като риба, като всяка морска твар. Ненапразно още от дете, откак бе проходила, всеки ден от ранна пролет до късна есен плуваше в това море, между тия опасни подмоли, които познаваше така добре, както отшелническата си пещера. От онова време, когато в морето намираще спасение от преследванията на акренските уличничета, които я гонеха с камъни, подстрекавани от суеверните си майки. За тях Елена си оставаше дъщеря на варварска магьосница, макар отдавна вече покръстена – защото, щом беше недъгава, това значеше, че е „белязана“ от бога.

И само енорийският им свещеник я вземаше под своя закрила. И опитваше да угаси избухващата в младите гърди злоба. С благи думи, с христовите думи: „Прости им, защото те не знаят какво вършат!“ На злото отвръщай с добро!

Отец Никодим беше тоя, който ѝ посочи пътя към бога. И към надеждата. Той я подстрига за монахиня, И така осмисли безсмисленото ѝ съществуване.

А сега?

От ония здравите, силните, красивите нямаше ни помен. Единствена тя, сакатата, все още кръстосваше развалините, пътеките, по които я бяха гонили ония, които вече ги няма. Сама.

Опиянена от умението си, от силата си да преодолява яростта на стихията, от новата възможност да направи добро на ближния, тя наближи до удавника.

За беда една по-силна вълна го изтръгна почти от ръцете ѝ и ведно със стисканата от него греда го захвърли върху оголената скала.

Елена все пак успя да го хване, успя да го удържи и извлече на брега.

Уви! Извлякла бе едно безжизнено, разбито от удара тяло.

Но не се отказа. Хвърли се още по-устремно към друг. И след дълга

борба с вълните, при която надмощие преминаваше ту на нейна страна, ту на тяхна, успя да залови и него.

Нямаше нужда да го изнася въвн. Още там разбра, че беше спасила един мъртъв труп.

Повече не видя. Докато тя се бе мъчила да извади тия двамата, другите, а колцина ли са били те, се бяха вече удавили.

Отшелничката излезе на брега, почти изхвърлена от вълната и се втурна да го обикаля, подскачайки от камък на камък, за да търси дали пък някой не е успял сам да се добере до там или пък полуудавен да е бил изхвърлен навън.

Не намери никого. Дяволското течение увлича със себе си всеки по-слаб плувец, отвлича и удавниците, за да ги остави далеч на юг по пясъчните откоси на ниския бряг.

Елена се отпусна върху един камък, с мокро расо, разтреперана от студ. И се разрида.

Господи, господи! Колко малко ѝ оставаше до спасението! Една година още...

А сега?

Улисана в грижите по болния варварин, а поне да беше християнин, за пръв път от шест години тя забрави да запали огъня. И така, без тоя друг път тъй верен пътеводител, злополучният кораб се бе приближил до коварните скали.

По нейна вина...

Десетки, стотици може би, загинали хора. Само заради нея.

Нима трябваше да почва отново? И дори започнала отново, след още седем години, щеше ли, господи, да ѝ простиш? Или за винаги щеше да я лишиш от милостта си?

Заради женската ѝ слабост, заради безсмислено нарушения обет...

Обет, даден пред самия бог...

Мечът на Атила

Теофил, единият от двадесетте войника, които охраняваха леката куриерска галера, тъкмо бе изпъзлял на палубата, съсипан от морската болест, когато се чу грозният трясък. Тази беше едната причина за спасението му. Случайна. Другарите му, обезумели от нахлупата през пробойната вода, се сблъскаха в тесния изход и така никой не можа да излезе от кубрика.

Обикновено корабите избягваха нощните пътувания. Другите, редовните кораби: търговски и военни, не и куриерските, които са длъжни да доставят възложените им съобщения колкото е възможно по-скоро. И тоя път галерата трябваше да предаде важен доклад от одесоския стратег до императора, който вече бе стигнал до делтата на Истър. Затова бяха пренебрегнали нощта, и бурята.

Втората причина пък, още по-случайна, беше оказалата се редом с него греда от бойницата, разбита при потъването на кораба. Макар и добър плувец, Теофил сега предпочете по-сигурна опора от своето плувно умение. Вкопча се в нея с цялата сила на селските си мускули и на ужаса си, понесе се ту над нея, ту под нея по гребените на разлюляните водни хълмове. Морската болест изчезна като но магия, остана единствен здравият, неизтощим нагон за живот. Забрави мъките си, грижите, тревогите, които доскоро обезсмисляха съществуването му.

Колко ли време се бе носил така по разбушваното море? Минути ли, часове ли? И все му се струваше, че ха-ха, премръзналите му от водата ръце ще изгърват хлъзгавото дърво и тялото му безпомощно ще потъне надолу, в черната, клокочеща бездна.

Не потъна.

Някаква по-мека вълна внезапно го издигна нагоре, той зърна в мрака нависналата върху му черна грамада, която сякаш се хвърли да го затисне с тежестта си, после водата го подметна върху скалата и се оттегли необичайно леко.

Ударът не го уби, дори не натроши костите му. Само ожули колената и лактите му, когато корабокрушенецът опита да се задържи върху хлъзгавия камък, облепен с лигави водорасли и морски жълъди.

Но нямаше време да мисли за рани и драскотини. Следващата вълна, съвсем различна, настръхнала, наметнала руно от бяла пяна, вече връхлиташе с рев. С последни сили, задържайки се с крака, с ръце, с

нокти, Теофил успя да ѝ избегне толкова, че тя да не го увлече назад. Измъкна ѝ се, сви се в една чупка на скалата, където смяташе, че се намира донякъде в безопасност.

И още неопомнил се от чудодейното си избавление, ето че чу някакви стъпки наблизко. Уплашен, той се свря колкото можеше в тясната пролука. Ако беше другар, когато минеше край него, щеше да му се обади. А ако не беше...

Този пустинен бряг имаше лоша слава. От памтивека. И траки, и славини, та и другите, сегашните варвари, няма да се поколебаят, кога срещнат беззащитен корабокрушенец, да го заколят или да го продадат като роб. За да не се продаде в робство, той стана войник. Нима сега щеше сам да се натика в безплатно робство?

Но стъпките се върнаха нататък, откъдето бяха дошли. Теофил отново остана сам, насаме с побеснялото море. Измокрен, премръзнал.

А не смееше да излезе от укритието си, защото не знаеше дали варварите не го дебнат на брега.

И така, разтреперан, дочака дрезгавината на изгрева. Тогава, след като се озърта дълго и най-сетне се убеди, че няма жива душа наоколо, изпълзя до една плитка пещеричка на две крачки над главата му, където безспорно беше по-сухо. Там съблече ризницата си да не го изстудява поне тя (шлема и меча си бе загубил още на кораба) и заподскача на място да се сгрее.

Дъждът беше престанал, облачната завеса се бе изтеглила на изток и оттам, подало огнено око над кръгозора, слънцето пръсна върху все още бушуващото море рой мъждукащи вълени.

Напечената скала се позатопли. Но Теофил не смееше да излезе на брега, да тръгне по него назад към Одесос. Тоя край гъмжеше от варвари. И никой от тях нямаше да се откаже от тъй лесно придобития пленник. Налагаше му се да чака тук, на скалата. Наблизко все щеше да мине някой кораб.

Беше добил вяра. Щом успя да се спаси от това премеждие, в което всички други бяха загинали, значи – бог нямаше да го изостави.

Та то и името му заслужаваше – Теофил, Приятел на бога, или както казват славините Богумил, Дано не бъдеше както до сега – един Богумил, да те пази бог! Нямаше злочестина, която да не го е слетяла. Още от раждането.

Баща му го кръсти Теофил – с последна надежда да омилостиви бога. А то омилостивява ли се обикновен господар, камо ли господаря на господарите?

Ей тъй израсна – сополиво селянче, без игра, без радост, в тичане подир козата. И в гладория. Ечемичен хляб, ряпа и лук, разредено с вода киснатото вино. И то един път на ден – сутрин. Само на голям божи празник – малко месце от морска свиня. Или скришом уловена риба от манастирската река, за който грях игуменът наказва понякога и с отсичане на ръката, А недай боже да те сполети бедствие. А то бедствия кажи-речи всяка година. Та и по няколко в година, Види се, толкова са грешни селяците – я засуха, я наводнение, я градушка, я облак скакалци. Ами варварите! Не минава година, дето се казва, да не ги прегазят някоя орда, да опожари, да зароби, да изколи, да отвлече добитъка. Друго си е в града, зад каменните стени. Плячкаджиите все го заобикалят, беснеят из селата. Тогава пресеква и ечемичникът. На бедняшката трапеза се явяват жълъди, та и плява като добичетата. Ами тежките ангарии, дето нямат край: и на императора, и на стратега, и на игумена – я път ще се прокарева, я мост ще се зида, я крепост, разкъртена от славянските каменомети, ще се поправа. И хич не питат, че твоята жетва чака, че твоята оран още не е свършила, че прогнилата слама и на твоя покрив трябва да се подменя.

Поне земята да беше твоя, а то – и тя людска, на манастира. По обичай и закон девет снопа остават за наемателя, дето работи нивата, и един сноп на земевладелеца. Ама кой ти спазва закона, като орницата стана малко, а орачите – много. Проклетите славини заграбват де що има по-хубава земя, та чак под стените на Константинопол стигнаха. И никой вече не дава нива под наем за по-малко от пет снопа на всеки десет.

Ала от всичко по-лошо: от градушка, от ангария, от скакалци, от всички бедствия вкупом беше практорът, побирчията, от когото нийде не можеш се укри. Няма по-голямо зло за бедняка от данъка във Византия. Отива откупчикът при логотета на геникона, началника на държавните приходи, и плаща определения откуп, та той, от името на императора да събира данъците. После праща практорите си с царска стража по градове и села. И милост няма – нали той трябва да си изкарва откупа с лихвата, та да остане нещо и за него? Нали и те трябва да изкарат това, що се полага нему, та и за тях да артиса. И скубят, дерат – от една овца не по две, а по двадесет и две кожи.

Така израсна Теофил – в блъскане, в мъка, докато стана на възраст, когато можеше сам да решава. А трябваше да решава.

Една вечер, като се върна от нивата, където бе орал с вола и козата, впрегнати заедно, той завари баща си на умиране. Практикаторът беше

минал и за да накара длъжника да плати данъка си, бе заповядал да го измъчват с огън.

На заранта старецът умря, а на другия ден, след като го погребва, синът пое към града, та там да си дири щастието. На село повече нямаше хляб за него...

Теодил се бе стоплил хубаво, така напечен от слънцето. Само дето го глождеше гладът, а още повече – жаждата. Но търпеше. По-добре гладен и жаден, отколкото роб. Взираше се в морето, сред нестихващите вълни – дали няма да се мерне какъв да е кораб, лодка поне, та да размаха хитона си. През облачните пролуки се проточваха лъчисти снопове, които блестяха по морската повърхност – на изток от носа зелено, на запад синьо – като сребристи рибни пасажи.

Там, на запад, в дъното на закътания залив, на брега се зеленееха диви череша, букове и липи, омотани с диви лози, с чието грозде, тежко, боялия, одесоските траки боядисват вината си. Там навярно имаше извор или ручей. Прясна вода.

Едва се съдържа да не тръгне веднага нататък. Знаеше, трябва да чака. Ако до довечера не минеше кораб, през нощта щеше да се напие, та да изтрае и утре.

Стана му толкова горещо, че се прибра на сянка в дупката, И отново се унесе в спомените...

Да си дири щастието... В Константинопол... Сякаш Константинопол само него чакаше, сякаш си нямаше вече десетки, стотици хиляди гладници, с които не можеше да се справи. Тръгна по ергастериите – работилниците да предлага ръцете си. Но кой в града дири селски ръце, дето освен да орат и да копаят друго не умеят? На село ядеше един път на ден, сега почна горе-долу един път на седмица. Другото ядене ли беше – захвърлен на улицата зелев лист, нахапана ябълка, недоогризано къшейче.

Накрай по милост го наеха в каменоломната. И то каква работа – и какво плащане! Каменоделецът печели по двадесет фола дневно, докато просякът при черквата събира и по сто фола. Ама я се опитай да се присламчиш към просяците – още същата нощ ще те намерят с разпран корем.

Заживя и той като другите нему подобни. С работа, със зрелища на Хиподрома. И нали беше млад, жизнен – сглупи, взе, че се и ожени. Към своето притури още едно тегло. Слугинче беше Теодора, и тя от бога дарена, у аргиропрата-златаря Анастасий. И май че повече печелеше от мъжа си. Та и дете им се роди, син Алекси. Като че ли и неговото име на

подбив: Алекси-Победител.

Отгървал се бе клетникът от всички селски неволи. От една нямаше къде да се отгърве, от практорите. Когато му поискаха данъка, Теофил се слиса – къде толкова номизми, толкова злато, у един каменар? Но практорът си е практор и на село, и в града. Престраши се Теофил, та поиска от аргиропрата Анастасий заем. И си разчисти сметката с държавата. А излезе, че бе попаднал от трън, та на глог. Не мина и година – Анастасий си поиска парите обратно, но вече почти двойно с лихвата.

Ей тъй попадна Теофил в затвора. И трябваше да избира – себе си ли, жена си или сина си да продаде в робство, защото друго за продаване нямаше, та да се издължи на ненаситния лихвар.

До него в килията лежеше друг неизправен длъжник. Граматикът Паскалис. Дотогава Теофил смяташе, че грамотните, всички, дето са успели да научат четмо и писмо, са добре, А излезе, че не било така.

– Не е важно – казваше тоя Паскалис, – какъв си, учен или прост. Добре ще си, ако си угоден на императора.

И още много такива работи му наговори, та чак му замая главата:

– Няма полза от науката – твърдеше граматикът. – Каменоделецът като теб, обушарят, търговецът все могат да се изхранят, а ученият мъдрец, който не угодничи на василевса, умира в нищета, понеже във Византия всичко се продава освен ум. На императора Ираклий, дядото на сегашния Константин, книгите му служели само за да бие с тях сановниците си.

И още много-много... Та какво му остава на човек в тъмницата освен приказките?

– Което у богатия е добродетел – мърмореше Паскалис, – у бедняка се счита порок. Богатият е горд; ако беднякът покаже гордостта си, нахвърлят се отгоре му, че е нахален. Ако богатият се напие и почне да безчинствува, значи се забавлява. Ако е бедняк – безобразничи и го хвърлят в затвора. А и там – също различно. Богатият плати глобата и си отива, а бедният, като няма с какво да плати, за да не го храни нахалост императорът, гледат да се отгърват по-скоро от него: я му отсекаат главата, я ръцете, я носа, а ако е за по-маловажно, го приковават гребец на галера. И отварят място за нови.

Имаше и друг затворник – Теодосий. Син на роб и робиня. Господарят му, доволен от него, го освободил. Но скоро след това умрял. И Теодосий останал сам да се грижи за себе си. От ергастерия в ергастерия – все чирак, все на чужда работа, Беше по-озлобен и от Паскалис.

– По-добре роб! – ръмжеше той в тъгъла си. – Отколкото чирак.

Роба поне го хранят...

А кога стана случайно дума за българите, направо отсече:

– По-добре при тях! Българинът, а и чужденецът при тях, ако оцеее на война, после живее добре. А при ромеите? На война загиваш, защото не умееш да си служиш с меч. Василевсът не дава оръжие на плебеите в мирно време, защото го е страх от метежи. А след войната – данъците те съсипват. Законите не ваят за всички. Пък и са толкова много, че малцина ги знаят. Дори и това, що ти се полага по закон, можеш да получиш само срещу подкуп. Така е! Под българите, ако не по-добре, поне няма да бъде по-зле. Зле ще бъде на господарите, дето имат какво да губят. Имот и власт...

И кой знае каква щеше да бъде участта и на Теофил, и на Паскалис, и на Теодосий, ако не бе хрумнало на императора да воюва. А за война трябват войници.

Един ден тъмничарят обяви, че всеки, който участвува в похода срещу варварите, ще бъде помилван. То се знае, всички се записаха. Всеки – със свое скрито намерение и надежда. Теофил се задължи да изплати дълга си към аргиропрата с войнишката заплата и дяла от плячката. И надяна ризницата, препаса меча...

Внезапно той трепна, дочул по пътеката, почти над главата си, тежки стъпки. И чак когато стъпките поотминаха, се престраши да надзърне. Вцепени се от уплаха. Към морето слизаше, като се придържаше с ръце о каменната стена, един българин. Невъзможно беше да не го познае, макар и безоръжен: и по носията, и по лицето, и по издълженото назад теме, и по полуобръснатата глава.

Теофиле, Теофиле, божи любимце, къде те натика бог? Не при славини, не при готи, ами направо при най-страшните!

Прилепна към скалата тъй, че ако можеше, да се слее с нея, да потъне в нея.

После се поуспокои. Българинът едва пристъпваше, разтреперан, блед, почти без сили. Нямахше защо да се бои толкова от него. Само да няма други! Надникна пак, ослуша се – никой...

Българинът достигна водата и взе да се разсъблича. Ясно, щеше да плува. Но накъде ли?

Навярно беше големец. Чувал бе, че сред българите, които са с бръснати глави, само боилите си оставят малко коса отзад. Какъв ли е тоя? Съгледвач? Или дезертър?

Варваринът нагази във водата, заплува.

И тогава отгоре се чу друг глас, ясен женски глас:

– Точно тук! На два човешки боя!

Теофил погледна нагоре. И видя омотаната в черното си расо монахиня, която, скрита зад скалите, бе подала само главата си и продължаваше да вика:

– Меча или златото, българино?

– Меча! – натърти Тервел.

Теофил прехапа устни. Сега пък и вещицата, Акренската вещица! Остава да се покаже и змеят! Друго не му трябва... Змеят ще го обгори с огън, вещицата ще го открие и без да го вижда. Защото тя чете мисли... Защото знае всичко...

Но не. Тоя път не знаеше. Не го откри, Не прати огнения си змей, а извика тревожно:

– Внимавай! Вляво е богатството, вдясно – победата! Само да не ме измамиш!

Теофил не чу какво отговори плувецът. Видя го само как се гмурна и потъна в синия вир.

Мина минута, две, пет. А гмурецът не изплуваше. Отшелницата бе излязла иззад скалата, без да крие гърбавото си тяло, и гледаше вторачено с широко разкрити от тревога очи в дълбочината. С притиснати към гърдите молитвено свити ръце.

И когато Теофил се бе вече напълно убедил, че българинът е загинал, отдолу сред рояк въздушни мехури излетя якото му тяло и се подаде над водата с голям крив меч в ръката.

Задъхан, преуморен, Тервел изпъзля на брега и без да се изправя, само седнал, подпрял гръб в скалата, измъкна острието от черната му, пристегнатата с пръстени от ковано сребро ножница. И то блесна на слънцето като огромна скъпоценност, сякаш не бе стояло във влажната пещера цели два века. Кокалената му дръжка беше обсипана с рубинени гвоздейчета, а златната му кръстачка представляваше змия, лапнала опашката си – символ на безначалното и безконечно време.

Тервел го вдигна пред очите си и целуна ръкохватката му. После тялото му омекна и се свлече покрай стената върху мокрия камък.

Монахинята, надзъртала неспокойно отгоре, като видя това, изпищя и се спусна надолу, грабна безчувствения мъж под мишници и с неподозирана сила за уродливата си снага го помъкна нагоре по каменистата пътека.

Теофил се колеба дълго. И след като тя отнесе товара си в пещерата. Ала не се реши. Вече го знаеше, долу имаше два отвора: единия, десния – към меча, другия – към някакво съкровище.

Съкровище – злато, скъпоценности, една шепа от които би спасила и него, и жена му, и сина му. Само една шепа. А сега стоеше тук безполезна, забравена, никому ненужна. Само една шепа, която за него означаваше всичко: живот, охолство, щастие!

Но не знаеше дали нямаше и други горе освен тия двамата. Дали нямаше да слязат при него и да го заварят тъкмо когато претърсва подводните пещери.

И все пак, като че ли беше по-разумно сега да бяга. Да се върне в Одесос, да разправи всичко на стратега – всичко, разбира се, без тайната на подводните пещери – и после, когато войниците обезвредят българина, Теофил да дойде, та да си вземе това, което е заслужил. С всички мъки и терзания, що е преживял.

И сякаш да не се двоуми повече, да не се изкушава напразно, на не повече от стадия от носа премина рибарска ладийка, опънала дрипаво платно. Теофил скочи във водата, доплува до нея. И за да докаже на единствения рибар в нея, че не е морски дух, се прекръсти трикратно, после се прехвърли вътре.

– В Одесос! – заповяда той. Беше добил увереност от съзнанието за важността на новината, която щеше да отнесе.

И като видя, че лодкарят все още се колебае, додаде:

– Стратегът ще ти плати. Пребогато... Без да я види някой, ни Елена, ни Тервел, ладията продължи на юг.

ИЗМАМНИЯТ ОГЪН

Без да подозира страшната заплаха, надвиснала над болния варварин, Елена го бе затрупала с всичките си завивки и дрехи и го поеше непрекъснато с горещи билкови отвари, като шепнеше молитви, та дано изгони от обезсиленото му тяло злия бяс на болестта, който след престо му в студената вода отново го бе раздрусал с цялата си пагубна ярост.

Толкова бе молила упорития българин да не бърза, мечът нямаше да му избяга, но не можа да го отклони от решението му. Надцени клетия силите си. Затова сега плащаше. И плащаше жестоко. А дали накрая нямаше да плати с живота си? Едва сега, след толкова дни, Елена се уплаши за него. Знаеше, че кой можеше да го знае по-добре от една знахарка, много мъчно, но понякога, уви, зловещо лесно този живот напуска крехката си телесна обвивка. И тя трябваше, тя беше длъжна да го спаси. Иначе... Иначе и нейното съществуване губеше смисъл... И оброкът й...

Тервел се размърда. Отвори очи, помътнени от жарта на болното му тяло. Прошепна с напукани устни:

– Мечът!

Отскочила мигновено да се прикрие, Елена му го показа.

Той сякаш не го видя, отпуснал отново клепащи, Значи, не бе видял и нея.

Но не. Видял го бе.

Така, със затворени очи, добави:

– Дай ми го!

Тя му го поднесе отдалеч. И той го хвана опипом, после го притисна към гърдите си.

– Мечът на победата! Мечът...

Елена го гледа дълго, така замислена. Воин беше той, непригоден за Христос. Сякаш сраснал с меч. Без помисъл за покаяние, за християнско смирение. Но честен, не я измами. Не го заслепи блясъкът на златото.

И тя пошепна:

– Щастлива съм, българино, че не ме излъга. Виждам, не си алчен. Както казва Синът божи: „Недейте има ни злато, ни сребро, ни мед в посяите си.“ Ако беше толкова алчен, колкото и смел – нямаше да се

върнеш...

Тервел сякаш не я беше чул, не бе и разбрал зловещия ѝ намек, за-
дъхан от огъня на треската. И Елена се доизказа:

– Това беше моето изпитание, жестоко изпитание... И за теб... И за
мен...

– Българинът няма нужда от злато – отвърна като в бълнуване бол-
ният. – А от желязо. И данъкът, що ни плащат покорените народи, е в
мечове.

Внезапно Елена трепна, дочула човешки вик навън. И изтича към
изхода. Наистина пред входа стоеше човек, ромейски войник.

Уплашена, тя се дръпна, готова да вика на помощ двуглавата змия.
Защото друга защита нямаше.

Ромеецът протегна ръка.

– Сестро, не бягай!

И тя неволно спря, някак успокоена от неговия неспокоен глас, за-
дъхан от умора.

– Тук ли е българският боил?

Нещастната усети как дъхът ѝ пресеква, устните ѝ пресъхват. Какво
трябваше да стори? Да вика ли за помощ или да се метне отгоре му и за-
едно да полетят в пропастта?

Прочел ужаса в очите ѝ, той побърза да я успокои:

– Не бой се, сестро! Аз не за зло... Да го спася идвам. Сам съм, виж
и коня ми! Умира от преумора. От Одесос до тук съм препускал, без да
спра, Само да го спася...

Наистина, на петдесетина крачки от него, лежеше върху земята
покрит с пяна кон, който дишаше тежко-тежко. А здрав кон рядко ляга.

– Какво искаш? – запита Елена. Новодошлият се отпусна, седна на
земята.

– Тази вечер тук ще пристигне кораб с две пентаконтархии, две
петдесетини, воини. Ще завардят навред, ще търсят да го заловят.

Монахинята прехапа устни. Не, нямаше да им позволи това! Дори
срещу цената на живота си. Но се сепна. А дали не я подвеждаше този,
да я изпита? Ромеите са годни на всичко.

– Закълни се! – рече тя. – Че е истина. Войникът се усмихна тъжно:

– Че в кой бог да се закълна? В Исуса ли, против чиято воля съм до-
шъл; или в Тангра, от когото съм се отрекъл?

Тя не го разбираше.

– Българин съм, сестро – добави той. – Беглец от българския хан.
Борис беше българското ми име. А сега – покръстен.

Елена гледаше ту него, ту отпуснатото му пресилено животно напред полянката, обрасла с жълти лопени и синя жлъчка, с розови безсмъртничета и попълзели навред врежове на лудата краставица.

Войникът продължи:

– Нощес тук се е разбил императорски кораб, Монахинята вдигна очи с разширени гледци.

– Отде знаеш?

– Един се е спасил. Той ви е видял, двамата, Днес пристигна с ладия в Одесос, И право при стратега. Разправи му всичко. За теб, за българския боил. А стратегът, забравил какъв съм по произход, ми заръча да препусна до пристанището и там да предам заповедта му на един навклир. Такава заповед – веднага да тръгне за Акра Кастелум и още същата нощ да залови българина... Аз пък препуснах насам...

И понеже тя все още се колебаеше, додаде:

– Няма да се кълна в Христа. Видях колко лесно християните пресъпват клетвите си. А в меча, тъй както са ме учили от дете, Клетва в неговото име е свещена за българина.

Той оголи меча си и целуна дръжката му, после го издигна пред очите си и изрече някакви български заклинания.

Елена вече не се съмняваше. Наистина беше българин, това личеше от издадените му скули, синьо-черните му коси и белезите по лицето му. От гласа му. И от очите му – честни, верни очи.

Трябваше да му вярва. Но как да спаси ранения?

Конят? Та той не можеше да носи дори себе си.

Да поемат ранения на ръце с Борис? Но докъде биха стигнали така, с тоя товар, когато вече се смрачаваше и враговете всеки миг можеха да се зададат?

Тя погледна към морето – дали вече не се виждат някакви платна. По небосвода облаците се бяха наслоили като пластовете по скалите на Тирзис и под тях водната повърхност изглеждаше като сиво-черна чакълеста пустиня, морето изглеждаше наистина Черно, както вече славните бяха прекръстили Евксинския понт.

Погледна и нагоре, към носа, където палеше вечерния си огън. И реши...

Наистина, това беше нещо ужасно – нещо, което друг път не би дръзнала дори да помисли; нещо, на което щеше да се реши само заради него, готова заради него да иде дори в Ада...

И сякаш облекчена, добила смелост от взетото решение, тя въведе вестителя в пещерата.

Отначало Борис, несвикнал с мрака, що цареше вътре, остана прав до входа, неподвижен, очакващ. И смутен. Всъщност, Акренската вещица е това! Бърлогата на змея!

После, при мъждукането на кандилото позна лицето на болния. И тутакси се просна на колене пред него. Забрави, че бе ромейски воин, че бе християнин.

– Нека Тангра те благослови, канар тикине Тервеле да доживееш сто години! И да славиш баща си ювиги хана и рода си Дуло!

Елена отвори широко очи. Това не бе очаквала. Канар тикин, престолонаследникът на Исперих, синът на Антихриста, както произнасяха анатемите си в храмовете христовите свещеници. И тя бе приютила в светата си обител не друг, а сина на Антихриста. И за това бог не я бе наказал с гръм. Не бе сринал пещерата ѝ с огън и жупел както Содом и Гомор.

Господи, ти ли я подлагаш на тия изпитания или Сатаната? Господи, защо мълчиш?

Синът на Антихриста – а тъй почтен, тъй достоен, тъй прям и горд! С такъв мъжествено открит поглед. Може ли погледът да лъже? И кого бе излъгал: разума или сърцето ѝ... Поддава ли се сърцето на лъжата?

Впрочем, не беше ли вече време да сложи край на всичко, на всяко изкушение? И да отвърне: „Махни се, Сатана!“ Да остави събитията да се развият така, както е наредил бог. Да пристане корабът, да стовари бранниците. И те да го отведат със себе си. Да я оставят сама. Отново сама с бога...

Но чия воля изпълняваха ромейските бранници: божията или сатаноловата? Нали манихейците учеха, че всичко земно е от Сатаната?

Тервел бе полуотворил очи и гледаше с почуда коленичилиия ромейски воин.

– Кой си ти? – запита го той накрая.

– Борис се казвам, славни канар тикине, от воинството на ювиги хан Исперих.

– А защо с тия доспехи?

– Защото съм беглец, канар тикине, отстъпник от рода си!

– Тогава що дириш при мен? Прощка? Войникът се усмихна тъжно:

– Никой не може да ми даде прошка, канар тикине. Никой на земята. Само Тангра.

– А за какво си дошъл? Елена го изпревари:

– Някой те е издал, Тервеле – вече знаеше кой е. – И Борис е препускал от Одесос до тук, за да те предупреди.

Тервел го изгледа проницателно.

– А отде знаеш това? Борис поклати глава.

– Тя моята, славни Тервеле, е много дълга. И тъжна. По-важното сега е да бягаш, да се спасяваш. За беда конят ми не може. Затова пък аз ще те взема на гръб.

Елена се вмеси в разговора:

– И докъде ще го отнесеш така? Те ще те настигнат ей там, преди да превалиш хълма.

Тервел я пресече:

– Мен не може... Но нека отнесе меча! Вместо мен...

– Да те оставя! – сепна се Борис. – В ромейски ръце!

Тервел опита да придаде на отпадналия си глас повелителен тон:

– Сега мечът е по-важен от един канар тикин... И аз заповядвам...

Борис се слиса. Какво трябваше да стори, кого да послуша: гласа на канар тикина или съвестта си? Елена реши спора:

– Нито канар тикина ще носиш, нито меча... Аз ще спася и вас, и меча...

И на невярващите им погледи отвърна:

– Ясновидка ли съм аз, властна ли съм да правя чудеса?

Тези думи не учудиха и двамата, наслушали се на легендите за Акренската магьосница.

А тя едва съдържаше сълзите си. Чудеса! Никакви чудеса! А направо подлост, коварство! Най-страшният, неппростим грях!

Единствено заради него беше способна на това...

Но по-напред трябваше да му даде от най-силното лекарство, което се дава само когато няма друга надежда, да влее сили в изтощеното му тяло, сили за предстоящото изпитание.

И тя му поднесе пазената в най-скрития ъгъл на пещерата чаша.

– Пий, Тервеле!

Той я изгледа недоумяващ.

– Това е силна билка, българино. Опасна билка. Досега не смеех. Вече нямам избор... От нея или изведнаж оздравяваш, или...

– Или – какво?

– Каквото бог е отредил – прехапа тя устни. – Билката на Орфей. С нея той измъкнал дори от смъртта любимата си Евридика.

Тервел протегна ръка и я изпи решително.

Тогавя Елена ги остави. Забърза нагоре, към сринатата крепост. Трябваше да го стори! Сам дяволът, пък отде да знае – може би сам бог ѝ го бе подсказал... Щом без фара един кораб се разби, защо да не може

и друг...

Всъщност кое беше по-подло: това, що щеше тя да извърши, или другото? Сто бранника срещу един ранен, болен човек! По-малко подло ли бе то?

Господи, не я съди жестоко! Слаба жена е тя, неустойчива срещу греха. Пък може би справедливо вече си я наказал. Предварително. Знаел си на какво е способна. Ти, който четеш бъдещето като отворена книга, си знаел, че тя ще стори и тоя грях.

И все пак – а защо не я предпази от него? Нали си могъщ? Ако не е права, прати гръм да я тресне, прати трус да я погълне земята. Недей мълча!

Елена грабна наръч дърва от натрупаната купчина и закуца на север, по отъпканата от нея пътечка, където вече никой не дръзваше да се мерне от страх пред вампири и привидения. Наистина, толкова пръв беше попила тук земята, толкова души бяха погубени. Ако сега някой зърнеше огъня на запалената ѝ борина, как ту се показва, ту се губи сред съсипиите, щеше да я вземе за истинска прокълната душа.

Тая вечер тя не само нямаше да запали огъня, нещо повече – щеше да го запали, но другаде, не наврѣх носа, а навѣтре, там, където от Скитското плато започва Тиризинският полуостров. И заблуден от него, считайки го, че гори на носа, корабът непременно щеше да се блъсне о скалите. Нощем моряците не смеят да се отдалечават много от сушата.

Мракът под тежкото облачно небе, от което всеки миг можеше отново да рукне дъждът, беше непрогледен. Борината едва осветяваше незабележимата пътечка. Елена сякаш креташе сред черното нищо. Дълбоко долу, отляво и отдясно, в шеметната бездна бучеше бурното море. Като в преизподнята. И оттам с воя на вятѣра долитаха стонове и писъци като воплите на удавници. Животът ѝ досега бе бил ад с това сака̀то тяло, сега я заплашваше и адът за душата.

Но не! Нямаше да се поколебае! Заради него щеше да влезе и в ада!

Тя подреди донесените дърва, пѣхна сред тях борината. И скоро огънят лумна, запрашяха омокрените съчки, разлюляха се от вятѣра избухналите пламъци.

И трѣгна обратно. Пред входа на пещерата поспря загледана в морето, където ѝ се стори, че проблесна някаква светлинка.

Господи, удари я с грѣма си!

Бог беше само безучастен зрител, който нито помагаше, нито предпазваше, а само съдеше.

Елена влезе при двамата българи, които едновременно обѣрнаха

към нея питащи очи.

– Очаквайте чудото! – успокои ги тя, А кой щеше нея да успокои?

И застана, както обичайно, в мрака до входа.

Борис продължи прекъснатия си разказ, но вече на български, от който език Елена не разбираше нищо. Диво, варварско боботене.

– Три лета има оттогава, канар тикине. Бях ратник, имах дом, имах чест, имах син, Токту. Двама с Докс поискахме Суюмел за жена. Спечелих я аз и я отведох в харема си. Докс божем се оттегли. Мислех, че е забравил. А той помнел. И ми отмъсти.

Елена току излизаше да погледне навън и бързо се връщаше. Все по-тревожна, все по-развълнувана. Беше наистина кораб! И идваше на сам. Бързаше към гибелта си...

Борис продължи:

– Беше през годината на Вълка, в деня на Слънцето.

Във високосна година денят на лятното слънцестоене е отреден на слънцето, един от най-тачените празници на слънцеклонниците българи.

– Кавхан Умар правеше преглед на войската: на коне, доспехи и оръжия. И аз стоях спокоен, защото знаех, че всичко съм потегнал, всичко съм проверил. Затова когато той впери в мен намръщени очи, не трепнах. Изчаках го спокойно да дръпне колчана на стрелите им. И тогава се слисах. Ремъкът му, който сам бях притегнал, се скъса и стрели-те се разпиляха по земята.

– Помня това! – пошепна Тервел. – За него трябваше да те убият.

– Да! – кимна разказвачът. – Знаех го. Тогава случайно зърнах Докс от задната редица. И видях тържествуващото пламъче в зениците му. Досетих се – той беше направил това, никой друг! На другия ден трябваше да се изпълни присъдата. И душата ми нямаше никога да препусне белия жребец по Млечния път към Тангра. Както повелява законът. Но аз избягах от затвора. Пазачи бяха Докс и приятелите му. Това пък беше моето отмъщение. Както се полага на страж, допуснал да му избяга затворник, навярно отдавна са им пръснали главите...

Тервел си спомни и това. И кимна отново.

– А аз успях да избягам – махна с ръка Борис. – Преплувах Дунава. И станах ромейски наемник. Нямах избор. Приех и вярата им. Трябва да ти призная, служих им вярно... До днес... Когато чух, че ще правят хайка на български боил, кръвта ми заговори. Не само защото е подло – сто срещу един... А защото е български боил... Ей затуй... И още нещо да ти кажа – те и преди това знаеха, че ще дойдеш... И бяха пратили два

дромона...

Тервел опита да се надигне разгневен:

– И това ли! А откъде? Борис вдигна рамене.

– Откъде са го знаели? – не спираше Тервел. И подозрението обхващаше душата му, някакво смътно досещане за подлост и предателство. И то не както днес – издаден от случаен ромейски крушенец, а измяна, свила змийско гнездо под престола на хана... Но кой можеше да бъде предателят?

Тогава чу трясъкът на блъсналия се в рифа кораб.

– Чудото стана! – пошепна с безкръвни устни Елена.

И излетя навън.

Дълбоко под себе си тя съзря обречения дромон, огрян от факлите, които горяха по бойниците му, заседнал върху скалите.

Ала не потъваше. По-голям беше, не като онзиденшната лека галера, пък и пробойната може би беше по-малка. Изглежда, наближил целта, корабът беше забавил ход, готвейки се да влезе в закътания западен залив.

Виждаше се как навклирът вика нещо, ръкомаха, тича по палубата; как гребците натискат веслата, та да откопчат корпуса от гибелните обътия на скалите; как други изхвърлят сандъци и амфори с жито, зехтин и вино, та да олекне товарът.

Напразно!

Моряците опитаха да спуснат лодка. Но в нея, в безредата, се струпаха толкова хора, че тя се преобърна и изсипа човешкото множество сред беснеещите талози.

Всичко виждаше отгоре Елена: целият ужас, причинен от нея...

Господи, защо се бавиш? Защо не я поразииш с мълниите си? Нали ти го бе казал: „Защото с каквато мярка мерите, с такава ще ви се отмери.“

Пуснаха втора лодка, в която успяха да се вместят двадесетина корабкрушенци. И тя побърза да се отдалечи от пострадалия кораб, защото от борда продължаваха да скачат в нея все нови и нови тълпи. Тия, които умееха да плуват и още се държаха над вълните, опитваха да се заловят о бордовете ѝ. Но войниците отвътре ги изблъскваха обратно с мечове и юмурици, озверели от ужас пред бушуващата стихия.

Злочестата монахиня хапеше устни, раздвоена в чувствата си. Трябваше да загинат, да не достигнат брега! Иначе защо бе обрекла душата си на Геената огнена? Нима тая ѝ жертва щеше да излезе напразна...

И излезе напразна...

С големи усилия лодката най-сетне заседна в плитчината, в основата на залива. Войниците наскачаха във водата и бързо прегазиха до брега.

После, поведени от пенконтарха – началника си, останали само петнадесетина човека, поеха нагоре. Елена знаеше накъде – към нейната пещера.

Петнадесетина души! Но и те бяха достатъчни да се справят със задачата си.

Гневът на Славун

Начело на своята дружина Славун бързаше към селото си, което представляваше нещо като столица на племето му. Все по-намръщен, все по-мрачен. С тежки предчувствия. Защото навред по пътя го посрещаха тревожни вести.

Ромейската сухопътна армия прекосила Малка Скития и вече достигнала Дунава, в подготовка да удари Агъла на Исперих. И навред по пътя си безчинствувала, както е обичайно за всяка армия. Тя не може да се възпре от безчинства, когато минава през своите, та камо ли – през чуждите поселища. И целият ѝ път беше белязан с грабежи, с убийства, с поругани жени. В дивия инстинкт на войната войскарите отприщват всичките си нагони. Челниците им не могат, пък и не искат да им пречат, защото то би значило и себе си да пречат. А такава многохилядна сбирщина трябва да бъде хранена, да бъде поена и развличана. Кой стратег ще вземе да мъкне подире си всичко нужно за тия, на които разчита, щом по пътя си има и храни, и вино, и жени?

А пътят на войската, по всичко личеше, беше минал и през Славуновото средище, където той бе оставил жена си, където бе оставил и шерка си Марица, която щеше да се замомее напролет след деня на Лада, богинята на женитбата, когато за пръв път и тя щеше да натопи пръстенче в мълчана вода и да изслуша ладанката си – гадателския припев на дружките си.

Суров и спривав беше жупан Славун. Ала колкото заядлив беше с другите, толкова мил беше с Марица, глезената му хубавелка. За да я оварди, му се щеше, ако може, навред със себе си да я води. Но как щеше да я поведе тоя път, тъй далеч, и то сред тия кривокраки коняри, за които жените все не стигат да запълват харемите им?

Няма що, трябваше да я остави. Пък и не бе я оставил сама я – а сред племето.

И все пак, все нещо го глождеше, като гледаше следите на преминалите войскари: отъпканите биваци и безбройните огнища с разхвърлени наоколо кокали от изядените добичета; обесените тук-там за назидаване непокорни войници; завръщащите се по домовете си побягнали селяци, които почваха да кълнят и да ругаят, щом като влезеха в оплячкосаните си жилища.

А тук-там – и някоя изгоряла колиба, някой още недооглозган от

кучета и гарвани труп на славянин, обут с тесни конопени гащи и облечен с дълга до коленете кълчишеница. За какво ли бе срещнал смъртта си клетият: дали да оварди от грабеж скритото зърно или от позор я жена, я дъщеря?

И сипаничавото лице на Славун почервеняваше още повече, още повече помръкваша суровите му очи.

Навлязоха и в свои предели. Някъде, до земянките си, покрити с пръст и отдалеч подобни не на къщи, а на огромни къртичини, стояха изправени селяни, мълчаливи, гузни, стиснали в мазолести ръце отложени калпаци.

И все по-често някой старейшина ще вдигне глава и ще измърмори:

– Лошо стори, жупане, дето се отрече от Испериха!

А друг направо ще предложи:

– Я да тръгнем пак с българите! Или пък:

– Докога ще траем! Кога най-сетне ще ударим ромеите? Хем да отмъстим, хем и ние с плячка да се сдобием!

А кога ги запиташе за селото си, за рода си, само смънкваша неловко, пристъпвайки от крак на крак.

Имаше нещо.

И той ускоряваше ход. Дружината му, не по-малко тревожна от него, едва сварваше да се изравни с неговата великанска крачка.

Най-сетне, беше към мръкване, а по това време през листопад-месеца, денят е кратък, приближиха селището, оградено с плет и ров с вода. По дървеното скърцащо мостче влязоха вътре.

Село, като всяко друго славинско село. Вкопани в земята земянки, кирпичени колиби, покрити със слама – и всички оградени с плетища, по чиито колове се зъбеха волски и овчи черепи да гонят злите духове, а вътре, по дворовете – купи сено и слама, накамарени дръвници за огнищата през идващата зима. Редом с тях, ту под навес, ту съвсем на открито – волска кола, рало с железен лемеж, откачен ярем, тъкачен стан.

Още напред път го посрещна жена му Недана, хвърли се в нозете му и се разрида:

– Дано Перун ги тресне! Проклетниците! Дето затриха рожбицата ми! Хубавата, писаната ми Маричка!

Славун се вцепени:

– Какво виеш? Разкажи човешки!

– Няма я Марица, стопанино! Марена да ги засипе с халите си! Вдън земя да ги натика!

Клетият баща нищо повече не чу. Разбра само това, най-важното,

единственото – Марица не бе между живите! Вместо истинска сватба, за която я тъкмеше, беше направила сватбата си със смъртта...

– А как? – изгърмя гласът му. – Как стана тъй? Как допуснахте?

И страшният му поглед, мязащ мълнии, сякаш Перун, слязъл на земята, прониза поред окръжилите го мъже, които заотстъпваха боязливо, защото познаваха добре дивия му нрав.

– Как допуснахте?

А Недана, просната на земята, продължаваше да нарежда на умряло:

– Ромеите, стопанино, как Стрибог преди това не ги поразил... Те... Те...

И къде от нейното безредно, безсмислено майчино оплакване, като вой на осиротяла вълчица, къде от боязливите притурки към разказа й от околните, Славун подразбра какво се бе случило в негово отсъствие.

Ромейската армия бе отседнала на стан в землището му. И стратегът пратил фуражирите си да вземат от селяните сено за конете му. Те отказали – отвърнали, че тая година вече трети път им искат сено.

Ядосан от вироглавството им, стратегът заповядал насила да открат няколко купи. Няма що, пред настръхналите копия селяците отстъпили. Ала ромеецът вече се бил наежил. Намислил да ги накаже. Затова им поискал и жито.

„И жито нямаме“ – отвърнали славините.

„Тогава сам ще го намеря!“ – закарнал се стратегът. Знаел много добре, че славините не държат нищо излишно на открито. А житото си заравят с делви в земята.

Войниците тръгнали с железни шишове да бодат земята и така, една след друга, да отравят закопаните делви.

И тогава някой, за да отклони грабителите от своето имане, им пошушнал, че най-много жито и просо е закопал жупанът. При това сега е с Исперих, заговор кроят против императора. Да се отметне от него и заедно с българите да удари християнската рат.

Наистина, де се е чуло по света сговорни славяни! А може да е бил и някой от ония, дето бяха приели вече новата вяра.

А стратегът само туй и чакал, да намери повод за грабеж и да спласи другите славини, заповед дал най-първо жупанския дом да претърсят. Спуснали се жените да си бранят имота: коя с вила, коя с кроено. И Марица с тях.

Като я видели, войскарите побеснели, спуснали се връз нея, а тя с вилата претрепала двамина да се запази от озлочестване и хукнала да

бяга. Настигнали я досами реката. А там клетата, като нямало накъде, скочила във вира. И повече не изплувала. Да се спаси от позор, както много други славинки, и Марица предпочела смъртта.

Славун Мечката не продължи към дома си. Защо пък да продължи? Видя го отдалеч – родният дом, дървен, двукатен. А как не бе изгорял целият, как се бе запазил наполовина, с нацепени свински мехури, които му бяха служили за прозорците, с одимени стени. И – разровени двор, и опразнените делви.

Дълго стоя Славун като вкопан, пребледнял, сякаш подсечен дъб, който, ха-ха, ще се сгромоляса на земята.

Не се сгромоляса. Издържа. И не почна да ругае, както обикновено, и да бие. Бесният Славун се бе прекършил. Останал без сила. Главата – клюмнала, раменете – безпомощно увиснали.

И сякаш не със своя си глас промълви:

– Водете ме!

Хората му прехапаха устни.

– Водете ме! – повтори клетият баща. – На реката...

Ковачът, а ковачите са и магьосници, опита да го вразуми:

– Що думаш, княже! Де по това време? Я виж, мръкна се вече!

– Какво, като се е мръкнало!

– Как какво? Та това е време потайно. Де има зла сила – сега пръква навън. Юди, самовили, орисници, върколаци, бродници. Зарежи, княже! Утре ще идем всички... Помен да сторим...

Славун Мечката вирна глава. Пак се връщаше предишният Славун.

– Като съм рекъл, че ще ходя – ще ида! А вие, ваша си работа, оставайте тук! Кажете ми само къде!

Няма що, ковачът сви рамене.

– При Синия вир... Ама пак ти думам, ти мене слушай... Няма да се върнеш... Бадева и себе си ще затриеш...

Славун вече не го слушаше, закрачил навън ядно, заслепен от горест. Без да се обръща, без да поглежда следва ли го някой.

Нощта беше настъпила. Черна, злокобна. Отгоре Сварог – богът на небето го гледаше безучастно с хилядите си очи-звезди Стрибог – богът на вятъра шумеше предупредително в клоните. Над главата му прелитаха безшумни сенки – дали изгонени от опожарените тавани прилепи или зли духове?

Вече приближаваше реката, когато чу леки, подтичващи стъпки подире си. И се обърна, хванал меч.

Беше Недана, задъхана от бързането, разплакана.

– Ами ти къде мари? – опита да ѝ се сонне той.

– Как къде? Където ти – там и аз! Пък да видя и аз чедото си! Даже да е вампирясало, пак да го видя! Ако ще гина, нека от Марица погина! То и тъй вече няма живот за мен...

Тогава и Славун се разрева. Повече не изтрая. И така приплакващ редом с нея, продължи напред, провря се през върбалака и застана на високия отсечен бряг.

Край реката, до вира, винаги нещо клокочи, нещо шумоли. Зли духове ли са, въртопите ли са? А сега посред нощ – още повече. Тайнствено, зловещо.

Той се надвеси над водата, загледан в смолисто лъсналата ѝ повърхност.

Марица! Няма ли да се покаже Марица!

Трябваше да го е страх, а не го беше страх. Макар че знаеше не ползе от другите – самоудахниците са нечисти мъртъвци, след смъртта си душите им бродят като мрачни призраци в нощта и измъчват, давят в подмолите замръкналите пътници. Нечисти са всички умрели без време, не от естествена смърт: удавници, разкъсани от зверове, погинали в бран. Тяхната жизнена сила е останала неизчерпана и след смъртта си те оживяват, но вече като зли духове. Затова на такива ковачът пробожда с ясен кол сърцата. Да не излизат повече от гробовете си.

Добре, че не бяха намерили Марица...

Той знаеше, не можеше добрата Марица да се превърне в лош дух. Да пакости майци си и тати си. Не можеше. Навярно са по-прави ромеите, дето не се боят от смъртниците. Ами дори мощите им, все едно непогребани трупове, в черквите си държат и им се кланят.

– Марице! – изпищя клетата майка. – Марице! Славун я хвана в последния миг, преди тя да се хвърли във вира и я дръпна надире, премряла от мъка в ръцете му.

Тогава дочу и врявата откъм село. Обърна се. Видя и пламтящите борини, понесени от шумното множество.

Не след дълго пред него застана един ромейски турмарх – офицер с десетина облечени в желязо конници начело с неколцина насила повлечени да ги упътват селянци, прежълтели, с разтреперани нозе. А като видяха и Славун невредим на брега, още повече се разтрепериха.

Турмархът скочи от седлото и вдигна ръка за поздрав:

– Привет на тебе, жупане, от моя стратег! Разкراчен, с ръце на кръста, с кръвясали очи. Славун го гледаше мълчаливо.

Византиецът изчака малко и като не получи отговор на поздрава си,

побърза да премине направо към целта:

– Задачата ми е бърза, затова сред нощ дойдох да те диря чак тук...

– Е! – изръмжа като мечка Славун. Офицерът почваше да се гневи от това незачитане на варварина. Но овладя гнева си и додаде:

– Стратегът ме е пратил при теб и при другите князе. Да изпълните договора. От теб иска, както е по договор, сто войника. С мечове, с щитовете, с ризници. И срещу императорска, плата...

Славун го гледа дълго, мери го с поглед отгоре до долу и избоботи:

– Пръждосвай се! Че каквото ми е причерняло...

Турмархът настръхна от обидата. Пред подчинените му. От някакъв мръсен варварин...

– Ти чуваш ли се бе, въшльо! – изкрещя той. – С кого говориш? За какво ви е дал василевсът тая земя? Нали затова – да му плащате данък, да му служите във войската...

Славун пристъпи крачка напред.

– Никой не ни я е давал. Да знаеш. Сами сме си я взели... А ти... Ти да си обираш парцалите, докато още не са ме прехванали съвсем...

Ромеецът, недоизчакал го да довърши, вдигна меч, та го удари с ножницата по главата.

За своя беда не отскочи достатъчно бързо назад, зад преградата на насочените ромейски мечове.

Зашлевил му плесница с лява ръка, Славун отхвърли шлема от главата му, а с дясната му стовари такъв удар отгоре, че пестникът му, сякаш железен, потъна в черепа на турмарха, който се срина безжизнен на земята.

После го грабна за краката и го развъртя около себе си. Тежките доспехи на мъртвото тяло като великански боздуган пръснаха главите на улучените двама войника. Другите не дочакаха повече, видели се вече обградени от притичващите откъм селото славунски дружинници.

Обърнаха конете и препуснаха обратно. Наслушали се бяха на страхоите за отровните славински стрели, видяха с очите си силата на тия иначе добродушни великани.

Двуглавият змей

Нямаше съмнение. Спасените от корабокрушението ромейски войници се катереха право към обителта на Елена. Види се, пентаконтархът им не бе забравил задачата си въпреки слетялото ги нещастие, а познаваше отлично и пътеката, що водеше пряко до пещерата.

За преследваните нямаше никакъв друг изход. Само бягството. И то колкото може по-скоро. Оставаха още двеста-триста крачки и войниците щяха да се намъкнат при тях.

През обикновения изход не можеше. Враговете щяха да ги забележат тутакси. А да се бият – това беше още по-безсмислено. Борис би успял да окаже някаква съпротива. Ала Тервел, въпреки че се бе по-ободрил от билката на Орфей, все още не можеше да се мери по сила със здравите бойци. И Елена – та как можеше да помогне една саката жена, никога непохващала меч?

Тя реши изведнаж – както винаги, когато се отнасяше за Тервел. Заради него беше пожертвала душата си на Геената, лишила се от всяко земно и задгробно блаженство. Пак заради него щеше да понесе и тая жертва.

Щеше да му се покаже, да я види в цялата и грозота. Иначе как щеше да го преведе през лабиринта на подземните проходи навън, далеч от нападателите? Тези проходи са тъмни и неравни. Нужна е обилна светлина. Без такава светлина рискуваш да разбиеш челото си в някоя издатина на свода или да се препънеш в многобройните буци и ями по пътя. А под добре разпалената факла Тервел щеше да види недъга ѝ, не можеше да го укрива повече.

Всъщност единствен той не биваше да го види! Единствен! Свикнала със съжалението, с присмеха, с отвращението в очите на другите, тя усещаше как сърцето ѝ се скована в леден ужас, като си помислеше, че ще съзре същите чувства и в неговия поглед.

А трябваше! Животът му сега беше по-важен от всичко: от нейния живот, от душата ѝ, дори от честолубието ѝ.

И така, изпълнена с решимост, стиснала до болка челюсти, Елена грабна борината и влезе при двамата българи.

– Хайде! – пошепна тя с пресъхнали от тревога устни. – Ромеите са пред прага...

Тервел се извърна. Вдигна очи.

И тя усети, че премалява. Мигът бе настъпил – неотвратимият миг, от който се бе бояла още от първия ден, когато го извади полумъртъв от вълните. Мигът на разкритието... И на предопределената раздяла...

Тервел трепна. Но той нямаше да бъде канар тикин, бъдещ велик хан, и то не нечий друг, а на суровите българи, ако не би успял да се овладее. Само някаква бледа искрица премина през зениците му, искрица на жестоко удивление, като убождане с игла, после изведнаж лицето му доби строгия си израз.

Елена преодоля слабостта си.

– Има един изход... Таен... Само мен известен... Оттам...

Откъм входа вече се чуваше гълчавата на войниците, които не се решаваха да пристъпят в тъмния отвор.

Борис се изправи.

– Вървете вие двамата! Аз оставам! Да ги задържа, да ги позабавя малко...

Ала Тервел го пресече:

– Никой няма да остава! Или всички ще се спасим, или всички ще загинем!

Борис, несвикнал да възразява на боили, отвърна колебливо:

– Ти си канар тикин, Тервеле. И ти трябва да се спасиш!

– Аз съм канар тикин – избухна Тервел, – не за да се жертвуват другите за мен, а аз да се жертвувам за другите.

Шумът отвън нарастваше. Елена ги подкани:

– Бързо! Няма време!

Борис отново опита да каже мъката си:

– Няма вече място, канар тикине, за мен: нито при българите, нито при ромеите... Няма...

– Тръгвай! – заповяда Тервел. – За това аз ще мисля...

Борис поклати упорито глава:

– Не ще можеш, господарю! И ти не ще можеш. Законът е по-силен и от мен, и от теб. Дори от баща ти... Законът... Ако за ремъка ме оправдаеш, как ще ме оправдаеш после за бягството, за чуждата вяра? Как? Искам само едно, за едно те моля. Кажете на сина ми, на Токту, че баща му не е бил тъй недостоеен...

Тервел отново извика повелително: – Тръгвай пред мен! Ханът има много синове, един от друг по-гачени, но канар тикинът има само една чест. Загуби ли я, нищо друго не му остава.

Елена тръгна нетърпеливо, накуцвайки мъчително, прикрила безуспешно уродливото си тяло с черното расо. Борис, поне външно, се

подчини. Последва я. След него, залитащ от изтощение, повлече крака Тервел.

Пътят им трябваше да мине през оракулската зала, зад скалната драперия, иззад която отшелничката правеше своите предсказания.

От дъното, през каменната решетка, те зърнаха застаналите пред входа войници, подредени един зад друг по тясната пътечка. Спрени, уплашени, докарани до ужас при вида на изправения насреща им двуглав гигантски смок, за суеверните им души не обикновена змия изрод, а – някаква свръхестествена твар, изчадие, изблъвнато от Ада, за да ги унищожи, след като бяха успели да се спасят от бурята и крушението.

А страшното влечуго стоеше насреща им и съскаше с двете си уста. Другите не го забелязваха, за тях това беше едно двуглаво чудовище, но за Елена те бяха две съвсем различни същества. Само тя видя раздвоеното на общото им тяло, нерешителността му, бездейната му стойка. Докато Хектор, както винаги изгаряше от неукротима ярост да се хвърли в боя и там, като истински боец или да победи или да загине, но да защити дома и живота на тая, която бе израсла с него, която и сега му даваше единствена топлинка в света, то Парис, верен на своята същност, пак опитваше да поуталожи войнствения жар на близнака си, да му внуши от своето благоразумие, да го убеди към отстъпление. Защото блестящите насреща му оголени мечове, цялата звънтяща в стомана тълпа всяваше смут в душата му. Теглеше го назад, към оня тесен тунел в дъното на залата, където беше леговището им и където тия омразни хора не можеха да се наврат.

Ей това разколебаване, тая мълчалива борба между двете глави и отправяните от тях противоречиви заповеди към общото тяло, дадоха време на пентаконтарха да се окопоти, да вземе своето решение. Той беше началник, ромейски воин, наследник на древната римска и елинска слава...

Нима беше първият, единственият, който се срещаше с такова страшилище! Нима Херкулес не бе убил Лернейската хидра – стоглавата водна змия; нима Персей не бе освободил Андромеда от морския дракон; нима свети Георги не прониза с копието си седмоглавия змей?

Щом като друг беше способен да извърши такова геройство, защо пък той да не може? Нима нямаше достатъчно физически и нравствени сили, достатъчно смелост да повтори техните подвизи? Да заслужи и той слава, да влезе в легендите – да се заговори и за него, дребният петдесетник, засенчен от тълпата блюдолизци, които с подкупи и угодничество успяваха да се доберат до всички висши чинове. А само висшите

чинове дават човека възможност да изяви блестящите си военни дарби.

И така, с примера на свети Георги, поставил се мислено на негово място, пентаконтархът се хвърли в смел пристъп пред изумените погледи на вече отстъпващите си войници, размахал оголения меч и вдигнал блестящия щит да се предпази от огненото дихание на чудовището.

Още с първия удар отрязва дясната змийска глава, която тупна като презрял плод на пътеката с изцъклени помръкващи очи, а от прерязаната ѝ шия рукна туптящо алено гейзерче.

Това даде нова самоувереност на човека. Значи – не е неуязвимо; значи – може да бъде победено!

И той се приготви за второто нападение, което трябваше да реши изхода на двубоя.

Не знаеше, не допускаше каква случайна грешка бе направил; каква жлъчна шега му бе изиграла съдбата. Ако беше отрязал не дясната – миролюбивата глава, а лявата – войнствената, боязливият и нерешителен Парис щеше да се измъкне от полесражението.

Сега, без да го знае, напреде му стоеше една-единствена глава, заповядваща изцяло на едно напълно ней послушно, а не раздвоено тяло. Сега напреде му се бяха възправили умът, дързостта, свирепостта и всеотдайността на Хектор.

И Хектор, който не познаваше колебанието, макар и смутен от болката при отсичането на братовата глава, макар и вече започнал да отслабва от изтичащата обща кръв, с цялата си самоотверженост се хвърли в нападение. Захапа със зъби ръката, която вече замахваше с меча, а с тялото си се уви около врата на обхванатия от безразсъдна смелост враг.

Нешастиникът опита да се освободи от безпощадната стоманена примка около врата си, изпуснал оръжието си и напълнал всички сили.

Напразно!

Като Лаокоон! – това беше последната му мисъл, преди да побегне ужасен назад, към изхода, откъдето, без да вижда къде стъпва, политна ведно с нападателя си в бездната.

Чак сега, при вида на опразнения, незащитен вход, войниците добиха нова дързост. Пристъпиха отново напред.

Тогава Борис не издържа. Ясно, канар тикинът не можеше да се спаси. Едва се движеше, враговете щяха да го догонят из пещерните проходи, щяха да го заловят. Да му отнемат и Свещения меч на Атила.

Кой щеше да им попречи?

Никой... Освен той, Борис...

Тервел, досетил се за намерението му, опита да го спре. Но Борис

се изтръгна от ръцете му и се спусна стремглаво срещу враговете, като само извика през рамо:

– Кажи на сина ми...

Стреснати от внезапно изсочилия от пещерата човек, и то със същите войнишки доспехи като техните, ромеите се заковаха на място.

Какви бяха тия чудеса!

Ала преди те да се опомнят от изненадата, Борис се хвърли отгоре им. И с цялата си тежест, с целия устрем на якото си тяло ги блъсна назад, един в друг, и така, в един общ куп, като безреден презрял гигантски грозд ги сринва от тясната пътечка в пропастта. А ведно с тях – и той...

Когато Тервел и Елена притичаха до ръба на скалата, за да надзърнат долу, от страшната трагедия, от дръзката саможертва на родоотстъпника не бе останала ни следа.

Вълните се бяхтеха невъзмутимо в запенени взривове о скалите. И сред тях се мярнаха веднъж-дваж няколко премятащи се безжизнени тела. После изчезнаха.

Остана само ревящата пяна.

С наведени глави, потресени от величието на героизма, двамата поеха нагоре, към развалините, където намериха коня на Борис, вече отпочинал, започнал да пасе още неизсъхналата трева сред камънаците.

Развълнуван от всичко преживяно, Тервел промълви тихо:

– Елена, ела с мен! Ще станеш първа прорицателница при двора на хана.

Тя поклати глава:

– Забравяш, че съм християнка, канар тикине. На което той отвърна ясно:

– Тангра не е ревнив. Тангра понася и други богове. Защото е уверен, в своята мощ. Пък и защото няма значение как се казва – Аллах, Исус или Тангра – това е все същият, единственият бог.

Но Елена знаеше. Нейното място не беше там. Викаше я не Тервел – мъжът, а Тервел – канар тикинът, обзет от благородното чувство на признателността към тази, която го бе спасила. И това негово благородство я обиждаше още повече, защото й изглеждаше като съжаление.

Каквото беше всъщност... И тя отсече решително:

– Ти върви сам по пътя, който ти е отредил твоят бог!

– А ти? – отрони се тревожният му въпрос.

– Аз пък ще изкупувам греха си пред своя бог... Тогава той подхвърли последния си довод:

– Страх ме е, Елена, да те оставя тук, съвсем сама...

Отшелницата махна с ръка:

– Не бой се! Та аз имам най-сигурният страж – грозотата...

Обърна се и накуцвайки пое към пещерата си.

Обсадата на Агъла

Императорът Константин, облечен в позлатените си доспехи, с червени ботуши и разкошна багреница, обсипана със скъпоценни камъни, върху раменете, беше седнал в царския си трон под навеса на копринената си палатка, огромна като тракийска могила. Отстрани стърчаха забити златните императорски орли и разноцветните бойни знамена. Обграден от телохранителите и сановниците си, той оглеждаше бойния си стан и мълчеше. Както подобава, мълчеше и свитата му.

Ромейските шатри се белееха като накацали чайки по брега на реката и на морето, шатра до шатра, почти опрени една в друга, разделени само от пътеките за минаване и от коневръзите, на които пръхтяха нетърпеливите животни. Оставените в резерва бойци не стояха в безделие, а потягаха снаряжението си, лъскаха броните си с пясък, точеха на брусовете мечове и копия.

Все там, на площадките, бойните майстори дозглобяваха последните обсадни машини, предназначени за решителния бой. И не с дни, с часове изникваха огромните дървени постройки, обшити с железни листове и кожи, с най-различна форма и предназначение: метателни машини с макари и въжета за опъване, които хвърлят камъни и стрели; копачки за подриване основите на стените; овни тарани с оловни глави за разбиране вратите; подвижни кули за обстрелване отвисоко вражия стан и за прехвърляне на бойците върху бойниците му; големи стълби, поставени върху обковани с желязо коли, теглени от волове или от скрити във вътрешността им роби.

В морето пък се поклащаха с прибрани платна и весла стотиците военни кораби, които бяха стоварили превозените с тях тагми и чакаха, готови да преследват врага, ако рече да побегне по Истъра, или да пресрещнат флотата, българска или славинска, която би дръзнала да дойде в помощ по вода на обсадените варвари.

Варварите!

Ето стана им, дето го наричат по техному Агъл, Великия агъл – толкова близо, че се виждаха по дървените му стени дебнещите бранници, плъзнали като мравки, с винаги готови за стрелба дугърби български лъкове, що бият на двойно, та и на тройно разстояние от ромейските. И рядко пропускат.

Та нали заради тия лъкове, които някогашните доблестни римляни

с право считали подло оръжие, заради пробивната им мощ, му се налагаше да преустройва тагмите си винаги така, че скитите да им остават откъм лявата страна, откъм щитовете им.

Не беше съвсем невежа военачалник тоя новоизлюпен завоевател Исперих. Добре беше избрал мястото на стана си – между ръкавите на реката и морето – блатиста, неудобна за разгъване големи сражения местност, по-неудобна за тежките бойни машини.

Още се виждаха като оглозгани от лешояди скелети останките на затъналите из мочурищата обсадни кули, мощните катапулти, скритите под оловни покриви тарани – деморализиращ белег на последния безуспешен опит за бърза разправа.

Великият агъл – ха, ха! Дори не и крепост – един прост изкоп, запълнен с вода, и дървена ограда върху насипа зад него, зад която се зъбеха облечените в кожи варвари, които при дъжд, както днес, обръщаха кожусите наопаки и така заприличваха на дресирани маймуни, като ония, що ги показват в Хиподрома на Константинопол.

Агъла имаше само една главна порта – истинска главна врата с подвижен мост, дето се спуска над рова с вериги от двете му привратни кули, изградени от камък. Но много рядко оттам излиташе бясната българска конница за нощните си набези върху византийския лагер. Обикновено скитите разрушаваха набързо дървената ограда от някоя друга страна, откъдето ромеите не ги очакваха, натрупваха талпите върху рова и по тях ордите изтопуркваха, втурваха се, сеейки смърт с облаците стрели и тъй внезапно, както се нахвърляха, се прибираха обратно. И отново изправяха оградата, преди ромеите да са се опомнили.

Заради това, додето подготвяше решителния пристъп, императорът се виждаше принуден да държи поне половината си войска в бойна готовност, строена пред варварското укрепление.

Ето и сега, по всяко време, все имаше български ездачи, които успяваха да излязат от Агъла, препускайки облечените си в ризници коне, и да се приближат на разстояние, до което долитат техните стрели, като в същото време оставаха недосегаеми за ромейските лъкове. А пък да се хабят стрелите на балистите заради единични бойци беше направо безсмислено. И така, както се носеха, увиснали зад седлата от другата страна на конете, защитени от телата и ризниците им, успяваха да пуснат по няколко тежки стрели, които всяваха смут в ромейските редици, защото силата им е такава, че пробиват ризници и брони. После с див вой се връщаха обратно, необезпокоявани. Защото, докато императорската кавалерия достигнеше дотам, нахалниците вече се бяха прибрали зад

оградата си, откъдето тозчас политаха облак бръмнали стрели.

Ей затова по всяко време пред варварските стени стояха в боен ред ромей, разделени по турми и друнги и подредени в заплашителни четириъгълници с протегнати напред копия като железни чудовища с настърхнала четина. И всяка сутрин и вечер от всяка тагма, почиваща отзад в резерва, постъпваха нови турми и друнги, които да сменят другарите си от бойната линия. С ред и дисциплина, с външна парадност, на която византийците бяха свикнали да разчитат за сплашване на варварите.

Между тия смъртоносни, на пръв поглед неуязвими четириъгълници се простираха широки празни просеки, отредени за преминаване на конницата и на обсадните машини, когато им дойде времето.

Само катапултите и балистите не бездействаха. От време на време те изскърцваха като великански стави и запращаха във вражия стан залпове тежки като копия стрели, камъни или гърнета с гръцки огън – да безпокоят и те безочливия враг.

Зад тях стояха частите на леките пехотинци, въоръжени с мечове и брадви, на прашниците и стрелците. А най-отзад, насядали по земята до оседланите си и защитени с попони коне, чакаха в пълна готовност катафрактите – тежките конници, главната ударна сила, с брони, шлемове и наколенници, загърнати в дълги развяващи се плащове, подпрели на пирамиди дългите си пики и големите си покрити с волска кожа щитове.

Десетина плоскодънни кораба бяха успели да намерят път през плитчините на обграждащите Агъла ръкави и оттам го обсипваха и те с огън.

Създаваха им доста грижи, но българите вече бяха понаучили как да се справят с тая беда. Затрупваха огъня с пръст или го ловяха с маши и го натикваха начаса в гърнета. Може би поради това все още не избухваха опасни пожари.

А какво ли ставаше вътре? Какъв беше духът на защитниците, пък и духът на самия Исперих – виж, от това главно се интересуваше императорът. И дали още беше жив? Успял ли бе планът на стратег Леон? И ако бе успял, защо не се обаждаха – нито той, нито таркан Баян?

Нищо чудно заговорът да е вече разкрит и сега на императора оставаше да разчита на собствените си сили. Пък какво – и да е разкрит! Жалко само за почтения стратег, последна издънка от измиращия вид честни хора сред наложилите се подлизурки и измамници. Ромейската армия беше достатъчна по численост, и сила да унищожи тая жалка орда. Да прибави нов престиж към славата на император Константин.

Не го бе смутила и другата вест, която му предадоха разговорните

светлини по морския бряг – че славините са се разбунтували, че някои князе вече са повели плячкаджийските си дружини на юг, отвъд Хема и сега палят и грабят из тракийската тема, насърчени от бездействието на императорската войска срещу предизвикателствата на българите.

Не, не това смущаваше младия император. Не от това се бяха смърщили веждите над закривения му нос, придали му израз на хищна птица.

Отдавна той стискаше в ръка пергаментовия свитък, който му бе донесла пощенската галера направо от Константинопол. И в него патриархът му описваше подробно разприте и несъгласията, които бяха изникнали още първия ден на открития в столицата, вселенски църковен събор. Разпри и несъгласия, които заплашвали да излязат извън дворцовата зала Трул и да залееят целия град, та вместо с ядни слова и клевети да изправят ромеите един срещу друг с мечове.

Константин мислеше и мълчеше. Мълчанието е най-ценната добродетел на василевса. Никой от приближените му не бива да подозира дори какво става, в душата му. Те трябва да слушат от устата му само заповеди. Почнат ли и те да се вмесват в разсъжденията, в колебанията му, да дават съвети – той вече не е василевс, а играчка в ръцете на всевъзможни хитреци.

Не се тревожеше много-много Константин за това кой ще надделее на събора: последователите на Серги и Пир или сегашният патриарх. Смешни му изглеждаха разприте им. Дали Христос притежава само една природа: човешка или божествена, или пък и двете заедно; дали майка му следва да се нарича Богородица или Христородица; дали да се празнуват древните римски календи и брумалии – това за него нямаше значение. Бог съществуваше – и с една природа, и с две, и съгласно волята на книжниците, и въпреки нея. И както на небето има един бог, така на земята трябва да има една църква, която да му служи. Безразлично каква е тя: монотелитска или православна, или павликянска. За да няма смут и в държавата – една християнска църква, една държава, един василевс. Всички размирици, религиозни и политически, са в угода на враговете.

Християнството – това е, което те прави ромеец. Както е сега – ромейци са и елини, и траки, и киликийци, и арменци, и исаврийци, и анатолийци, и славяни – стига да са християни.

Баща му и дядо му бяха привърженици на монотелизма. Но тогава това беше оправдано. Източните провинции, на които те се опираха, изповядваха монотелизма. Сега тия провинции попаднаха в ръцете на

сарацините. Нима Константин трябваше заради тяхната ерес да си разваля отношенията с православната аристокрация на Константинопол? И с Агатон, римския папа?

Другите може би не я забелязваха. Страшна заплаха се зараждаше в самата столица. Не бяха само църковните разпри. Други се криеха зад поповете и философите – неговите лични врагове. За жалост успели бяха да спечелят на своя страна и двамата му глупави братя, Тиберий и Ираклий. Не виждаха, че тласкат империята към гибел, така обградени отвед с неприятели.

Вече нямаше да прощава! Щеше да ги смаже, а на тях двамата щеше да отреже носовете, та повече да не ги завират там, където не им е работа. Какво си въобразяват те – че са съимператори? А забравиха ли, че ако не беше той, Константин, който отмъсти на бащиния им убиец, те нямаше да бъдат нищо?

Тази малка битка, която предстоеше, можеше да бъде довършена и от пълководците му. Ако побелеха, това пак щеше да умножи неговата слава. Ако ли пък, не дай боже, я изгубеха, от това империята нямаше да пропадне. Дори да му се изплъзнеше Малка Скития, та ако ще би и Тракия, дори Елада – останеше ли Константинопол в негови ръце, все имаше надежда да си възвърне накрая всичко. Ала изгървеше ли Константинопол, изгървеше всичко. С Константинопол се губи и трона. Защото в Константинопол, в Света София, се пазят атрибутите за коронацията. Външните врагове не са тъй страшни. Налитат, откъснат нещо и изчезнат. А империята остава. Опасни са вътрешните. Не се грижат те толкова за чистотата на вярата. Като се крият зад нея, те целят да ударят него. В това разплуто общество той беше призван от бога да тури ред. Затова нямаше да се спре пред нищо.

Защото ако не ги смажеше той, те щяха да смажат него. Нима не помнеше, че половината от ромейските императори са убити? И Маврикий, и Фока, и баща му Констант, и накрая убиецът на баща му арменецът Мизизий. Най-леката участ за сваления император е да бъде ослепен. Защото по традиция слепец повече не може да седи на трона. А може да бъде и жив опечен като най-зловреден престъпник в медната статуя на бика сред площада на Тавра.

Константин неволно сви пестник. Щеше да ги смаже. За да запази здрава държавата, трябваше да запази първо себе си. Най-голямото й зло е размирицата. Тя събужда алчността на варварите. Той щеше да задуши готвещата се размирица още в зародиша й.

На всяка цена! С всички средства!

Както баща му не се поколеба да отреже езика и дясната ръка на Максим Конфесор, прочутия богослов, и да заточи в Херсонес самия папа Мартин.

Взел най-сетне последното си решение, Константин вдигна ръка. И придворните тозчас се раздвижиха.

– Да дойде великият domestik! – нареди той. Сановниците се разтичаха, зазвънтяха брони и ризници. И повиканият дотича начаса, запъхтан от бързането, подрънкващ с посребрените си доспехи.

– Заповядай, божествени василевсе! И му се поклони.

– Магистре! – стрелна го с поглед императорът. – Нали планът за главната атака е готов?

– Готов е, августейши!

– И е добре изготвен?

Великият стратег се поколеба малко. Пред василевса трябва да се мери всяка дума, пред василевса не се прибързва. Защото не само сана, но и главата зависи от това.

– Добре е изготвен, господарю!

Константин замълча, за тежест, преди да довърши:

– Ето що! Аз не мога да остана повече тук. Трябва да отпътувам за Месемврия. Да правя бани на крака си. Няма заради никакви си кожносоци да понасям тия мъчителни болки!

Придворните зашумяха в хор:

– Няма, то се знае...

Това беше прикритието му – да заблуди заговорниците, че уж отива в Месемврия. А той направо, без да се отбива никъде, щеше да се озове изневиделица в столицата, за да нанесе там неочаквания си удар. С един замах да спаси целостта на империята.

Изгледа ги пренебрежително и добави:

– Последната атака ще ръководиш ти вместо мен! И това ще ти се зачете. Но – както е по плана. Ще ги обсадиш, докато прецениш, че е дошло времето. Тогава ще ги подмамиш да излязат извън кошарата... – Той сам се усмихна на иронията си. – И ще ги удариш, както знаеш ти – по плана...

Главнокомандващият отново се поклони.

– Ще бъде изпълнена волята ти, божи помазанико!

Константин знаеше, че може да му се довери. Имаше вяра на всеки военачалник, додето е далеч от столицата. Боеше се от всеки, щом се завърнеше победоносно в Константинопол. Всеки главнокомандуващ е вероятен узурпатор.

Уверен беше, че ударът ще бъде нанесен точно по неговите указания. Част от тагмите щяха да бъдат натоварени на корабите, друга част щеше да потегли по суша, като си дава вид, че вдига обсадата. По-мамени, българите, тия изчадия от любовта на вещици с нечисти духове, верни на грабителската си същност, щяха да се втурнат подире им. И да попаднат в приготвената засада. Тогава отгоре им щяха да налетят като железни лавини непобедимите тагми, понесли над главите си златните императорски орли с вдъхващите ужас бойни викове: „Танатос! Танатос! Смърт! Смърт!“ И варварите, захвърлили конските си опашки, щяха да се завърнат в безреда там, откъдето се бяха домъкнали, в гладните степи на Голяма Скития. За да не се мернат повече насам...

Когато доведоха коня му, натруфен като господаря си със злато и скъпоценни камъни, императорът се понесе с горд и властен вид към чакщите го дромони, преминавайки тържествено сред строените войскари, които трябваше да го поздравяват с викове „Здравей!“ въпреки недоумението, изписано по лицата им.

Пет дромона вирнаха драконови муцуни, поели на юг, а бойците отново се заеха с обичайните си занимания. Мълчаливи, съсредоточени, но с тревожни, питащи и недоумяващи очи.

Застанал на брега, подир отплавалата флотилия, другарият на флотата Григориас се наведе към ухото на приятеля си Димитриос, командира на катафрактите:

– „Младият“ сам улеснява работата. Един неуспех тук може съвсем да разклати прекалено тежката за неговата глава корона.

Димитриос, озъртайки се предпазливо, потвърди:

– Но как да бъде разколебана войската?

– Та тя си е по начало разколебана. Не прочете ли смута в очите на войниците? Толкова време киснат тук, в тая подгизнала земя. Право е казано, най-лошото за войника е бездействието. Деморализира го. Особено в изчакване на боя, когато той изнемогва от лишения, а началниците му имат всичко...

Той извиси глас, та да го чуят и другите изпращачи:

– Впрочем, кога ще идем най-сетне на тоя лов за турове и глигани? Гъмжали в тоя пущинак...

После се отдели да даде някакво нареждане за навклирите си и като се върна, добави с вид на обикновен шеговит разговор:

– За нас, приятелю, остава съвсем малко. Отдавна го обмислям. Твоите хора, които са сред момчетата, трябва да пуснат няколко слуха: Първо – че славините от Малка Скития са се разбунтували в тила ни. И

опитват да отсекаят пътя за отстъпление.

– Че това е вярно! – възрази Димитриос.

– Вярно е, но безопасно за мен и теб. С нашите кораби... Второ – което също е вярно, че откъм север приждат многочислени подкрепления на варварина... Трето – че може и да не получат заплатата си, защото славините са прекъснали връзките с Константинопол... И четвърто – предсказанието на Ак-ренската прорицателка, което почва да се сбъдва: „Недостойният пълководец ще побегне от полесражението“. Какво повече? „Младият“ вече побягна...

Димитриос се усмихна доволно:

– Повече не е и нужно...

Зрънце отрова

Не можеше да се каже, че бе препуснал дотук, защото не само той, едва свързал се от раните, а и конят на Борис нямаха сили за препускане, но в бърз ход от ранни зори до обяд Тервел бе успял да се отдалечи достатъчно от Акра Кастелум, когато забеляза в пожълтялата есенна степ, в далечината, към равния кръгозор, задалата се насреща му войска.

Ездачът с коня си побърза да се прикрие зад една драка и оттам надзърна през отрупаните ѝ с плоски жълти плодчета клонки.

Впрочем, какво ли не би могло да се случи, додето той бе лежал безпомощен в пещерата на отшелничката? Затова недоумяваше чия може да бъде тая армия. И ромеите, и българите сега трябваше да се дебатнейде около Агъла. Но да са се счепкали толкова скоро и толкова скоро ромеите да се връщат като победители или като победени – все не му се вярваше.

Само българи не бяха. Българите са конници. Не плачат със себе си пешаци, да им пречат на светкавичните набези, да спъват устрема им. Та тя, тази пойна между българи и ромеи, беше всъщност спор между два рода войска: на пехотата, отлично въоръжена и дисциплинирана, срещу кавалерията, също отлично въоръжена и дисциплинирана. Желязна пехота срещу желязна конница.

Идваха пехотинци. Ако бяха ромеи, колоната трябваше да блести от излъсканите брони като люспите на пълзяща змия. А тази се сивееше – потъналите в кал хора бяха облечени различно, кой с ризница, кой без нея, с мечове, с копия, с брадви, защитени не с метални, а с дървени щитове, най-често боядисани червено, да гонят злите духове – това можеше да бъде само славинска дружина, тръгнала за грабеж.

А славяните бяха почти съюзници. Врагът на твоя враг, естествено, е твой приятел. И Тервел излезе успокоен насреща им.

Видели и те, че е българин, при това сам, славянските бранници дори не забавиха ход. Изглеждаха го с любопитство и отминаваха, шляпайки през разкаляната скитска пръст.

Само вождът им, един червенококс великан, яхнал як като него жребец, препусна насреща му.

– Здравей, жупане! – поздрави го отдалеч Тервел по славински.

Славун закова коня си и загледа с намръщените си, още по-озлобени от мъката очи тоя одрипавял, брадясал странник.

– Личи си, че си знатен българин – изръмжа той. – Но кой си? И какво дириш при дружината на жупан Славун?

– Тервел, жупане. Синът на Исперих. А ти навярно си самият Славун?

– Перун да ти помага! – изрече Славун благословията си, но с глас и израз, що не издаваха никакво доброжелателство. – Ние с баща ти тъй и не се спогодихме. Защо пак те провожда? Какво иска сега от мен ханът?

– Нищо не иска – отвърна Тервел. – Случайно се срещаме. Тъй е пожелал Тангра, приятели, не врагове, да се видят, да си побъбрят. И ако могат, да си помогнат...

– Нямам нужда от помощ! – наежи се пак Славун.

Тервел беше слушал за несговорчивостта на тоя славински княз, но – и за честността му, за откровеността му, затуй не се обиди:

– А какъде си тръгнал сега, Славуне, с тая рат? Ние те чакаме на север, а ти си поел на юг...

– Ще поема натам, накъдето аз реша, а не Исперих! – нацупи се пак жупанът. – Господар не ща. Сам съм си господар, сам съм си решил... Ще ударя ромеите. Ще мина Верегава, ще плякосам Тракия. Ако ми скимне, и Цариграда ще ударя... Ще преваря Испериха...

Тервел го пресече учуден:

– А кой ти е рекъл, че ханът ще удря Константинопол! Друга му е грижата сега, земя търси той, земя убежище, не плячка. Не му трябва Константинопол. И Атила някога, ако поискаше, можеше да го вземе. Но го остави. Предпочете да не убива кокошката, що му снасяше златни яйца; предпочете данък в злато, що му плащаше императорът, вместо разорен град...

– Мен злато ми не трябва! – отвърна с покруса Славун. – Отмъщение дия аз... Отмъщение... За мъст съм тръгнал аз...

Тервел нямаше обичай да пита. Ако искаше, князът сам щеше да му го каже. Само добави:

– Щеш не щеш, щом си тръгнал срещу ромеите, ти пак на Исперих помагаш...

– Или той на мене – посрещна го славянинът. – Додето той ги записва при Дунава, аз може и до Цариград да стигна.

Тервел се усмихна:

– На добър път! Дано твоят Перун и нашият Тангра ти помагат! А какво да река от твое име на Исперих?

– Ето що! Ще го чакам в Цариграда... Или в черната...

И посочи с очи земята.

– Кълна се в стрелата на Перун! За мен връщане няма!

После целуна пръстена си от белемнит.

Наистина, преди да тръгне, беше принесъл в огнена жертва на Свещения дъб, на духовете пазители, скрити в шумата му, целия си дом, с всичко в него. И нивите си. Нищо вече не му бе останало в земята, където се бе родил...

Той вдигна ръка.

– Ха, сбогом сега!

Обърна коня да се прибере сред дружинниците си, но спря и отдалеч му подвикна:

– А ти си сам. Трудно ще се справиш... Пък и ромеите... По-добре иди при Десислав! Той още се двоуми... Дали подир мен... Дали с Исперих... Или да си кротува... Та ако ромеите, убил ги Перун, надвият, да го не закачат...

Чак вечерта Тервел стигна средището на княз Десислав. И когато го въведеха в дома му, готов да му разкаже приказката за оня, дето яздил на два коня, Десислав сам го превари:

– Добре си ми дошъл, сине Исперихов! Тъкмо се чудех как да му проводя вест.

– Каква вест, жупане? – запита гостът.

– Премислих – отвърна той. – Ще тръгна с него... На него се уповавам... С ромеите и враг да си им, и съюзник – все едно, все си си варварин...

Тервел стисна десницата му.

Едва по време на обилната гощавка българинът се досети защо хитрият славинин бе взел това решение. Доведоха да му се похвалят, двама пленени ромеи. И тъй като никой от хората на княза не проумяваше езика им, Тервел се нае да ги разпита.

– Е? – обърна се той към по-стария. – Как се казваш?

– Паскалис, граматик Паскалис.

– Граматик, пък войник! – учуди се Тервел.

– Първо, защото с граматика хляб не се изкарва, И второ, защото от затвора ме пуснаха само да дойда да се бия.

– А ти не искаш ли да се биеш? – подпита Тервел.

– Щом съм избягал от стана им, значи...

– Ами ти? – обърна се Тервел към другия.

– Аз съм Теодосиос... И аз тъй... Не ща да се бия...

– Само затуй ли? – усмихна се българинът. Теодосий, другарят от

затвора на Теофил, който бе издал пещерното убежище на Тервел, отвърна:

– Не само за туй, боиле! Не само защото ни е дотегнало под тиранията на василевса... И уплашени сме, боиле... Не щем да мрем мърщина...

– А от какво сте уплашени?

– Приказват ги едни, та да те дострашее... Че ще зимуваме тук. А ние сме константинополци, не издържаме на тая зима, на снегове и ледове. Ние отсега, дето още не са свили истинските мразове, та сме измръзнали... И друго – че императорът няма пари да плаща, хазната му била опразнена от войната със сарацините... После – че славините са се надигнали и ни отрязали пътя за отстъпление...

– Което също е вярно! – подметна Тервел. – Както виждате.

Паскалис продължи:

– И най-важното. Гледачка някаква, пророчица, била предсказала, че императорът, уплашен, ще избяга от бойното поле...

– Е? – не можа да овладее нетърпението си Тервел.

– Това е. Той наистина избяга. Пък ни заблуждават, че отивал на бани...

Тънка усмивка на доволство се мерна върху суровото лице на канартикина и мигновено изчезна. Значи, Елена неволно им бе помогнала. Нейното предсказание, неясно и двусмислено, бе свършило отлична работа сред тия наплашени, суеверни солдати.

– Това е – доизказа се Паскалис. – Сега всеки от нас гледа как да отърве кожата... Най-вече сланините, дето все едно са си у дома... А и другите... Като нас...

– А началниците? – подметна Тервел.

– Началниците... Наказват, то се знае... За дезертърство ослепяват... Ама, както виждаш, пак бягаме...

Добре! – мислеше си Тервел. – Всичко върви добре. Най-важен е духът. А у ромеите духът вече е разколебан. Това улеснява победата. Дори на по-малоброен противник, отколкото бяха сънародниците му. И отколкото щяха да станат, след като пристигнеха подкрепленията им от север...

Тогава Паскалис запита с разтреперан глас:

– А сега?... Ние... Какво ще стане с нас? Всичко ви казахме.

Тервел се обърна към княза:

– Какво ще ги правиш?

– Какво! – махна с ръка Десислав. – По закон. Военнопленник или

плаща откуп, или остава при нас три години роб. Ние не сме като ромеите – хем да служим на милостивия бог, хем да държим роби за цял живот...

Тервел преведе на пленниците решението на славинския княз. После се обърна към Паскалис:

– Сега не мога. Но като дойда тук втори път, ще те откупя от Десислав. Свободен ще те покания при мен. На нас ни трябват хора, вещи в писмото. Закъде нова държава без грамотни люде?

Тервел не можа да тръгне по-рано, макар че вече нямаше никакво търпение да чака, защото никой от славините не искаше да излезе от село, преди да пропееят трети петли, когато нечистите духове се запиляват в Тилилейските гори.

Чак на другата заран, по ранина, малко преди разсъмване, Десислав го изпроводи със своя дружина до Дунава. Гостът не знаеше разположението на византийските части, та да не се заблуди, да не се натика сам в устата на звяра.

Преведоха го през някакви подгизнали от вода тресавища, където всеки другоземец още на втората крачка щеше да затъне, ако не знаеше външно незабележимите бродове и залетите с вода тирове твърда земя.

Когато напреде им лъсна широкият дунавски ръкав, те му посочиха българските укрепления и закотвените пред тях византийски галери.

Лудост беше да премине отвъд със славинска еднотръвка или пък със сал, изплетен по български, от тръстика. Та и с плуване. Ония от корабите щяха да го забележат тутакси. Налагаше му се да изчака нощта и тогава, под нейно прикритие, да се прокрадне до съплеменниците си.

И добре, че есенният ден е кратък, та не след дълго се смрачи и той започна да се стяга за рискованото си дело. Помогнаха му дружинниците на Десислав. За да изпитат зоркостта на обсадителите, те пуснаха по течението няколко наръча наскубана тръстика. И начаса една лодка от най-близката галера се спушна да провери. Като се убедиха, че няма нищо подозрително, ромеите повече не закачаха другите плаващи снопове.

Пък и притъмня съвсем.

Тервел прикрепи към главата си кичур треволяци, захапа къса тръстикова цев да диша и навлезе във водата. Тежкия меч на Атила го придържаше на такава дълбочина, че на повърхността оставаха само очите му.

Вече никой не би допуснал, че под това не съвсем правилно плаващо по течението снопче се крие човек.

Така той мина на еднакво разстояние между две от стражевите

галери – видимо, без да бъде забелязан, и се насочи към брега.

Чак когато стъпи в плитчината и вече, ще не ще, трябваше да се покаже цял, византийците го откриха. Засвириха рогове, полетяха рояци стрели, които за щастие не можеха да го достигнат. Дори катапултите замятаха залп подир залп тежки копиеподобни стрели.

Тервел се затича към Агъла.

Защитниците от дървените стени закрещяха:

– Стой! Стой!

Както тичаше, той се провикна:

– Аз съм... Канар тикинът... Хвърлете ласо...

Някои го познаха. Дълъг тънък ремък профуча и падна в краката му. Бягачият го грабна и заловен за него, докато другия му край опъваха бойците от стената, прелетя над рова, изкачи се по стръмния насип и се покатери при тях.

Ожесточената стрелба на българите принуди слезлите на брега с лодки ромеи да се оттеглят веднага, без дори да подозират какъв ценен трофей бяха изгървали.

Отведоха новодошлия направо в бащиния му аул. По пътя боилът който го придружаваше, му разказа набързо какво бе станало в негово отсъствие. То се знае, спомена и за беглеца ромеец, стратег някакъв, който сега бил на гощавката в чертога.

Бегло подозрение прорязва мисълта на Тервел:

– Какъв стратег?

– Беглец... Заговорник срещу василевса. И оня го натикал в затвора. Остригали му главата, били го, изтезавали го. Но той успял да избяга при нас. Иска помощ да сваля василевса. Имало такъв заговор в Константинопол.

Тервел не каза нищо. Премисляше мълчаливо. Нищо чудно и да има заговор. То във Византия винаги е имало. Все на някого режат носа, изгарят очите, покалугеряват... И все пак, тъкмо сега... При хана...

Преминаха по спуснатия мост и втората стена, после – и третата. Там изглеждаше най-спокойно. Войскарите, които не бяха на стража, се кърпеха, потягаха се или играеха на шах, тая увлекателна игра, която бяха донесли още от родината си в Българската планина.

Ясно, здраво се готвеше Исперих, шом бе прибегнал и до това – да въоръжи и жените. Мярка, към която се пристъпва, когато няма друг изход. А къде по-тежко време от сегашното, когато се решаваше дали народът му ще загине или ще оцелее. Българките не само работят, не само раждат и гледат деца. Преди да се омъжат, те яздят наравно с

момчетата, а ръцете им са по-яки от ръцете на Константинополските мъже, които хващат меч от дъжд на вятър. По смелост пък не отстъпват на собствените си мъже, защото бранят не цар, не богатства, а децата си.

Пред входа на бащиния му дворец, откъдето се чуваше гълчавата на пируващите, Тервел срещна кавхан Умар.

– Канар тикине! – задъха се старецът, като го позна. – Ти! Жив!

Тервел го прегърна.

– И с меча, кавхане! С меча на Атила!

Умар се спусна, та целуна дръжката му.

– Да те надари Тангра с още по-голяма сила и мъдрост, сине! Сега вече народът ни ще бъде непобедим...

И го поведе към гостната зала. Тервел успя да го попита пътем:

– А какъв е тоя стратег?

– Знам ли го, канар тикине! Ромеец. Стратег Леон. Заговорник срещу императора си. Аз такива, ако ме питаш, дето ровят гроб на господаря си, дето се съюзяват с враговете му, направо на кол набучвам...

– Защо не го набучи?

– Сега е друго. Сега е война. Колкото повече врагове на василевса при нас – толкова по-добре за нас. Пък и много ни каза. Нищо не излъга. И за това, кога ще дойдат ромейската войска и флота, и през къде ще минат, и къде ще отседнат. Не излъга... И все пак... Ромеец...

За повече приказки нямаха време. Бяха влезли вече в залата. И кавханът извика:

– Слава на Тангра! Отново ни връща жив и здрав канар тикина Тервел!

Исперих не успя да се овладее, както го изискваха обичаят и санът му. Стана. Протегна разтреперана ръка напред.

– Тервеле!

Синът му прекоси, тържествено развълнуван залата с прострени напред ръце, върху които лежеше Свещения меч. И коленичи.

Исперих го пое в десница, която синът му целуна.

– Мечът на Атила! – извиси глас ювиги ханът. – Треперете, ромеи! Победата е наша!

Воплите бяха наставали и приветствуваха шумно хана си и сина му, размахали и те оголените саби над главите си.

– Мои хранени люде! – прогърмя гласът му. – Край на очакването! Вече ще ударим! А сега, канар тикине, седни до мен! От другата ми страна е уважаемият стратег Леон, враг на Константин, дошъл при нас за закрила. И аз ще помогна на неговите приятели да свалят от престола

недостойния син на Константин Брадатия, за да сложат там император, с когото ще можем да сключим почтен мир. Така ли е, стратеге?

Едва овладял необяснимия смут, що го бе обхванал при вида на смятания за изчезнал престолонаследник, византиецът се надигна, още по-пребледнял отпреди, и се поклоня:

– Аз съм тук, за да подновим старата дружба между нашите народи. И ще сторя за това всичко, което е по силите ми.

Тервел трепна. Тоя глас му беше познат. Слушан някъде. Но къде? Всъщност нищо чудно да го е чувал. С толкова ромей се бе срещал, когато бе ходил в Константинопол... И все пак... Нещо го тревожеше, караше го да бъде нашрек...

Тоя глас – мъжествен, честен и – странно – в същото време някак гузен, притворен...

Ето и сега – говореше искрено, убедено:

– Ювиги хане, не бързай! Не нападай! Нашите бойци не понасят зимата, още по-малко блатата. Нека да им омръзне! Тогава почват да се бунтуват. Да бягат...

– Те вече бягат – подметка Тервел. – Като казват, че пръв е побягнал самият Константин, уж отишъл на бани в Месемврия.

Исперих се усмихна, може би за пръв път от седмици насам:

– Нека бягат! Както Атила побеждаваше, като се опираше на римските роби, тъй и аз ще победея, като разчитам на ромейската беднота, понякога по-зле и от робите. И аз като Атила за тях съм носител на нов ред – без данъци, без продаване в робство за дългове.

Зле прикрита сянка мина по лицето на стратега, но той пак успя да се овладее. И да продължи разговора, макар че в гласа му вече се усещаше смущението:

– Ако императорът е избягал, още по-добре! Ще преговаряме направо с великия domestik.

Той се обърна към Исперих:

– Ювиги хане, моля те, прати извън Агъла някой ромеец от твоите роби, да отнесе от мен писмо до него. Да го викнем за преговори.

Ханът не отговори веднага.

– Може да пратя... А може и друго – без преговори...

Той се изправи.

– Канар тикинът ни донесе не само Свещения меч. Той ни донесе и добра вест. Славяните са се разбунтували в тила на Константин. А от север пристигнаха и моите дружини. Стражите ми вече са видели сигналните им огньовете. Победата е близка. И нашата, стратеге. И вашата...

Извади Свещения потир от лавицата зад гърба си и го поднесе на виночерпеца, който, преди да го напълни, отпи глътка от виното да докаже, че не е отровно.

Исперих го подаде на госта си:

– За очакваната победа, стратеге! Следващия път ще прием за извоюваната победа... От черепа на Константин...

Леон потръпна. Досега при всичките си разговори с хана оставаше с впечатление, че напреде си има цивилизован управник, с когото можеше да обсъжда дори Платон и Аристотел. И изведнаж... При споменаването на тоя зловещ скитски обичай той отново се убеди, че всичките знания и привидна мъдрост на хана са само умело прикритие на варварската му същност.

И доби още по-силна увереност в правотата си.

Но преодолял отвращението си при мисълта само, че би могъл да пие от съд с инкрустирана в него теменна кост на човек, византиецът пое ритуалната чаша и отпи от нея глътка.

– За победата! – повтори той с глух глас думите на домакина. Друго пожелание не можа да измисли.

После додаде:

– И все пак кръвопролитие то може да бъде избегнато, ако пуснеш пратеник при великия domestik...

И му я върна, хванал я с две ръце.

Тервел изведнаж се досети. Тия няколко думи: „И все пак кръвопролитие то може да бъде избегнато.“ Спомни си и къде ги бе чул – пещерата, при Елена. Същият глас. Не се лъжеше. Тоя глас говореше с василевса.

И дали, смутен от погледа на канар тикина, който се бе устремил върху му с целия гняв на сърцето си, или от важността на предстоящото, но ръцете на госта видимо потрепераха.

Тервел не беше съвсем сигурен. И все пак, стори му се, че дясната ръка на ромеца направи някакво неестествено движение, наведе показалеца си и сякаш изтри нокътя му о ръба на чашата.

И преди Исперих да допре устни до нея, той протегна напред ръка:

– Ювиги хане, не пий!

Ханът го изгледа с огнения си взор, учуден и разгневен. А Тервел, опитвайки да смекчи грубостта на намесата си, добави, обърнат към госта:

– У нас обичаят е такъв. За особено важна наздравица да се пие по три пъти наред. Отпий още две глътки, стратеге!

Ясно видя как ромеецът преbledня. Неволно се отдръпна от потира. Ала веднага след това, овладял се, посегна към него:

– Щом обичаят е такъв!

Ала гласът му издаваше явно обезелото го отчаяние. Тъй осъденият приема смъртната си присъда. Пожертвувал се бе. И тъй, и инак – все щеше да се мре. Поне да умреше с полза, ведно с омразния враг...

Тогава напреде им изскочи старият таркан Баян. Възмутен, зачервен от гняв.

– Канар тикине! – задъха се той. – Как можеш да обиждаш така с мнителността си един верен приятел! Един ценен съюзник!

Той грабна чашата от ръцете на стратега:

– Ние имаме нужда и от приятели. Защо навред търсиш все врагове? Ето на, аз вярвам на ромеите!

И изпи виното, преди Леон или някой друг да му попречи.

После бавно, тържествено се запъти към мястото си. Седна, продължи угощението – обиден, мрачен, мълчалив. До края на вечерята не промълви ни дума.

Засрамен, смутен от станалото, навел и той надолу смръщен поглед, недоволен от себе си, Тервел не се допря повече до яденето и пиенето.

Навъсен. И недоумяваш...

Всъщност какво бе станало? Имаха ли основания подозренията му? Ако наистина това беше опит за отравителство, защо на таркана не му стана нищо? Ето го, яде и пие...

А не се съмняваше вече. Паметта не го мамеше. Макар и чут в треската, не бе забравил тоя особен глас. Тоя глас, който обещавахе на императора подвиг и на който императорът пък беше обещал от името на патриарха да го причисли към светците.

За дребно дело патриархът не върши това.

И когато вдигнеш случайно поглед, та срещнеш очите на баща си, прочиташе в тях неприкрит укор. А в погледите на другите – едва сдържана насмешка.

Наистина, зле се бе изложил тая вечер...

Така, в съвсем потиснато настроение завърши пиршеството, макар че всички трябваше да бъдат радостни заради неговото завръщане и заради донасянето на Свещения меч, залога за победата.

Боилите, един след друг, се отправяха към тортите си. Едни от последните си отидоха таркан Баян и стратег Леон, съвсем здрави, бодри, въпреки обидата си.

А Тервел дълго още се въртя в мечата кожа на леглото си, измъчван от един въпрос: Нямаше грешка! Видял го бе. При все че бе смутен, стратегът бе успял да пусне във виното нещо, което бе крепял дотогава под нокътя на показалеца си. Тогава какво е било то, ако не отрова...

Съкровището

Теофил не успя да отплава с кораба, на който бе възложено да залови Тервел. Изпратиха друга пентаконтархия. Едва на следния ден, когато трябваше да се завърне, се разбра, че галерата беше изчезнала. И тъй като никой не бе оцелял, така тайната около гибелта ѝ остана неразбулена.

Ако беше спокойно време, стратегът щеше да отправи друг дромон да разследва случая. Но сега нито на него, нито на помощниците – му им беше до разследвания. Сега, когато трябваше да се готвят за отбрана срещу неочаквания бунт на доскоро покорните славини.

Ето, те вече бяха обградили крепостта отвред от сушата. Наистина още не дръзваха да я приближават през деня, изглежда, чакаха подкрепления, но вечер се виждаха ясно лагерните им огньовете по околните възвишения, вкопчили града в зловеща огнена примка.

Съгледвачите донасяха, че се готвят трескаво за нападението. Види се, бързаха да се справят с него, да го оплячкосат, преди да е свършила битката между дебнещите се край Истъра български и ромейски войски, докато императорът беше зает с главния си враг.

А сегашните славини не бяха предишните прости, недодялани диваци, които нападаха почти голи, само с меч или копие. Вече се бяха научили да воюват. И научили ги бяха не други, а самите византийци, които ги наемаха срещу заплаता в армията си. Бяха доказали многократно бойното си умение и с безчислените си пристъпи срещу Салоники, който успя да оцелее само благодарение покровителството на свети Димитрия и дипломатическата ловкост на градските си първенци.

И тоя път славините нямаше да атакуват с голи ръце, а трескаво майсторяха обсадни машини, не по-лоши, а понякога дори по-добри от ромейските. Защото при ромеите недобросъвестни военачалници и алчни търгаши често доставяха негоден материал за строителството, а славините не разчитаха на никакви доставчици, ами сами си сечаха туй дърво, което най-ще подхожда.

Теофил, да си признае, много-много не се тревожеше от суетнята в Одесос. Нали нямаше нищо за губене? Ако нахлуеха варварите, можеха да му вземат само меча и ризницата, които впрочем не бяха негови, а на императора. Е, вярно, щяха да го пленят. Но щяха да го освободят най-много след три години. Всички във Византия знаеха тоя техен закон,

макар че сановниците на василевса правеха всичко възможно да не го научат. А след тия три години – който иска, да се прибира в Константинопол; който не – да остава сред тях като свой.

И мнозина бяха оставали.

Та и сега, в обсадата, току се чуеше, че еди кой си роб, че еди кой си чирак преминал към славините.

Защо да не останеше и Теофил? И от земеделие отбираше, и от каменарство. Все щеше да се намери и за него работа сред тях.

Сега имаше по-важна грижа, най-важната. Където и да останеше, при своите или при чуждите, златото нямаше да бъде излишно. Със злато се постига всичко: и власт, и сила. И свобода. Откак видя оня българин със сплеснатото чело, който изплува с меча от подводната пещера, сън не го хвана. Все за това мислеше, все за това бълнуваше. Каква ли съкровищница се криеше там, из тия зловещи подмоли? Безполезно пълнена, никому неизвестна.

Случайно бе дочул в една кръчма, кога се заговори за Акра Кастелум, че там някога, отдавна-отдавна, някакъв елински цар скрил награбените си богатства.

За това по всяко време, когато успееше да се откопчи от службата, бягаше на пристана да търси, да уговаря – и то така, че никой да не се досети за намерението му – някой, който би му отстъпил за един ден лодката си.

А когато се увери, че с добро надали щеше да успее, една вечер претърка с пила веригата на една лодка и скочи в нея. Съзнаваше отлично, че това, което предприемаше, беше изпълнено с опасности. Първо – той самият не беше моряк и не познаваше морето, по което щеше да пътува. Второ – стражите от наблюдателниците не спяха, защото не забравяха, че славините понякога нападат и по вода с едродръвките си. И трето – даже ако успееше да се измъкне от техните погледи, по пътя можеха да го срещнат същите тия едродръвки и да го заробят, преди да се е добрал до имането си. А накрай – дори да се добереше до него, хич не му идваше на ум как щеше да го отнесе със себе си. И къде щеше да го отнесе.

И все пак, въпреки всички тия неизвестни, Теофил не можеше да остане бездеен. Златото го привличаше непреодолимо към себе си като магнит.

Тоя път пак, както му се случваше напоследък, бе оправдал името си, любимец на бога. В тъмната нощ никой не го забеляза кога се измъкна от пристанището. При това морето беше утихнало съвсем, та дори

един такъв неук моряк като него можеше да скита безнаказано по него.

Когато се отдалечи достатъчно, опита да вдигне платното. С доста усилия това най-сетне му се удаде. Не напразно по цели дни бе наблюдавал как го вършат рибарите. Щастието му пак не го изостави. Вятърът се оказа благосклонен, поведе го право на север.

С развиделяването новия мореплавател прибра платното, което се виждаше отдалеч и можеше да го издаде. Хвана веслата.

Ах, тия весла!

Макар и селянин, и каменоделец, и войник, свикнал на всякакъв тежък труд, при тая нова, различна работа дланите му скоро се покриха с мехури, които почнаха да се пукат в нетърпимо болезнени струпей.

Ала той не спираше. Гребеше и с окървавени ръце. Гребеше, примамван от невидимия блясък на златото.

Само гледаше да бъде по-далеч от брега, та да не го зърнат случай-но славините, но и не толкова далеч, че да се заблуди в открито море.

Усещаше, че силите му се изчерпват, но не спираше. Продължава-ше да размахва упорито веслата.

Най-сетне над кръгозора изплава каменната грамада на Акренската скала като някакво червено сипаничаво чудовище.

Силите му сякаш се възвърнаха. Той загреба още по-усърдно. А ка-то че ли вече не се движеше, като че ли пъплеше на едно място.

Още... Още...

Движеше се. Канарата нарастваше, изправяше се, надигаше се вър-ху му величествена и заплашителна. И безлюдна. Нищо – ни знак на жи-вот, ни помен от човек... Пустиня...

Още по-добре!

Гребецът спря до мястото, където бе видял българина и пусна въ-жето с каменната котва.

Усещаше, че от умора сърцето му щеше да се пръсне, но не може-ше да почива. Да почива – когато съкровището, бъдещето му щастие, щастieto на Алекси, сина му, беше кажи-речи в ръцете му!

Теофил опита да си припомни всичко. И сякаш чу отново женския глас:

– Точно тук! На два човешки боя! Да, тук беше! Не се лъжеше.

И после – най-важното:

– Вляво е богатството! Вдясно – победата!

Победа! Съвсем не му трябваха мечове и воински победи! Трябва-ше му злато – което е по-силно от всеки меч, което притъпява всеки меч... Та за какво са мечовете – нали да грабят злато?

Той се разсъблече и се хвърли във водата. Дъхът му пресекна от сновалия го студ. Поиска му се веднага да изплува и да се облече, да запали огън, да се сгрее.

То се знае, не изплува. Сега – на крачка от целта!

Пое въздух и се гмурна отвесно покрай облепената с водорасли стена.

Навярно тук?

Пред очите му, замъглени от водата, се мярнаха размазаните очертания на два подводни отвора, две черни петна в синевата.

Вляво е богатството!

Гмурецът се пое с ръце и се провря в левия отвор. Само след секунда главата му се подаде над водата.

Той вдъхна шумно въздух.

Наоколо – само мрак, тежък, непрогледен. Злокобен.

Каква ли заплаха се таеше в него? Какво ли го очакваше там?

Легендите разказват за змейове, които бълват огън...

Откъде ли го дебне сега змеят?

Теофил се хвана опипом за скалата и без да вижда, изпъзля върху тясна камениста площадка.

Тогава извади от непромокаемата си боброва торбичка огнивото с праханта, после с треперещи пръсти от студ и от страх удари кремъка.

Един-единствен удар...

Не допускаше, че природата в своята сляпа изобретателност бе създала най-сигурната охрана за Лизимаховото съкровище. При последното земетресение по някаква пукнатина се бе просмукал тъкмо в тая пещера, а не другаде, земен газ, който се бе натрупвал тук и бе чакал само тая искрица...

Теофил зърна мечтаното богатство само за миг: натрупани в безреда златна и сребърна посъда, оръжия, накити, монети – зърна го сред някакъв страхотен взрив от светлина...

Огненият змей...

После взривната вълна го отхвърли към каменната стена...

И блясъкът угасна...

Настана мракът...

Възмездието

Кой би се усъмнил в таркан Баяна, и то тъкмо тая нощ, след като разби на пух и прах подозренията на канар тикина?

А това според таркана съвсем не беше утешително. Ясно, Тервел знаеше нещо. Или поне подозираше. Само че подозираше с основание. Тоя млад престолонаследник съвсем не беше по-хрисим от баща си – както него властолюбив, непреклонен. И твърдоглав. Наумеше ли си нещо, докато не го довърши, не се успокояваше. Така и сега. На вярна следа беше попаднал, във вярна посока...

Само дето не прецени кога и къде да удари, прибърза, та юмрукът му попадна в празното. Ала той нямаше да се откаже. Щеше да продължи, щеше да дебне, да слухти, да разнишва, докато се добере до истината.

Тъкмо това таркан Баян не биваше да допусне. Защото истината за едного е една, за другиго – друга. Това, което за Баян изглеждаше родолюбие, за хана и за сина му щеше да означава предателство.

Тарканът не милееше толкова за хана, колкото за ханството независимо от това кой държи юздите. За Баян войната с ромеите беше и щеше да си остане безумство, нелепа игра на живот и на смърт на един самонадеян честолюбец, комар с единствена възможност: победа или самоунищожение.

Той не се съмняваше в честността на Исперих. И вярваше на думите му, че ако бъде победен, ще се самоzapали пред войската, както се бил врекъл на времето си обсаденият Атила. Добре де, щеше да го стори. А каква полза от това за народа?

Народът, народът трябваше да бъде спасен. А ханът го тласкаше към погибел. Тая твърдина Византия, в която се бе разбил дори Атила с неговата милионна армия, щеше да строши гръбнака на отслабения от дележа между несговорните братя български народ. Та нали все тоя вироглавец Исперих и тогава скара братята си, принуди ги да се разделят. И да загубят мощта си. Баян не можеше да забрави думите му, казани веднаж в изблик на неочаквана откровеност. Или пък на предварително обмислено предупреждение. Че кой ли можеше да прозре в замислите на тоя неразговорлив самодържец?

„Предпочитам да бъда малък господар, отколкото голям подчинен; независим повелител на малка орда, отколкото заместник на великия

хазарски каган!“

Ясно, Баян вече не беше в състояние да спре хода на събитията. Пороят на злото бе отприщен и никой не можеше да си въобрази докъде щеше да стигне разрушителната му сила.

Както много друго, така и това, което тая нощ реши таркан Баян, не беше в негова изгода. А само за спасението на българския народ. Тарканът вече нямаше какво да губи. И тримата му синове, храбри като него, беше повикал Тангра при себе си. Тангра има повече нужда от доблестни мъже, отколкото земните ханове. Затова си ги прибира рано.

Щеше да го стори не за да отървава кожата си, тая стара кожа вече не му беше тъй мила, а да отърве, доколкото му позволяваха силите, народа си, когато го слети бедата, в която го тласкаше хан Исперих. Народът трябва да има водачи за всеки случай. За най-лошия случай, за поражението, се готвеше да го спасява Баян. Да се застъпи пред победителя, а не се съмняваше, че това ще бъде императорът, да му докаже, че не всички българи са мислили като Исперих.

С това твърдо решение той отиде при стратег Леон. Никой не го спря, както отначало се опасяваше. Стражите бяха свикнали да ги виждат заедно.

Леон вече се бе примирил. Не бе си легнал още, защото всеки миг очакваше палача. Знаеше, българите са сурови спрямо своите, безпощадни спрямо чуждите. Колкото и да ги ненавиждаше като врагове, той не можеше да отрече добродетелите им като противници. Уважаваше смелостта и самоотвержеността им. При това сега те имаха право. И той бе готов за всичко. Отдавна бе свикнал с тая мисъл. Пригответе се бе за саможертвата.

Щом видя стария боил, той трепна. Какво впрочем диреше тарканът при него посред нощ? Дали пък...

Затворил вратата зад себе си, Баян пошушна в ухото му:

– Няма друг избор! Тервел е подушил. Остава ни само едно – да бягаш!

– Добре си решил! – отвърна бързо ромеецът. – И аз така мисля.

– Аз също ще дойда с тебе! – добави още по-тихо, но твърдо Баян.

А на учудения му поглед отвърна:

– Ти ще ме отведеш при великия domestik. Та кога Исперих си строши главата, да има някой при вас, който да се застъпи за нещастното българско племе.

Макар и неубеден от тези думи, стратег Леон най-сетне склони, набързо преценил изгодата от тая постъпка и за себе си, и за Византия:

– Да вървим!

За тяхно щастие тая нощ охраната на главната порта беше възложена на баяновия отред.

Натам се упътиха двамата, пристъпвайки важно и тежко, сякаш тръгнали за поредна нощна проверка на постове, а в същото време ед-ва сдържачи нетърпението си, порива си да хукнат презглава навън, преди да са ги настигнали стражите на хана.

Никой нямаше право да спира един боил във вътрешните укрепления. Затова и Леон ведно с него премина безпрепятствено през всички постове.

Наоколо станът спеше. Отрупаните пред юртите на пирамиди копия и щитове пръскаха кървави отблясъци от догарящите огънове. Конете на коневръзите пръхтяха нетърпеливо, отдавна необяздвани, а защитниците от дървените наблюдателници се провикваха за взаимна проверка. Самотни часовои преминаваха с тежки стъпки по дървените стени, взрени в тъмнината, готови да надуют тревожните рогове при първото подозрително раздвижване в ромейския лагер.

Едва прикрил вълнението си, Баян заповяда на пресрещналия го багаин:

– Два коня! И спускай моста!

На недоумяващия му поглед той веднага намери отговор:

– По заповед на хана двама с ромееца ще припомним до лагера им. На разузнаване.

Всъщност не беше длъжен да дава обяснение на някакъв багаин. Тази нощ началник на главната порта беше тъкмо той, таркан Баян. Каквото той наредеше, това щеше да стане.

И тежкият мост бавно, със звънтящо проскърцване на веригите си, легна върху пълния с вода ров.

Двамата конника изтопуркаха бързо по него, пусли животните си в лек, сдържан галоп нататък, където блещукаха като далечни пътеводни звезди византийските огънове.

И колкото по се отдалечаваха, толкова повече отпускаха поводите, натисваха шпорите.

По-бързо! По-бързо!

Докато българите не са се досетили, докато Исперих не е пратил подире им потеря, която да ги залози, която да ги върне назад, за да натисне вратовете им върху дръвника на палача.

Болезнена мъка стягаше сърцето на таркана, като вкопчени нокти на орел.

Той, старият воин, служил вярно и на Кубрат, и на Батбаян, та и на Испериха, преди да го бе обзела тая войнствена стихия, който преди всичко беше служил на народа си, сега, заради тоя твърдоглавец беше принуден да бяга като нощен тат, да бяга при враговете му. И то защо – за да го спасява от тия същите врагове после. А дали щеше да може, щяха ли да се вслушат тогава в думите му?

А нещо не беше в ред. От известно време усещаше леко замайване, гадене в стомаха. Остри болки стрелваха главата му. Навремени му при-тъмняваше, сякаш някой размахваше пред очите му черен плащ.

– Чакай! – извика той на бързачия пред него ромеец. – Не ми е добре!

Вместо да спре при тия думи, стратегът се стрелна напред като шибнат от невидим бич. Чак тогава грозното подозрение прониза съзнание на боила. Отровата! Дали това не беше отровата? Иначе защо отмаляваше тъй бързо, тъй бързо губеше сили? Защо светът, черен и заплашителен, се завъртваше тъй стремглаво около него? Като че ли всеки миг щеше да се строполи безчувствен на земята.

– Стратега! – изхрипя с пресъхнали устни той. – Спри!

А оня, сякаш не чул, се носеше лудо напред, очаквал отдавна тоя миг и отдавна подготвен за него.

– Куче! – повече го изстена, отколкото да го извика Баян. – Спри, ти казвам!

И пришпори коня. С последни сили. Полетя като вихър подире му, почти изгубил съзнание, удържал се върху седлото повече със силата на волята си и с вроденото умение на родения ездач, отколкото с непокорните вече мускули.

Войниците му, както би трябвало да бъде, бяха дали тъкмо на боила си по-добрия кон. И тоя кон показва качества си. Взе да настига беглеца.

Отреща византийските кладни нарастваха. Вече се виждаха и стражите, които скачаха да ги пресрещнат. Още малко оставаше на стратега до спасението. Още двеста-триста крачки...

И тогава, с последно усилие, в последен порив, заучен в хилядите битки, почти несъзнателно, тарка-нът посегна към окаченото към седлото ласо, вдигна го, развъртя го и го хвърли.

Последното хвърляне...

Наистина, чудо беше как това ласо, запратено почти слепешката, от умирация воин, успя да стигне беглеца. И да го свали от седлото, когато преследвачът му обърна коня си назад, повлякъл подире си търкалящия

се по разкаляната пръст доскорошен приятел, а сега – ненавистен пленник.

Конят, сякаш почувствувал и той важността на случая, препускаше лудо обратно, догонван от втурналите се подире им ромейски катафракти.

Не можаха да ги настигнат. Конят с отпуснатия върху седлото полумъртвъв ездач и влачения с ремъка човек изтопурка по моста, който веднага се вдигна зад него пред копитата на враговете. И те, неуспели, обърнаха мигом надире, обсипвани от стрелите на крепостните бранители.

Чак вътре, зад затръшнатата порта, изпълнил докрай дълга си, таркан Баян се срина на земята. Спуснаха се багаини и прости ратници да го вдигнат. Други се метнаха върху довлечения, още зашеметен от преживяното ромеец. Ала преди те да го овържат, както трябва, той незабелязано изпълни това, което отдавна бе решил.

Поддържан от ръцете на войскарите, Баян го стрелна с поглед, пълен с погнуса.

– Свиня ромейска! – изхриптя той. – Значи... Вярно било... Хана... Хана си искал да отровиш...

Несмеещ да вдигне поглед, да срещне очите му, стратегът промълви:

– Трябваше да го сторя, таркане... Да защитя вярата си... И народа си...

– Гадостта... В името и на каквото да се върши... Си остава винаги... Гадост...

Едва сдържал вълнението, угризенията си, Леон почти заплака:

– Прости ми, таркане! Но защо... Защо трябваше... Ти сам да грабнеш чашата...

Вече нямаше кой да му прощава. Старият боил беше мъртвъв, вперил в убицеца си изцъклени, все още изпълнени с презрение, очи.

Тогава стратег Леон се отскубна от ръцете на пазачите си, та се просна на колене пред мъртвеца. Целуна с устни изстиващата му ръка.

После се изправи, успял да се овладее и макар така омотан с въже-та, окървавен и покрит с кал, изрече гордо с вирната глава:

– Аз съм ромеец, варвари... Потомък на древна Елада и на славния Рим... Ако бях сполучил, ако тук лежеше Исперих, нямаше да съжаля за нищо... Само за туй... За тая невинна жертва...

Един багаин го блъсна с дръжката на копието си:

– Я мълчи сега! Пред хана ще отговаряш!

– С нищо не можете да ме уплашите! – отвърна дръзко Леон.

Войниците го повлякоха към ханския аул, като го удряха и ритаха.

Внезапно той се дръпна.

– Чували ли сте, варвари? Чували ли сте за Муций Сцевола?

И тъй като те не му отговориха, а отново го заблъскаха пред себе си, сам си отвърна:

– Отде ли ще сте чували! Неуки варвари! Сега ще видите, ромейските майки не са престанали да раждат и други като него!

Муций Сцевола – древният римски герой, който в ръцете на етруските, където попаднал след несполучливия си опит да убие царя им, сам изгорил ръката си на жертвеника, за да им покаже презрението си към очакващите го мъчения.

И това гордо сравнение изведнаж изтласка от гърдите му обхваналия го ужас. И режещата вътрешността му болка.

Той отново вирна чело:

– Над мен вече не съществува никаква власт... С нищо няма да ме уплашите, варвари... Има разни отрови... И бавни – като при Баян... И бързи... Много бързи...

Вече се задъхваше. Лицето и вратът му се бяха покрили с едри капки студена пот. Цялото му тяло трепереше, тресеше се.

Изведнаж нозете му се подкосиха, а трупът му увисна безсилно в ръцете на стражите.

– Кажете! – изфъфли той с пяна на устата. – На тоя Антихрист, на това адско изчадие, на вашия хан... Само затова съжалявам... Че ми попречиха...

Устните му едва промълвиха:

– Не можах да изпълня обета си... И главата му клюмна безжизнена.

Волята на Тангра

Още от среднощ, веднага след пиршеството, ювиги хан Исперих се бе затворил в храма на Тангра с дванадесетте си главни жреца, чийто първожрец беше той самият.

Беше взел решението си още щом се докосна до Свещения меч, все едно с това докосване бог му бе внушил волята си. Сега, при жертвени-те гадания очакваше само да получи божественото им потвърждение.

Всички знаци на небето съвпаднаха, оказали се благосклонни, укрепващи волята му – всички гадания: и по вътрешностите на убития с него-ви ръце вълк, и по звездите и планетите, и по играта на дима при жертвоизгарянето.

И може би най-важното, обичаят, останал от бащи и деди – сражение се почва при пълна луна. Макар и забулено от плътната завеса на дъждовните облаци вече дни наред, жреците знаеха със сигурност в коя фаза се намира сега второто по значение небесно светило. Чудно би било да не го знаят тези, които бяха създали най-точния календар, познат на хората – календар, съобразен както с движението на слънцето по небосклона, така и с промените на нощния му заместник.

И когато не бе останало никакво съмнение, че Тангра благославя Голямото начинание, бойните рогове затръбиха за сбор.

Готови отдавна, строени по части, на които багатурите и боилите бяха привършили първата и основна проверка на снаряжението, бойците се придвижваха в ред към площада пред храма.

Тежък каменен храм, но в памет на далечното минало изграден във форма на юрта, с кръгъл купол, подпрян на дванадесет колони, колкото са и месеците през годината, зад всяка от които във вътрешността отговаряше по едно златно изваяние на почитаните животни: мишка, вол, вълк, заек, дракон, змия, кон, овен, маймуна, петел, куче и глиган.

Под звуците на тръбите и бумтежа на тъпаните, привързани към левите ръце на редовите жреци, от светилището излезе ювиги хан Исперих – колобърът, първосвещеникът по право, следван от дванадесетте главни жреца, всеки от тях облечен в кожи на тотема животно, на което служеше.

Предстоеше още едно изпитание, и то изпитание повече за хана, който трябваше да докаже пред очите на цялото войнство своята мощ да води на война – жертвоприношението на белия жребец, чиято опашка,

развята като знаме, щеше после да ги поведе към победа.

Ето, жреците доведоха обреченото животно, което сякаш не стъпваше, а танцуваше с припряни леки стъпки, като пръхтеше шумно и неспокойно, с животинския си усет предугадило смъртта.

И сред ударите на тъпаните и воя на подскачащите жреци Исперих застана пред жертвата, стиснал в оголената си до лакът десница, по която като въжета потрепваха стоманените мускули, Свещения меч на Атила – тежък, извит, блеснал като сребърно огледало.

Тътенът на барабаните вече се бе превърнал на грохот. Жреците се въртяха със запенени от умора и възбуда уста. Един последен удар на тъпан, последен скок на танцьорите, които мигом се строполиха изнемощели на земята – и сред настъпилата тишина, в която се чуваше задъханото от напрежение дишане на бранниците, ханът замахна с меч.

Не се видя, не се чу нищо – като че ли мълчалива сребърна светкавица разсече въздуха – и клетото животно рухна като подкосено, с разцепена на две глава, опръскано от шурналата кръв.

Въздишка на облекчение, последвана от рева на хилядите гърла, процепи тишината. Това беше добър знак. Тангра все още подкрепяше ханската десница.

Изракал, колкото е прието, докато стихне възторгът на народа, Исперих вдигна кървавия меч и извиси глас:

– Народе български! Аз, ювиги хан Исперих, син на Тангра и велик негов първожрец и прорицател, стъпил в кръвта на жертвения жребец, ще ви открия волята на небесния си отец.

Вече не се чуваше и дъхът на хората, превърнати на слух.

– Народе български! – продължи той. – Ти плати своята дан на лишенията и страданията със скитничеството, гонен от безпощадните пълчища на враговете си. Ти вече имаш нужда от дом, където спокойно да отглеждаш чадата си. Имаш нужда от сигурно кътче под небето. И ето, Тангра ми го показва – отвъд Дунава, защитено като с каменна крепост: Дунава от север, морето от изток, Верегава от юг. А на запад са други славини, които не са и няма да ни бъдат врагове. На теб, народе български, е отредена велика роля. Ти, който си поставен в средината между трите велики страни: Иран, Туран и Рум. Ти, който взе от Иран външния си облик, от Туран – езика и порядъка си, а от Рум ще вземеш знанието и умението. Ти си предопределен да ги обединиш в едно. На техния кръстопът...

Той замълча да съсредоточи мислите си.

– Ние няма да се върнем обратно. От деди и прадеди ни е завещано

да вървим само напред. И ще вървим! Няма сила, която да ни спре. Защото Тангра е с нас, защото Тангра благоволи да връчи в ръката ми своя меч, който някога беше връчил в непобедимата десница на Атила.

Дружен вик като гръмотевица последва думите му. И когато шумът утихна, Исперих додаде:

– Призори ще ударим ромеите. Те знаят своята слабост и нашата сила. И треперят от страх. Уплашен от нас, побягна преди тях самият император.

Втори гръмоподобен изблик на радост.

– И за да не остане съмнение, че ще вървим само напред, аз запоявам! Да се съборят укрепленията, а от гредите им да се направят мостове над рововете. И по тия мостове цялата ми войска едновременно да се хвърли срещу врага! Небесните коне са обяддени и очакват да отнесат в грейналия аул на Тангра душите на храбреците, които ще паднат в този бой.

Говореше твърдо и самоуверено, ала сърцето му бе свито като в желязно менгеме. Длъжен беше да разруши крепостта си, за да няма ни помисъл за отстъпление у някого. В Агъла щяха да останат жените и децата им. Беззащитни. Заради тях всеки боец щеше да се сражава до смърт.

Залагаше всичко: чест, имот и живот – своя и на народа си. Или щяха да победят, или всички щяха да загинат. Всички. И повече нямаше да се споменава нито неговото име, нито името на народа му...

Потресени от величието на подвига, който им предстоеше, пред страшната отговорност, която им поставяше Тангра посредством устата на своя колобър, войниците бяха замлъкнали във величествена неподвижност като каменните изваяния, които потомците им щяха да положат върху техните гробове.

Неволно пред очите на хана като жив изплава образът на злочестия таркан Баян, който отново пошепна с посинели устни своето сурово предупреждение: „Мислиш ли за отговорността, която поемаш пред историята?“

И все тъй мълчаливо, все тъй решително, Исперих отвърна бързо:

– Аз правя историята, таркане! После размаха Свещения меч:

– Народе български! Ето победоносното оръжие на Атила! С него Тангра ще ни поведе към славата!

И може би тъкмо тия последни думи, може би тъкмо видът на тоя легендарен меч – символ на победата, вдъхнаха повече увереност у войните му, отколкото цялата му предишна реч.

Мечът на Атила означава само победа...

И с развълнуван глас довърши:

– Аз, вашият хан Исперих, ви обещавам, че на Нова година вие ще имате ново ханство, по-могъщо от предишното. И от тая Нова година ведно с възхода на новото ханство ще започне и новото летоброене. И тя ще бъде ГОДИНА ПЪРВА...

Опиянени от това съзнание, фанатизирани, войниците размахаха своите оръжия с викове:

– Води ни, ювиги хане! Води ни!

Исперих прочете в лицата им, насечени от белези, по които играеха сиянията на пламтящите факли, готовността на саможертвата. И прогърмя заповедта си:

– А сега, боили, отведете бойната си рат там, където ѝ е отредено!

Отново, в пълен ред, дружините се оттеглиха, опразвайки площада. Жените, юношите, та и децата ведно със старците и болните се спуснаха да рушат дървените огради и да нареждат изкъртените греди върху водните ровове.

А бойците, застанали до обядените си коне, нетърпеливи, смръщени, донатъкмяваха каквото не им допаднаше съвсем. Донаточваха сабите си в подметките на ботушите, защото все не им се струваха достатъчно остри, дооправяха торбичките с конски косми около коленете си да ги предпазват от вражките удари, притягаха ремъците на броните и шлемовете.

Рано преди зазоряване, още по тъмно, прозвуча рогът за бойна готовност. Само за броени секунди, като един човек, цялата армия се метна на седлата върху едва възпираните с юздите, нетърпеливо цвилещи коне, обхванати като ездачите си от възбудата пред сражението.

Исперих с Тервел и кавхан Умар застана на кулата до главната порта. Останалите боили предвождаха отредите си. Конните съгледвачи, извратени напред се завръщаха един след друг да докладват, че във вражия лагер цари безредие, че уплахата е обхванала всички.

В същото време мъждукащите огньовете в далечината на север съобщаваха, че и дошлите в помощ нови български отреди са готови за бой. И Исперих нареди на своите сигналисти каква заповед да им отправят.

После даде отдавна чакания знак и тръбачът засвири за атака. Подхванат от другите рогове, бойният призив проехтя над целия стан. И отвред, през разрушените стени, по набързо стъкмените мостове, през насипите се срина като лавина с викове и рев неудържимата българска конница. Отвред, от всички страни. И се устреми от всички посоки върху ромейския лагер.

Исперих мълчеше, взрян в мрака, който почваше да се разрежда бавно от избликващата откъм кръгозора мека дрезгавина. Той знаеше, насреща му стоеше не някаква случайна сбирщина, която можеше да стресне с бойни крясъци и дрънкане на оръжие; насреща му се бе изправила една истинска армия, желязна крепителка на най-могъщата империя в света. Нея не можеше уплаши с няколко бойни рога.

И наистина, разузнавачите почнаха да се завръщат с нови донесения. Ромейските пентаконтархии, друнги и тагми, преодолели първия смут, почваха да се строят, да заемат бойните си позиции. Железните им квадрати начело със сирийските щитоносци с дългите копия започваха да настъпват, подкрепяни от катапултите и огнететите.

Българите, обаче, не ги нападаха, отбягваха ръкопашните схватки. Само ги обсипваха със стрели, когато профучаваха покрай тях или зад тях, слисвайки ги и плашейки ги за лишен път с недостижимото си майсторство да стрелят от всяко положение върху коня: напред, назад по корем, та дори легнали по гръб върху седлата.

Ханът даде нов знак. И тръбачът засвири друг сигнал. Всъщност това беше едно от предимствата на българите в сраженията – отличното познаване от всички бойци на всички тръбни команди и мигновеното им и безпрекословно изпълнение.

Изведнаж пръснатите по целия фронт отреди се изтеглиха надире, прегрупираха се и вкупом, в неудържим устрем се врязаха в десния фланг на противника. А там, без да се спират пред железните квадрати, заобикаляйки ги, връхлетяха към центъра на ромейския лагер, уверени в победата. Защото отдалеч виждаха блясъка на атиловия меч в десницата на хана им.

А Исперих недоумяваше. Защо още не се явяваше византийската кавалерия? Къде се криеше? И каква ли военна уловка му гласеше?

А сведенията на разузнавачите бяха напълно ясни и недвусмислени. Катафрактите, тежките конници, се бяха отправили към морето. Допустимо ли бе това? Най-сигурният род войска, най-скъпата, ударната мощ на Константин – да бяга!

Тогава по долитащата глъчка откъм дясното крило на противника Исперих разбра, че и подкрепленията му от север са започнали своята атака.

И ето, след кратко разколебаване, отначало бавно, после все по-неудържимо, почна да се оттегля тежката пехота, изоставяйки при отстъплението си бавно подвижните бойни машини.

Съвсил вежди, със стиснати челюсти, ханът премисляше.

Недопустимо му изглеждаше византийците да са се уплашили от първия му пристъп. Имаше друго, хитрост някаква! Затова навярно изтеглиха кавалерията. Целяха да го увлекат в безразборно преследване, за да му устроят засада, да го ударят изненадващо във фланг и в тил.

Той се обърна към Тервел:

– Канар тикине, върви, разузнай!

Чакал само тая заповед, Тервел препусна със своите багаини. Хвърли се в боя.

Всъщност вече нямаше бой. Имаше само бягащи, ужасени ромейци, догонвани и съсичани от озверените при вида на кръвта български войскари.

Звън на оръжия, пръхтене на коне, стонове на ранени!

Размахал сабя, Тервел се носеше все по-напред, преварил вече челните български чети.

Развиделяваше се. И в разсвета на деня, в далечината вече се виждаха опънатите платна с пришитите им черни кръстове на императорската флота. А по брега – струпаните в безреда ескадрони на катафрактите, които, зарязали коне и оръжие, се блъскаха, проправяйки си път към корабите.

Всичко беше ясно!

С тържествуваща радост Тервел обърна назад.

Насред път срещна баща си, който препускаше с най-отбраните си ратници да попречи на отстъплението.

Заловени пленници бяха обяснили станалото. Още в началото на боя, по необясними за тях причини, катафрактите бяха напуснали полесражението и се отправили към очакващите ги галери. Като видели това, и останалите войници хукнали подире им. Нима ще мрат, когато сам императорът им избяга, когато конницата му бяга, та когато и флотата му се готви за бягство!

Развъртял победоносното си оръжие, Исперих се понесе напред да доразгроми победения неприятел.

Всъщност вече нямаше и неприятел. Само отделни: разкъсани части, предвождани от единични храбреци, опитваха да дадат някакъв отпор на връхлитащите отзад, опиянени от сечта и успеха победители.

И гинеха в едно: страхливци и герои.

Свещеният меч на Атила беше донесъл една нечувана, неочаквана и съдбовна победа за български народ.

Вместо послеслов

... И като ги преследвали чак до Истър, преминали го и дошли при т.нар. Варна... И до тамошната земя. Като видели, че мястото е много сигурно – отзад поради реката Истър, отпред и отстрани поради теснините и Понтийско море, и след като покорили измежду намиращите се там славянски племена т.нар. седем племена, поселили северите от предната клисура на Верегава към източните части, а към юг и запад към Авария останалите... Племена, които плащали данък. И тъй след като се разширили в тези места, възгордели се и започнали да нападат и да поробват крепостите и земите, които били под ромейска власт. Принуден от това, императорът сключил мир с тях, като се съгласил да им плаща годишен данък за срам на ромеите заради многото ни грехове. Защото чудно бе за близки и далечни да слушат, че този, който е направил свои данъкоплатци всички – на изток и на запад, на север и на юг – да бъде победен от този... новопоявил се народ.

(Теофан Изповедник)

Непознати думи

Агъл (или Онглос според византийците) по тюркски „оградено място“

Акра Кастелум – римското име на Калиакра

алани – племе, живяло в южноруските степи

ангария – безплатен труд

анти – източни славяни

аргиропрат – златар, ювелир

ариани – християнска ерес

Асклепий – тракийски бог на медицината, заимствуван после от гърци и римляни

астролог – мним учен, който предсказва бъдещето по небесните тела

аул – селище у тюрките

багаин – нисш боил у прабългарите

багатур – прабългарска титла

балиста – метална машина

богатур боил – висша титла у прабългарите

божек – просяк

боил – висша титла у прабългарите

Бористен – река Днепър

бранник – войник

бродница – дух на умряла жена, която броди нощем

Брумалии – „Най-късите дни“, римски празници по време на зимното слънцестоене

варвари – име, давано на съседите на Византия

василевс – византийски император

велик domestik – главнокомандуващ византийската армия

Верегава – славянското име на Стара планина

върколак – нечиста сила у славяните

Геена – (църковно) Ад

гети – тракийско племе в Северна България

готи – източногермански племена

граматик – книжовник

гръцки огън – запалителна смес по състав вероятно близка до барута

динат – византийски аристократ
долама – горна дълга шаячна дреха
дромон – византийска триредна галера
друнга – войскова част, съставна на турмата
друнгарий на флота – главнокомандуващ на флота
Дяволско течение – повърхностно морско течение покрай западния
бряг на Черно море от север на юг
Евксински понт – (Гостоприемно море) Черно море
Елада – древна Гърция
елини – жителите на древна Гърция
ергастерия – работилница
етруски – древно население на Италия
жупан – титла на славянски княз
зара-таркан – прабългарска титла
Имай – старото име на планината Тянь Шан
Иран, Туран и Рум – в древността: персийски народи, турански народи и Византия
Итил – река Волга
ичиргу боил – висш прабългарски сановник, след хана и кавхана
Истър – река Дунав
кавхан – титла на първия сановник след хана
Календи – римски празници в началото на януари, от което име произхожда християнската Коледа
канар тикин – престолонаследник при прабългарите
катапулта – машина за мятане камъни
катафракти – византийски тежки конници
колобър – прабългарски първожрец
Константинопол – Цариград
Крез – лидийски цар, пленен от персийския цар Кир
кумис – млечно-кисело питие от кобилско мляко с малко алкохол
Куфис – река Кубан
Лаокоон – троянски жрец на Аполон, удушен от две гигантски змии
Лизимах – пълководец на Александър Велики, след смъртта му цар на Тракия
логотет на геникона – все едно финансов министър
логотет на дрома – министър на външните работи
магистър – византийска дворцова титла
Малка Скития – Добруджа
манихейци – християнска секта

Марена – славянска богиня на злото
 медовина – славянско слабо алкохолно питие от мед
 монотелизъм – християнска ерес
 монофитизъм – християнска ерес
 навклир – корабен капитан
 нереиди – морски нимфи
 несторианци – християнска ерес
 Нике – гръцка богиня на победата
 Нова година за прабългарите – при зимното слънцестоене 22
 декември
 нумизма – златна монета
 Одесос – Варна
 орисници – свръхестествени същества, които определят съдбата на
 човека
 патрикий – висша титла след магистър
 пентаконтарх – началник на пентаконтархия
 пентаконтархия – военна част от 50 човека
 Перун – славянски бог на облаците и гръмотевиците
 перунов камък – вкаменелост от горското главногo „белемнит“
 Пития – жрица предсказателка в храма на Аполон в Делфя
 плебеи – свободно неаристократично градско население
 практор – данъчен чиновник
 протовестиарий – дворцов сановник по церемониите
 рат – война
 ратник – войник
 ромеи – византийци
 руни – древна германска писменост
 Сабазий – тракийски бог на плодорието
 Салоники – Солун
 самовила – славянско митично женско същество
 сарацини – мюсюлмани, в случая араби
 Сварог – славянски бог на небето
 Свидас – византийски енциклопедичен речник от X век
 севери – славянско племе от Източна Стара планина
 Серги и Пир – патриарси монотелисти
 Сивилини книги – оракулски книги
 скити – древни жители на Северното Причерноморие
 Скития – областта на север от Дунава
 славини – южните славяни

Содом и Гомор – според библейската легенда древни градове, уни-
щожени от бога заради греховете им
стадий – мярка за дължина 186 метра
стратег – военен управител на област, военачалник
Стрибог – славянски бог на вятъра
тагма – византийска войска част от 700 до 2000 войника
Танаис – река Дон
Тангра – върховен бог у прабългарите
таркан – висша прабългарска титла
тат – разбойник
Теофан Изповедник – византийски хронист от IX век
тиризи – тракийско племе около Калиакра
Тиризис – тракийско име на Калиакра
Томи – Кюстенджа
тотем – според ранните форми на религията животно или растение,
което е в родствени митологични връзки с дадено племе
турма – войска част, тагмата съдържа две турми
турмарх – началник на турма
фол (фолис) – дребна медна византийска монета
хаган – равно на хан в тюркските народи
хазари – тюркско племе, разгромило прабългарите през VII век
хан – върховен вожд у тюркските народи
Хемус – тракийско название на Стара планина
хидрия – съд за вода
Хипийска планина – част от Кавказ в древността
хитон – къса горна дреха
хламида – дълга горна дреха
хороскоп – схема на небесните тела, по която астролозите уж пред-
сказват бъдещето
хромел – древна ръчна мелничка
хуни – събирателно име за тюркските народи: прабългари, авари,
хазари, печенег, кумани, маджари и др.
хунори – хунски племена
чертог – дворец
юди – зли духове у славяните
ювиги хан – славен хан
юрта – кръгла шатра на чергари

КРАЙ

© 1980 Петър Бобев

Сканиране: Г., 2009
Разпознаване и редакция: Светослав Иванов, 2009

Издание:

Петър Бобев. Мечът на Атила
Издавателство „Отечество“, София, 1980
Рецензенти: Георги Струмски, Иван Венедиков
Редактор: Цветан Пешев
Художник: Стефан Марков
Художествен редактор: Венелин Вълканов
Технически редактор: Петър Балавесов
Коректор: Христина Денкова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/12284>]